

FONS

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XXVII. évfolyam

2020. 2. szám

E számunk szerzői

Csákó Judit (BTK TTI, tudományos munkatárs),
Csiba Balázs (Comenius Egyetem, egyetemi adjunktus),
Galambosi Péter (ELTE BTK, PhD-hallgató),
Thoroczkay Gábor (ELTE BTK, egyetemi docens)

BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet;
ELTE BTK = Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

*

Lapunkat támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap és Budapest Főváros Levéltára

*

A címlapon

*A vasvári káptalan 14. századi pecsétje:
Szent Mihály arkangyal legyőzi a sárkányt*

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány
Nyomta és kötötte: Kódex Könyvgyártó Kft.
ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XXVII. évfolyam

2020. 2. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)
Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente négy alkalommal (összesen 32 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: POLONKAI ÉVA.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR (felelős szerkesztő), OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS szerkesztők, POLONKAI ÉVA szerkesztőségi titkár.

Székhely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék (1088 Budapest, Múzeum körút 6-8.) és Budapest Főváros Levéltára (1135 Budapest, Teve utca 3-5.).

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.

Honlap: www.fonsfolyoirat.hu

E-mail: info@fonsfolyoirat.hu

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

CSÁKÓ JUDIT

A RÓMAIAK PANNÓNIAI LEGELŐJE. MEGJEGYZÉSEK EGY HAGYOMÁNY KELETKEZÉSÉHEZ (II. RÉSZ)*

e) A Descriptio Europae Orientalis

A magyarországi elbeszélő tradícióval hagyományosan összefüggésbe hozott kútfők sorában a 14. század elejéről ránk maradt földrajzi leírás a legkésőbbi lejegyzésű. A beszámoló a balkáni államoktól a Kárpát-medencén át Cseh- és Lengyelorszáig festi le Kelet-Európa viszonyait. A meglehetősen pontos értesüléseket közlő geográfia két ponton bizonyul különösen részletesnek: az ismeretlen szerző a Konstantinápolyi Császárságról és a Magyar Királyságról kínálja a legbővebb tudósítást. Az öt kéziratban fennmaradt traktátust¹⁵⁷ a kutatás 1916-ban ismerhette meg, amikor a lengyel Olgierd Górka közzétette szövegét.¹⁵⁸ Bár a forrás Magyarországgal kapcsolatos értesüléseit¹⁵⁹ gyakorta idézi a medievisztika,

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.) tudományos munkatársa (e-mail cím: csako.judit@btk.mta.hu). A dolgozat a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült (BO/00325/17/2). Segítségéért itt szeretnék köszönetet mondani Körmendi Tamásnak és Zsoldos Attilának. A tanulmány I. része jelen folyóirat 2019. évi 2. számában jelent meg (147–192. p.).

157 *Grzesik, Ryszard*: Descriptio Europae Orientalis. In: EMCh I. köt. 518–519. p.

158 *Descr. Europae Orientalis*. Latin–román kétnyelvű kiadását ld. *Descrerea Europei Orientale de Geograful anonym*. Ed., trad. Gheorghe Popa-Lisseanu. Bucuresti 1934. (Izvoarele istoriei românilor 2.). Latin–szerb kétnyelvű kiadását ld. *Živković, Tibor – Petrović, Vladeta – Uzelac, Aleksandar*: Anonymi Descriptio Europae Orientalis – Anonym’s Description of Eastern Europe – Anonimov Opis istočne Evrope. Ed.: Dragana Kunčer. Beograd, 2013. (The Institute of History Belgrade. Sources for Serbian History 13. Latin sources 2.) (a továbbiakban: DEO). Magyar fordítását ld. Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka a XIV. század elejéről (Descriptio Europae Orientalis). Ford.: Borzákné Nacsa Mária – Szegfű László. In: *Acta Academiae Pedagogicae Szegediensis. Series Marxistica–Leninistica et Historica*, 3. (1987–1988) 13–27. p. (a továbbiakban: Délkelet-Európa-leírás).

159 A magyar vonatkozású részleteket fordításban közli: Magyarország 1308-ban. Ford.: Borzákné Nacsa Mária. In: *Károly Róbert emlékezete*. Vál., szerk., bev., jegyz.: Kristó Gyula – Makk Ferenc, a képanyagot vál.: Marosi Ernő. Bp., 1988. 72–76. p.; Egy Délkelet-Európát leíró földrajzi munka a XIV. század elejéről (Részlet). In: *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1000–1526*. Szerk.: Bertényi Iván. Bp. 2000. 191–194. p.

a művel — Deér József tanulmányát és Borzákné Nacsza Mária kéziratban maradt értekezését követően — a hazai szakirodalomban csupán Csukovits Enikő foglalkozott önállóan, aki a földrajzi munka a magyarság nyugati megítéléséről áruklódó információit mutatta be.¹⁶⁰ A szöveg keletkezését már csupán abból az okból is 1307 utánra kell helyeznünk, mivel ennek az évnek az augusztusában készült el az *florilegium* — egy, a Közel-Kelet földrajzi leírását adó, valamint a muzulmánok elleni keresztény–tatár szövetség lehetőségét felvázoló munka —, amelyre a *Descriptio Ázsia* viszonyaival kapcsolatban hivatkozik,¹⁶¹ és amelyet Poitiers-ben mondott tollba Hayton örmény herceg (*Flos historiarum terrae Orientis, Flor des estoires de la terre d’Orient*) az első avignoni pápa, V. Kelemen (1305–1314) megbízásából.¹⁶² Górka elképzelésének megfelelően a *Descriptio* nagy valószínűség szerint 1308 februárjában–márciusában születhetett,¹⁶³ az újabb kutatásban azonban napvilágot látott olyan teória is, amely a munka elkészültét 1310–1311 fordulójára helyezi.¹⁶⁴ A geográfiai ismertetés egyben politikai

160 Deér, Josef: Ungarn in der Descriptio Europae Orientalis. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 45. (1931) 1–22. p. (a továbbiakban: Deér, 1931.); Borzákné Nacsza Mária: A Descriptio Europae Orientalis eszmei háttere és politikai célzottsága. Doktori értekezés. [Kézirat.] [Kecskemét, 1985.]; Csukovits Enikő: Magyarország helye Kelet-Európában. A Descriptio Europae Orientalis országleírásai. In: Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Szerk.: Kádár Zsófia – Lakatos Bálint – Zarnóczki Áron. Bp., 2013. 71–82. p. A földrajzi leírás vonatkozó részletei a Délkelet-Európa-kutatás figyelmét is felkeltették, ld. DEO 15–16. p.

161 „Asia autem diuiditur in maiorem et minorem; de asia maiori dominus de kurco satis plene tractauit”. Descr. Europae Orientalis 2.

162 „Lequel livre je, Nicole Falcon de Toul, escrits primierement en françois, si come le dit freire Hayton me disoit de sa bouche, sanz note ne exemplaire, e de romanz le transletai en latin” – La flor des estoires de la terre d’Orient. Éd.: Kohler, Charles. In: Recueil des historiens des croisades. Documents arméniens. II. Paris, 1906. 110–363. p., az idézet helye: 253. p. A szöveget modern franciára átültette: La fleur des histoires de la terre d’Orient. Éd. critique et trad.: Deluz, Christiane. In: Croisades et pèlerinages: récits, chroniques et voyages en Terre Sainte, XIIe–XVIe siècle. Éd.: Régnier-Bohler, Danielle. Paris, 1997. 803–878. p. A traktátushoz és szerzőjéhez ld. még Brun, Laurent – Kosta-Théfaine, Jean-François: Hayton. In: ARLIMA. Les Archives de littérature du Moyen Âge [Online adatbázis] (a továbbiakban: ARLIMA) (<https://arlima.net/no/205>, letöltés 2019. júl. 18.).

163 Górka, Olgierd: Praefatio. In: Descr. Europae Orientalis I–II. p. (a továbbiakban: Górka, 1916.), itt V–IX. p.

164 1310 decemberére vagy 1311 januárjára. Ld. DEO 51–64. p., kül. 58. p., 187. p. (bevezető tanulmány). A forrás szerb kutatói felhívják a figyelmet arra, hogy a földrajzi leírásban említett (egyik) utolsó esemény Rodosz erődjének a johanniták kezére való kerülése, amelyről újabban (bár akadtak ettől eltérő vélekedések) úgy tartja a szakirodalom, hogy többéves — 1306 óta tar-

traktátus is. IV. (Szép) Fülöp (1285–1314) öccse, Valois Károly — V. Kelemen támogatását élvezve — Bizánc elfoglalását tervezte:¹⁶⁵ a keresztes vállalkozás céljait szolgálta volna Délkelet-Európa viszonyainak feltérképezése. A mű lejegyzője sokkal inkább látott a francia gróf számára potenciális szövetségest az abban az időben valójában az oligarchák elleni küzdelmeivel elfoglalt¹⁶⁶ I. Károly magyar uralkodóban, mint II. Uroš István szerb királyban (1282–1321), akivel egyébként Szép Fülöp öccse dinasztikus kapcsolat révén is megpecsételt szerződésre lépett. Minden bizonnyal ezzel a koncepcióval magyarázható a Magyar Királyságnak a *Descriptió*ból elének táruló igen pozitív és információkban gazdag ábrázolása.¹⁶⁷

-
- tó — ostrom után 1310. augusztus 15-én következett be. A kérdést részletesen tárgyalja *Failler, Albert*: *L'occupation de Rhodes par les Hospitaliers*. *Revue des études byzantines*, 50. (1992) 113–135. p. A datálásban a cseh fejezet is szerephez jut. „*Et quia rex dictus [boemie] mortuus est sine herede, ideo rex Romanorum uult illud regnum pro suo filio occupare, sed barones de regno contradicunt eidem*” — olvashatjuk a névtelen szerzőnél, ld. *Descr. Europae Orientalis* 59–60. p. A részletben említett cseh király III. Vencel volna, akivel 1306. augusztus 4-én kihalt a Přemysl-ház. Míg Górká (l. az előző jegyz.) a trónutódlás kérdését megoldani kívánó német uralkodót a fiát, Rudolfot a cseh trónra segítő Habsburg Alberttel tartotta azonosnak, s az ő halála — vagyis 1308. május 1. — elé helyezte a *Descriptio* elkészültét, addig a szerb szakirodalom úgy vélekedik, hogy a részlet VII. Henrikről (1308–1313) és annak fiáról, Luxemburgi Jánosról szól, és az utóbbi cseh királlyá történő koronázását (1311. február 7.) megelőzően keletkezett.
- 165 A Latin Császárság trónjára formált igénye Courtenay-i Katalinnal, Konstantinápoly címzetes császárnőjével kötött házasságára (1301–1307) vezethető vissza. Ld. *Petit, Joseph*: Charles de Valois (1270–1325). Thèse présentée à la faculté des lettres de l'université de Paris. Paris, 1900. (a továbbiakban: *Petit*, 1900.) 53–56., 120. p.
- 166 Károly harcáról a hatalomért ld. *Engel Pál*: Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323). *Századok*, 122. (1988) 1–2. sz. 89–146. p.; *Kristó Gyula*: I. Károly harcai a tartományurak ellen (1310–1323). *Századok*, 137. (2003) 2. sz. 297–347. p.; *Zsoldos Attila*: Erdélyi háborúk a 14. század elején. In: *Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század)*. Szerk.: Pósan László – Veszprémy László. Bp., 2016. 198–231. p.; *Csukovits Enikő*: Az Anjouk Magyarországon. I. köt. I. Károly és uralkodása (1301–1342). Bp., 2012. (a továbbiakban: *Csukovits*, 2012.) 55–75. p. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések); *Kádár Tamás*: Harcba a koronáért. I. Károly (Róbert) király uralkodásának első éve 1305 végéig. In: *Történeti tanulmányok. A Debreceni Egyetem Történeti Intézetének kiadványa*, 23. (2015) 42–111. p.
- 167 *Górká*, 1916. XXIX–XXXIII.; *Csukovits*, 2015. 130–133., 137. p. A keresztes hadjárattal kapcsolatos tervekre ld. *Moranvillé, Henri*: Les projets de Charles de Valois sur l'Empire de Constantinople. *Bibliothèque de l'École des chartes*, 51. (1890) 63–86. p.; *Petit*, 1900. 106–115. p.; *Schein, Sylvia*: Fideles crucis. The Papacy, the West, and the Recovery of the Holy Land 1274–1314. Oxford, 1991. 182–187. p. Károly 1308. március 27-én a Melun melletti Le Lys (napjainkban Dammarie-les-Lys) királyi alapítású ciszterci apátságában fogadta Uros követeit. Megegyezés született többek között a gróf és a szerb uralkodó gyermekeinek — Károlynak és

Amennyiben azt kívánjuk megvizsgálni, hogy honnan is származhatnak a forrás magyar vonatkozású értesülései, két kérdést érdemes előzetesen feltennünk. Tisztáznunk kell egyfelől, hogy mit tudhatunk a geográfia lejegyzőjéről. Vajon mindenképpen nyugati szerző alkotásának kell-e tekintenünk a földrajzi leírást? Vagy elképzelhető esetleg az a lehetőség is, hogy közép- vagy délkelet-európai — talán éppen magyar személy — ragadott tollat, hogy papírra vesse a régió viszonyaival kapcsolatos ismereteit és politikai elképzeléseit? Érdemes másrészt egy pillanatra elidőznünk annál a kérdésnél is, hogy milyen forrásokból táplálkozik a *Descriptio*, amikor nem Magyarországról ír.

Könnyebben megválaszolható ez utóbbi kérdés. A Kelet-Európa-leírás szövege kétségkívül tanúskodik egyéb történetírói és földrajzi munkák ismeretéről. A *Descriptio* konkrétan is említést tesz Hayton néhány hónappal (évvel) korábban íródott traktátusáról („*Ázsiát pedig felosztják továbbá Nagy- és Kis-Ázsiára; a nagyobbik Ázsiáról Kurka ura kimerítően ítélt*”),¹⁶⁸ amelyre a szerző saját műve előzményeként és mintájaként tekint. A geográfia összeállítója a leginkább kétségkívül Bartholomeus Anglicus (*Liber de proprietatibus rerum*)¹⁶⁹ vagy Beauvais-i Vince (*Speculum maius*)¹⁷⁰ a korban nagy népszerűségnek örvendő

Zarizának — a házasságáról, valamint arról, hogy Pierre le Riche chartres-i aldékán és Jean de Montluçon gastines-i kanonok vezetésével térítés céljából misszió indul a Balkánra. *Petit*, 1900. 111–112. p.

168 Délkelet-Európa-leírás 13. p. A latin szöveget ld. fentebb, 161. jegyz.

169 Angol származású ferences szerzetes, aki 1230 körül Párizsban folytatott tanulmányokat. Egy évvel később lektorként érkezett a rend magdeburgi iskolájába: 1235–1240 táján itt fejezte be *Liber de proprietatibus rerum* címen ismert, 19 könyvből álló és ókori forrásokra is támaszkodó enciklopédikus munkáját, amely a 13–15. századok folyamán rendkívüli népszerűségnek örvendett. Ld. Bartholomæi Anglici De genuinis rerum coelestium, terrestrium et inferorum proprietatibus, libri XVIII. Francofurti, 1650. (a továbbiakban: Bartholomeus Anglicus); Hünemörder, Chr. – Mückshoff, M.: Bartolom(a)eus Anglicus. In: Lexikon des Mittelalters. I–X. köt. München–Zürich, 1980–2000. (a továbbiakban: LexMA) I. köt. 1492–1493. p.; Van den Abeele, Baudouin – Meyer, Heinz – Ribémont, Bernard: Éditer l’encyclopédie de Barthélemy l’Anglais. Vers une édition bilingue du *De proprietatibus rerum*. In: Cahiers de recherches médiévales, 6. (1999) (<http://journals.openedition.org/crm/924>, letöltés 2019. július 18.).

170 A 13. század neves enciklopédistája nem sokkal az 1218. évi alapítást követően léphetett be a domonkosok párizsi rendházába. Kapcsolat füzte IX. (Szent) Lajoshoz (1226–1270) és hitveséhez, Provence-i Margithoz: a királyi gyermekek nevelőjeként és Royaumont királyi alapítású ciszterci apátságának lektoraként tevékenykedett. 1246-tól 1264-ben bekövetkezett haláláig a pikárdiai Beauvais domonkos rendházában működött. Alighanem a franciaországi rendtartomány főnöke, Saint-Cher-i Hugó biztatására kezdett bele 1235 táján enciklopédikus művének összeállításába: a *Speculum maius* saját kora ismereteinek szummáját kívánta nyújtani. Az 1244

enciklopédiáira támaszkodik.¹⁷¹ Sevillai Izidor Etimológiáinak egyes információi csupán ezeknek a műveknek a közvetítésével jutnak el hozzá.¹⁷² Jártas ugyanakkor az ókori irodalomban is: ezt tanúsítják azok a részletek, amelyek Vergilius és Suetonius műveinek felhasználásáról árulkodnak.¹⁷³ A földrajzi–politikai traktátus összeállítója Kelet-Európa államainak bemutatásakor sokkal inkább látszik azonban személyes tapasztalataiból vagy hallomásból szerzett értesülésekből, szemtanúk elbeszéléseiből meríteni, mint valamely írott forrás információit visszaadni.¹⁷⁴

Komplikáltabbnak tűnik a szerző kilétének problémája. Górka úgy ítélte, hogy a kizárólag franciaországi (és egy hollandiai) kéziratokban¹⁷⁵ ránk maradt geográfia a francia területekről származó *auctort* sejtet. A Valois Károlyt *dominusként* megjelölő geográfus minden bizonnyal a francia gróf környezetéhez tartozhatott, és kol-dulórendi szerzetes — valószínűleg a délkelet-európai térítőtevékenységben fontos

körül elkészült első változat a későbbi három egységből még csupán a *Speculum naturale* és a *Speculum historiale* anyagát tartalmazta. Szélesebb körben az 1260 tájára összeállított második variáns terjedt el, amely immár a teológiai kérdéseket taglaló harmadik résszel (*Speculum doctrinale*) is bővült. A mintegy harmincegy könyvre és 3793 fejezetre tagolódó Történeti tükör egy, a teremtéstől a szerző idejéig ívelő és számos kútfőből — így Gembloux-i Sigebert világkrónikájából vagy a saint-denis-i dinasztikus hagyományból — merítő kompiláció. Ld. Bibliotheca mundi seu Speculi maioris Vincentii Burgundi Bellocensis ordinis Praedicatorum theologi ac doctoris eximii Tomus Quartus. Duaci, 1624. (a továbbiakban: Vincentius Bellocensis); *Düchting, R.*: Vinzenz v. Beauvais. Leben und Werke. In: LexMA. VIII. köt. 1705–1706. p.; *Rech, Régis*: Vincent of Beauvais. In: EMCh II. köt. 1481–1482. p.; *Brun, Laurent – Guzman, Gregory G. – Pabón, Carmen Teresa*: Vincent de Beauvais. In: ARLIMA. (<https://arlima.net/no/17>, letöltés 2019. júl. 18.).

171 Górka, 1916. XVII–XX. p. Pl. Descr. Europae Orientalis 14. p. 5. jegyz., 19. p. 3. jegyz.

172 DEO 20. p.

173 Uo. 26., 186.

174 Górka, 1916. XXIII–XXIX. p.

175 A *Descriptio* két legfontosabb kéziratát Párizsban (Bibliothèque Nationale de France [BnF], ms. lat. 5515.; a digitalizált kéziratot ld. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10038911m>, letöltés 2019. júl. 18.; 14. század) (**A**), illetve Leidenben (Bibliothek der Universiteit, cod. lat. 66.; 14. század utolsó negyede) (**D**) őrzik, egyik sem autográf példány. Az **A** hagyományát tükröző **B** és **C** jelű kódexek (egyik sem közvetlen másolat) közül előbbi a párizsi Szent Viktor-apátságából került a Francia Nemzeti Könyvtárba (BnF, ms. lat. 14693.; a digitalizált kéziratot ld. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b9072567r>; letöltés 2019. júl. 18.; 15. század), utóbbi Poitiers-ben (Bibliothèque de la ville 263.) maradt ránk. A **D**-vel összefüggő **E** jelű másolat ugyancsak Párizsban lelhető fel (BnF, ms. lat. 5515 A; 15. század). A két munka szoros kapcsolatát jelzi, hogy valamennyi kódex tartalmazza Hayton *Flos historiarum terrae Orientis* is. Ld. Górka, 1916. XXXIX–II. p.; DEO 73–87., 187–188. p.

szerepet vállaló Domonkos-rend tagja — lehetett. A forrásnak a régióval kapcsolatos jólértesültsége azt sugallja, hogy a szóban forgó személy egy misszió résztvevőjeként maga is megfordulhatott a Balkánon, és hosszabb ideig tartózkodhatott a forrásban meglehetősen pontossággal ábrázolt Szerbiában (emellett vélhetőleg Magyarországon is).¹⁷⁶ A lengyel kutató nézeteit finomítva a geográfia latin–szerb kétnyelvű kiadása Valois Károly környezete helyett egyértelműen a pápai udvarhoz kapcsolja a mű keletkezését, s azt a tételt sem tartja igazolhatónak, hogy a kétségkívül egyházi pályán mozgó szerző feltétlenül koldulórendi szerzetes lett volna. Az álláspont szerint a földrajzi munka írójának nem kellett mindenképpen eljutnia a Balkánra (vagy Magyarországra). Míg a középkori szerb állam adriai partvidékéről (és a Kárpát-medencéről) szóló tudósításai részletesek, addig az egyéb területekkel kapcsolatos tévedései és hiányosságai arra vallanak, hogy aligha lehet dolgunk a műben ismertetett területeket bejárt és azokról személyes benyomásait közlő utazóval. Azok a fejezetek, amelyek nagyobb tájékozottságról tesznek tanúbizonyságot, szemtanúk híradásain alapulhatnak.¹⁷⁷

A nemzetközi szakirodalomban elfogadott állásponttal szemben magyar származású szerző alkotásának véli a kútfőt Borzákne Nacsa Mária. A geográfiai munka összeállítója szerint az a Magyarországi András vagy Andreas Ungarus lehetett, akiről azt feltételezte a szakirodalom, hogy az Árpád–Anjou kettős házasságkötést előkészítő 1269. évi szerződést követően kerülhetett kapcsolatba a nápolyi Anjoukkal.¹⁷⁸ A szolgálatait utóbb Pierre d’Alençonnak, III. (Jó) Fülöp francia király (1270–1285) öccsének ajánló András, aki IV. Béla és V. István egykori káplánjaként nevezi meg magát,¹⁷⁹ 1270-ben alighanem tagja lehetett annak

176 *Górka*, 1916. IX–XIV., XXIV–XXV. p. Megállapításait általában elfogadja a szakirodalom, ld. pl. *Pl. Deér*; 1931. 1–3.; *Nagy Balázs*: A középkori magyar városok egy külföldi utazó leírásában. *Korall*, 10. (2009) 38. sz. 79–90. p.: 85. p. Domonkos helyett ferences, francia helyett itáliai (esetleg dalmát) szerzőt valószínűsített *Praga, Giovanni*: Una „Descriptio Europae Orientalis” del 1308 e le caratteristiche delle fonti per la storia delle Crociate nel sec. XIV. *Archivio storico per la Dalmazia*, 15. (1933) 293–302. p.: 295. p.

177 In: DEO 29–50. p.

178 *Nacsa Mária*: Bulgária egy XIII–XIV. század fordulóján keletkezett „világpolitikai” elképzelésben. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Dissertationes Slavicae*, 14. (1983) 69–79. p. (a továbbiakban: *Nacsa*, 1983): 70–71. p. Ld. még *Borzákne Nacsa Mária*: *Andreas Hungarus*. In: KMTL 45 p.

179 *Andreae Ungari descriptio victoriae a Karolo Provinciae comite reportatae*. Ed.: Waitz, Georgius. In: MGH SS XXVI. köt. 559–580.: 556. p. A kérdéshez ld. még *Lidia Capo*: Da Andrea Ungaro a Guillaume de Nangis: un’ipotesi sui rapporti tra Carlo I d’Angiò e il regno di Francia. In: *Mélanges de l’Ecole française de Rome. Moyen Âge, Temps modernes*, 89. (1977) 811–888., kül. 820–826.

a küldöttségnek, amely V. István leányát, Máriát Szicíliaába kíserte,¹⁸⁰ és ezidőtájt krónikát (*Descriptio victoriae a Karolo Provinciae comite reportatae*) írt arról, hogyan szerezte meg Anjou Károly, Provence grófja — a bizánci aspirációi kapcsán fentebb említett Valois Károly nagybátyja — a Nápolyi Királyságot.¹⁸¹ Borzákné az általa gyanúba fogott személy életútjának két olyan momentumára hívja fel a figyelmet, amely felkeltheti érdeklődésünket, ha a *Descriptio Europae orientalis* szerzője után nyomozunk. Megemlíti, hogy András 1306-ban Károly magyar király megbízásából Margit szentté avatási ügyében járt V. Kelemennél, aki őt ekkor a szerbiai egyháztartomány élére, Antibari (Bar, Antivari) érsekévé nevezte ki.¹⁸² A geográfia magyar vonatkozású adatainak magas számán és az értesülések megbízhatóságán túl határozottabban is Andreas Ungarus szerzősége mellett szólhatna tehát egyfelől annak ténye, hogy a szóban forgó klerikus megfordult a keresztes hadjárat tervét támogató pápa franciaországi udvarában — Margit szentté avatási procedúrájára a forrás is utal —,¹⁸³ másfelől pedig az, hogy a földrajzi leírásban is feltűnő dél-dalmáciai vidéken nyert egyházi stallumot. Azt, hogy a leírás szerzője jól ismerte „Rácország”-ot — és a tengeremelléki tartomány fővárosát, Antibarit —,¹⁸⁴ amelynek viszonyairól alighanem szemtanúként tudósított, már Górká is megjegyezte.¹⁸⁵ Kétséget ébreszthet azonban a teória

180 Szűcs, 1973. 847., 854. p.

181 Ld. fentebb, 179. jegyz., ill. *Andreas Ungarus*: Descripcio victorie Beneventi. Ed.: Fulvio Delle Donne. Roma, 2014. Magyar fordítását is közli *Bodor József*: Andreas Ungarus krónikája Anjou Károly provencei gróf győzelméről. In: *Értekezések a Kolozsvári M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Közép- és Újkori Történelmi Szemináriumából*, 9. (1916) 1–68. p. Ld. még *A magyar középkor irodalma*. Szerk.: V. Kovács Sándor. Bp., 1984. 65–111. p., 1084. p. A szerzőt és művét röviden ismerteti *Nemerkényi, Előd*: Andreas of Hungary. In: *EMCh I. köt.* 38. p.

182 *Nacsa*, 1983. 71. p.

183 „*A dicto domino rege vngarie, bella, nati sunt duo filii videlicet, rex stephanus et virgo margareta, cuius cononizacio nunc petitur*”. *Descr. Europae Orientalis* 52. p. A szentté avatási kísérlethez ld. még *Péterfi Bence*: Újabb adalékok Árpád-házi Margit középkori csodáinak sorához. In: *Micae mediaevales. Tanulmányok a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk.: Kádár Zsófia – Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Bp. 2011. 83–105. p.: 88. p. (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Tanulmányok – Konferenciák 2.); *Correspondence Relating to Margaret’s Medieval Canonization Attempts*. In: *Legenda Vetus. Acta Processus Canonizationis et Miracula Sanctae Margaritae de Hungaria – The Oldest Legend, Acts of the Canonization Process, and Miracles of Saint Margaret of Hungary*. Ed.: Csepregi, Ildikó – Klaniczay, Gábor – Péterfi, Bence. Budapest–New York, 2018. 709–755. p.: 719. p. (Central European Medieval Texts 8.) (az idézett rész Péterfi Bence bevezető tanulmánya).

184 *Descr. Europae Orientalis* 29–37. p.

185 *Górká*, 1916. XXIV. p.

íránt, hogy a szakirodalom rendszerint nem hozza összefüggésbe a Borzákknénál említett kései adalékokat az Anjou Károly beneventói győzelmének megéneklőjeként számon tartott Andrással,¹⁸⁶ aki az újabb kutatások szerint Bánca István bíboros famíliájának tagjaként már 1262 körül is a pápia kúrián — akkor még Rómában — forgolódhatott.¹⁸⁷ Egy Magyarországi András nevű koldulórendi testvérrel valóban találkozhatunk ugyanakkor a 14. század elején. A magának dél-franciaországi inkvizitorként hírnevet szerző Bernard Gui domonkos rendtörténete (a *De quatuor in quibus Deus Praedicatorum ordinem insignivit* Stefano da Salaniaco félbehagyott művének átdolgozása és folytatása révén jött létre)¹⁸⁸ őrizte meg az információt, miszerint 1306-ban egy ilyen nevet viselő személy kereste fel V. Kelemt az Árpád-házi királylány szentté avatásának tárgyában, és a szentatya — így a forrás — a szerzetest Antibari érsekévé¹⁸⁹ nevezte ki.¹⁹⁰ Még ha a két András nevű személyt nem is kell azonosnak tekintenünk — az Anjou

186 Pl. *Békesi*, 1896. 738–740. p.

187 *Bácsatyai Dániel*: A 13. századi francia–magyar kapcsolatok néhány kérdése. In: *Századok*, 151. (2017) 2. sz. 237–278. p.: 264–269. p. A bíboros ilyen nevű káplánjára ld. még *Kiss Gergely*: Dél-Magyarországról Itáliáig. Bánca nembeli István (1205 k.–1270) váci püspök, esztergomi érsek, az első magyarországi bíboros életpályája. Pécs, 2015. 69–70. p.

188 Bernard Gui, aki 1261 táján született a Limousin melletti Royères-ben, 1279-ben lépett be a domonkos rendbe. Miután évtizedeken keresztül Dél-Franciaországban — Limoges-ban, Albiban, Castres-ban és Carcassonne-ban — működött, 1307-ben toulouse-i inkvizitorrá nevezték ki: személye összekapcsolódott a kathar eretnekség elleni küzdelemmel. A languedoci Lodève püspöke volt 1324-től 1331-ban bekövetkezett haláláig. Termékeny íróként jelentős életművet hagyott hátra. Tollából a pápák történetére (*Flores chronicorum*) vagy a francia királyok történetére (*Reges francorum*) koncentrálnak elbeszélések mellett domonkos rendtörténet — utóbbit a kézirati hagyomány 13 *manuscriptuma* négy különböző verzióban őrizte meg — és az általa közzétettől is ismert régiók történelmét feldolgozó munkák (*Chronica comitum Tolosae*, *Nomina episcoporum Lemovicensium*) is maradtak ránk. Ld. *Rech, Régis*: Bernard Gui. In: EMCh I. köt. 170–172. p.; *Brun, Laurent*: Bernard Gui. In: ARLIMA (<https://arlima.net/no/827>, letöltés 2019. júl. 18.).

189 Konrad Eubel jegyzi meg, hogy az antivari érsek egykor IV. Béla és V. István *capellanus* volt. Ld. *Conradus Eubel*: Hierarchia catholica medii aevi, sive Summorum pontificum, S. R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series ab anno 1198 usque ad annum perducta. I–VI. köt. Monasterii, 1913–1967. I. köt. 92. p.

190 „*Fr. Andreas Ungarus fuit factus archiepiscopus Antibarensis per dominum Clementem papam V anno domini MCCCVI... in curia, ubi erat pro canonizatione sancte Margarite filie quondam regis Ungarie nomine Belle optinenda missus a rege Ungarie procurator; cuius sibi in hac parte cooperatus est interventus.*” Idézi *Klaniczay, Gábor*: Efforts at the Canonization of Margaret of Hungary in the Angevin Period. In: *The Hungarian Historical Review*, 2. (2013) 313–340. p., itt: 320. p. 35. jegyz.

Károly győzelmének megénekelő egykori királyi káplánnak a 14. század elején már élemedett korúnak kellett (volna) lennie —¹⁹¹ az említett okok folytán a második Andreas Ungarus is joggal keveredhetne a szerzőség gyanújába.

Csábítónak tűnhet tehát a hipotézis, hogy a geográfiát egy, a pápa környezetében forgolódo, az európai politikában járatos és elnyert stalluma révén a dalmát tengerpartot is behatóan ismerő magyar klerikusnak tulajdonítsuk. Itt kell azonban megjegyeznünk, hogy a szöveg sokkal inkább látszik külső szemlélőként hírt adni a Magyar Királyság viszonyairól, mint az országgal kapcsolatos ismereteket I. Károly alattvalójaként a Szentszék számára összegezni: már csupán ezen argumentum miatt sem utasíthatjuk el a teóriát, amely nyugati *auctor* munkájaként tartja számon a *Descriptiót*. Ha ez így is van, azt mindenképpen el kell ismernünk, hogy a forrás megfelelő, a Kárpát-medencével foglalkozó egysége jelentős magyar tájékoztatáson alapul — az sem kizárt, hogy (részben) éppen a pápát felkéréső Andreas Ungarus elbeszélésén. Volt már szó arról, hogy a földrajzi leírás említi a Margit szentté avatására tett kísérletet: esetleg lehet összefüggés — ahogyan azt egyébként Górká is felvetette¹⁹² — a kanonizáció ügyében Franciaországba látogató deputáció és a *Descriptio* magyar információi között. Nem ez az egyetlen lehetőség azonban, ha azt firtatjuk, hogyan juthatott V. Kelemen környezete a távoli állammal kapcsolatos információk birtokába. Jól ismert tény, hogy a pápaság támogatta Martell Károly fiának, az 1300 augusztusában gyermekként Nápolyból Magyarországra érkezett *Carobertónak* a trón megszerzéséért vívott hosszú küzdelmét. Az udvarával Poitiers-ben időző V. Kelemen 1307 augusztusában megerősítette VIII. Bonifác (1295–1303) a magyar trónt I. Károlynak ítélő bulláját,¹⁹³ és *interdictummal* sújtotta mindazokat, akik a koronáért ugyancsak fellépő

191 András antivari érsekről még 1319-ben is tudunk: ekkor a pápa Avignonba idézte. A főpapi széket 1324-ben már más személy töltötte be. Ld. *Gams, Pius Bonifacius: Series episcoporum Ecclesiae Catholicae, quotquot innotuerunt a beato Petro apostolo.* Leipzig, 1931. 393. p.

192 *Górká*, 1916. XII. p.

193 1303. máj. 31.: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia.* I–II. köt. Ed.: Theiner, Augustinus. Roma, 1859–1860. (a továbbiakban: *Theiner*) I. köt. 397–399. p.; Anjou-kori Oklevéltár. *Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustranti* I–. Szerk.: Almási Tibor – Blazovich László – Géczi Lajos – Kőfalvi Tamás – Kristó Gyula – Makk Ferenc – Piti Ferenc – Sebők Ferenc – Tóth Ildikó et al. Bp.–Szeged 1990–. (a továbbiakban: AOKl.) I. köt. 392. sz. Ld. *Fraknoi Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összekötései a római Szent-Székkal.* I. köt. 1000–1417. Bp., 1901. (a továbbiakban: *Fraknoi*, 1901.) 114–116. p.; *Rácz György: Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387).* In: *Magyarország és a Szent-szék kapcsolatának ezer éve.* Szerk.: Zombori István. Bp., 1996. 55–81. p. (a továbbiakban: *Rácz*, 1996.): 57–58. p.

Wittelsbach Ottó uralmát támogatták.¹⁹⁴ Az ünnepélyes okirat tartalmának kihirdetésével az esztergomi és a kalocsai érsek mellett küldöttét, Nápolyi Máté calais-i főesperest bízta meg.¹⁹⁵ Máté követségéről nem árulnak el többet forrásaink, ám nem ő volt a pápa környezetének egyetlen tagja, aki a távoli országba ellátogatott. Ugyanebben az időben kérte fel a Szentatya a ferences rendhez tartozó Gentile da Montefiore (Gentilis de Monteflorum)¹⁹⁶ bíborost, hogy teljhatalmú legátusként képviselje őt Magyarországon.¹⁹⁷ A bíbornok 1308 nyarán érkezett meg Dalmáciába, majd az év őszén Budára.¹⁹⁸ Amennyiben Górká teóriájával szemben — amely éppen Gentilis magyarországi működése elé helyezné a *Descriptio* születését — a szerb szakirodalom datálása bizonyulna helyesnek, úgy egyáltalán nem kellene elképzelhetetlennek tartanunk, hogy a geográfia részletes beszámolója az oligarchákkal is tárgyalóasztalhoz ülő pápai küldött 1311 őszéig tartó magyarországi ténykedésével¹⁹⁹ van összefüggésben.²⁰⁰

194 1307. aug. 10.: *Theiner* I. köt. 417–421. p.; AOkl. II. 221. sz.

195 1307. aug. 10.: *Theiner* I. köt. 421. p.; AOkl. II. 222. sz.

196 Életére ld. *Gaffuri, Laura*: Gentile da Montefiori. In: *Dizionario Biografico degli Italiani*. I–LXXI. köt. Roma, 1961–2000. LIII. köt. ([http://www.treccani.it/enciclopedia/gentile-da-montefiore_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/gentile-da-montefiore_(Dizionario-Biografico)/), letöltés 2019. júl. 20.).

197 1307. aug. 8.: *Theiner* I. köt. 415–417. p. ; AOkl. II. köt. 201. sz.

198 A fentebb elmondottakhoz is ld. *Fraknoi*, 1901. I. köt. 120–122. p.

199 A legációval kapcsolatos iratokat Pór Antal kiadásában ld. *Acta legationis cardinalis Gentilis. Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311.* (Monumenta Vaticanae Hungariae I/2.) Bp. 1885. A forráskiadvány bevezető tanulmánya mellett Gentilis magyarországi működését érinti *Pór Antal*: *Viszály a pécsi káptalanban.* (1302–1309.) (Ujabb adalék Gentilis bíboros követsége történetéhez Magyarországon.). *Történelmi Tár*, 12. (1889) 3. sz. 401–420.; *Fraknoi*, 1901. I. köt. 122–141. p.; *Rácz*, 1996. 59–60. p.; *Uő*: *Gentilis és Károly. Levélírás Pozsonyban — koronázás Fehérvárott. A papír megjelenése Magyarországon.* In: *Bertényi Iván et al.*: *Károly Róbert és Székesfehérvár. King Charles Robert and Székesfehérvár. Székesfehérvár, 2011.* 32–43. p. (Magyar királyok és Székesfehérvár II. A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványa 6.); *Kovács Viktória*: *Causae coram nobis ventilatae.* Adalékok Gentilis de. Monteflorum pápai legátus magyarországi egyházi bíraskodási tevékenységéhez (1308–1311). In: *Kor – szak – határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800).* A PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Közép- és Korajkori programjának I. konferenciája. Szerk.: Fedeles Tamás – Font Márta – Kiss Gergely. Pécs, 2013. 75–99. p.; *Csukovits*, 2012. I. köt. 58. p., 60–61. p.; *Maléth Ágnes*: *I. Károly és a pápaság kapcsolata (1301–1342).* Doktori értekezés. [Kézirat.] [Szeged–Angers, 2016.] (a továbbiakban: *Maléth*, [2016].) (a munkában több helyen).

200 DEO 47. p. A fentebb már említett *Andreas Ungarus* mellett a számunkra érdekes időszakban egyéb magyar egyházi személyek is megfordultak a pápai udvarban. 1307 nyarán — Gentilis működését megelőzően — Miklós bácsi főesperes járt Poitiers-ben Csák nb. Vince kalocsai

Vizsgáljuk meg mindezek után közelebbről is a kútfő magyar vonatkozású értesüléseit és a hírek lehetséges forrásait! Meg kell jegyeznünk, hogy az országgal kapcsolatban a földrajzi leírás több pontján — az egyéb államokról szóló hírekbe ágyazva is — találunk információkat, ám a számunkra leginkább érdekesnek a kifejezetten a Magyar Királyságnak szentelt hosszabb fejezet bizonyul. Ennek szövegében három egységet különíthetünk el: 1. a magyar őstörténet rövid elbeszélését 2. az ország földrajzi viszonyainak és népének terjedelmesebb leírása, majd 3. IV. Béla kanonizálandó leányának, Margitnak, valamint az Árpád-ház szentjeinek és a dinasztia európai házassági kapcsolatainak a bemutatása követi.²⁰¹ Írott történeti hagyománnyal elsősorban az első (egy-egy elemében a második és harmadik) egység hozható összefüggésbe: így látta ezt az a Deér József is, aki filológiai dolgozatában azt kísérelte meg kimutatni, hogy a *Descriptio* megfelelő információi Kézai — ránk nem maradt teljes szövegű (!) — *gestájára* vezethetők vissza.²⁰²

Deér — Hóman Bálint a magyar krónikairodalom fejlődésével kapcsolatban felvázolt teóriája²⁰³ nyomán — két forráscsoportot különített el a krónikás hagyományban: 1. a Szent László-kori *Gesta Ungarorum* csoportját, illetve 2. a Kézai-csoportot. 1. Az előbbi halmazhoz tartozónak vélte — a 11. század végéről (1092) eredeztetett *ösgesta* mellett — a hipotetikus régi szövegre, valamint a feltételezett kivonatára (1095) és folytatásaira (1127-ig, ill. 1167-ig) visszavezethető forrásokat. 2. A történész abból a feltételezésből indult ki, hogy Kézai Simon *Gesta Hungarorum*a csupán kivonatos formában maradt ránk. Rendszerében a

választott érsek képviselőjében. V. Kelemen 1307. július 31-én számol be arról, hogy a küldöttet az érseki palliummal, amelyet a Szentatyáról I. Károly is kért a prelátus számára, útjára bocsátotta, ld. AOkl. II. köt. 197. sz., *Theiner* I. köt. 415. p. (Fraknoi szerint Vince az év tavaszán személyesen sürgette az egyházfőnél a Wittelsbach Ottó elleni fellépést [*Fraknoi*, 1901. I. köt. 120. p.]: bár a forrás alapján úgy tűnik, a prelátus csupán delegáltja által képviseltette magát Franciaországban, nagyon is elképzelhetőnek kell tartanunk, hogy Károly király és Vince megbízásából Miklós főesperes valóban kérte Kelemen pápát, hogy foglaljon állást a Wittelsbach trónkövetelővel szemben.) Tudunk továbbá Karácson kalocsai kanonok követségéről 1309-ben — a szakirodalom vélekedés szerint talán Gentilis legációjával összefüggésben képviselte a magyar uralkodót a pápai udvarban —, majd Miklós győri választott püspök *cancellarius*ának és *procurator*ának, az I. Károly levelével útra kelő Miklós *dictus* Fintának a megbízatásáról 1310-ben. A delegációkat tárgyalja *Maléth*, [2016]. 29., 32., 138., 143., 145., 153–154. p. A *Descriptio* szerzőjének tájékozódására — ha a forrás összeállítóját valóban V. Kelemen környezetében kell keresnünk — ezek a követjárások is lehetőséget nyújthattak.

201 Descr. Europae Orientalis 43–55. p.

202 *Deér*, 1931.

203 *Hóman*, 1925. (I. különösen a munka mellékleteként közölt sztemmát).

Kézai-csoporthoz tartoznának azok a történeti munkák, amelyek a mű teljesebb szövegét használhatták: egyfelől az előbb III. András korában (!),²⁰⁴ majd Nagy Lajos uralkodása alatt két ízben (Budai Krónika családja, Képes Krónika családja) is átdolgozott udvari krónika, másfelől pedig a dolgozatom jelen fejezetében tárgyalt *Descriptio Europae Orientalis*.²⁰⁵ Utóbbival kapcsolatban megjegyezhetjük, hogy tanúságát Hóman — amikor elbeszélő forrásaink Deér által is átvett filiációs rendszerét kidolgozta — nem építette be teóriájába.

Írott magyarországi forrást éppen a jelen tanulmányban vizsgált hagyomány jelentkezése: a rómaiak pásztoraiba vonatkozó megjegyzések miatt sejtett Deér a *Descriptio* hátterében.²⁰⁶ A geográfiában két alkalommal is szerepel a kérdéses tradíció. A Konstantinápolyi Császárságot leíró egységben a következőket olvashatjuk: „(...) Macedonia, Achaja és Theasszalónika között él egy bizonyos nagyon nagy és elterjedt nép, akiket blazi-nak neveznek, és akik hajdanán a rómaiak pásztoraik voltak, és Magyarországon időztek, ahol a rómaiak legelői voltak, mert a föld termékeny volt és üdén zöldellt. De végül is a magyarok kiűzték őket onnan és ide menekültek (...)”.²⁰⁷ Míg a részlet a Kárpát-medencéből a Balkánra érkezett vlachokat írja le a rómaiak egykori pásztoraiként, addig a magyar históriáról szóló rövid összefoglalás a vidék őslakosaiként ábrázolt pannonokról állítja ugyanezt: „A pannonok pedig, akik akkoriban Pannoniában laktak, valamennyien a rómaiak pásztoraik voltak, és tíz erős király uralkodott felettük egész Moesiában és Pannóniában (...)”.²⁰⁸

A *pastores Romanorum* birtokos szerkezet feltűnése egyértelműen a Deér (Hóman) által a Szent László-kori *ösgesta* csoportjához sorolt szövegekkel — ebben a halmazban találjuk Anonymus *gestáját* vagy a Riccardus-jelentést — látszik rokonítani forrásunkat: Kézai (és a krónikakompozíció) a szóban forgó kifejezést ugyanis *expressis verbis* nem szerepeltetik. Deér a *Descriptio* rövid magyar történetéből három további elemet is említ, amelyek párhuzamai szerinte

204 A kutatás — Hóman kivételével — nem számolt krónikafolytatással III. András korában. Ld. Thoroczkay, 2016. 194–199. p.

205 Deér, 1931. 7–11. p.

206 Uo. 11. p.

207 Délkelet-Európa-leírás 15. p. „(...) inter machedoniam, achayam et thesalonicam est quidam populus ualde magnus et spatiosus qui uocantur blazi, qui et olim fuerunt Romanorum pastores, ac in vngaria ubi erant pascua romanorum propter nimiam terre uiriditatem et fertilitatem olim morabantur”. Descr. Europae Orientalis 12–13. p.

208 Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka 22. „Panoni autem, qui inhabitant tunc panoniam, omnes erant pastores romanorum et habebant super se decem reges potentes in tota messia et pannonia”. Descr. Europae Orientalis 44. p.

kizárólag az előbbi halmaz textusaiban lelhetők fel: a 14. század eleji geográfiának a forráscsoporttal való kapcsolatát jelezhetik 1. a hunok(kal azonosított magyarok) honfoglalására vonatkozó tömör tudósítás,²⁰⁹ 2. a Szent István térítőtevékenységéről való megemlékezés,²¹⁰ valamint 3. az *usque in hodiernum diem* anonymusi fordulat használata.²¹¹ (Előrebocsátom, hogy a három szöveghely közül a későbbiekben csupán a 2. mozzanatnak tulajdonítok jelentőséget; a szófordulatbeli egyezésekkel nem foglalkozom.) A Kelet-Európa-leírás megfelelő egységében Deér azonban talált olyan mozzanatokat is, amelyek éppen a későbbi hagyomány — a Kézai-csoport — ismeretéről árulkodhatnak: ilyennek tekintette Óbuda *Sicambriaként* történő megnevezését, a tíz pannóniai királyról szóló híradást vagy a hunok győzelmének emlékére felállított márványkő motívumát.²¹² Abból, hogy a forrásban kétféle hagyományanyag látszik ötvöződni, a történész számára az a következtetés adódott, hogy a *Descriptio* lejegyzője Kézai akkor még rendelkezésre álló teljes szövegéből meríthetett.²¹³

Deér megállapításaival kapcsolatban a következő megjegyzéseket szükséges tennünk:

I. A két variánsban — a Kézai-féle változatban és a 14. századi krónikakompozíció szövegezésében — is fennmaradt huntörténet vonatkozásában a múlt század elején Domanovszky Sándor fogalmazta meg azt a tételt, miszerint a kizárólag 18. századi másolatokban²¹⁴ fenntartott Kézai-féle textus kivonatolás eredményeképpen jött létre. Az elmélet szerint az eredeti huntörténet valamikor a 12. század végén keletkezhetett: ezt az V. István-kori krónikás egyesítette a magyar történettel, s az 1270–1272 között készült szerkesztés szolgált forrásként mind Kun László udvari papja, mind a 14. századi szerkesztések összeállítói számára.²¹⁵ A kérdéskör kapcsán ezzel szemben ma már Horváth János 1963-ban publikált nézeteit fogadja el a medievisztika. Az irodalomtudós arra a következtetésre jutott, hogy a huntörténetet — lényegében abban az eredetinek tekinthető formájában, ahogyan azt az újkori másolatok fenntartották — Kézai önálló alkotásaként kell

209 Descr. Europae Orientalis 44. p.

210 Uo. 52. p.

211 Uo. 44. p.

212 *Deér*, 1931. 11–12. p.

213 „(...) so kann daraus nur geschlossen werden, dass die ungarische Quelle der *Descriptio* mit der verloren gegangenen Umarbeitung des 13. Jahrhunderts, also mit den vollständigen *Gesta Hungarorum* des Simon von Kéza identisch ist”. Uo. 14. p.

214 *Domanovszky*, 1906. 5–18. p.

215 Uo. 71–74., 125–133. p.

értékelnünk.²¹⁶ A IV. László-kori krónikás az általa részletesen kidolgozott hun történiához illesztette hozzá azt a magyar történetet, amelyet — ahogyan arra Szűcs Jenő is felhívta a figyelmet — már valóban kivonatossan vett át egy korábbi szövegezésből: minden bizonnyal az V. István-kori redakcióból.²¹⁷ Az 1282–1285 között készült elbeszélés, amely a magyarokkal rokonított hunok történetét adja elő, utóbb a krónikaszerkesztésekbe is utat tört magának.²¹⁸

II. A krónikakutatás újabb eredményeit figyelembe véve revideálnunk kell tehát Deér arra vonatkozó nézeteit, hogy pontosan milyen magyar forrás is állhatott a *Descriptio* lejegyzőjének a rendelkezésére 14. század elején. A kérdést ma lényegében a következőképpen tehetjük fel: tanúskodhat-e a földrajzi leírás egyfelől Kézai művének, másfelől pedig Anonymus *gestájának* vagy egy napjainkra elveszett, a huntörténetet még nem tartalmazó egyéb redakciónak (esetleg a Kézai által is kiaknázott V. István-kori *gestának*) az együttes felhasználásáról? Ahogyan azt Deér is megállapította, a Magyarország kapcsán olvasható további adalékok, a földrajzi jellegű és a dinasztikus összeköttetésekre vonatkozó információk nem írott forrás tanúságán alapulnak: ennek fényében azt is mérlegelnünk szükséges, indokolt-e mindenképpen írásos kútfőt keresnünk a korai magyar történiára vonatkozó értesülések mögött.

Hogy tisztában láthassunk a problémakörben, vizsgáljuk meg pontról pontra — a forrás egyes, a magyar történelem kezdeteivel kapcsolatos információit sorra véve —, hogy milyen tradíció ismeretéről látszik árulkodni a *Descriptio* egyébként meglehetősen rövid elbeszélése a magyarok bejövételéről a Kárpát-medencébe, és milyen híradásokkal állíthatók párhuzamba a kútfő egyes részletei! Az elemzés közelebb vihet minket annak a kérdésnek a megválaszolásához is, hogy honnan kerülhetett a 14. századi traktátusba a rómaiak pásztoraira vonatkozó hagyomány.

1. „*Megjegyzendő az is, hogy Magyarország királyságát hajdan nem Magyarországnak mondották, hanem Moesiának és Pannóniának. Moesiát pedig a gabonahozamról nevezték el, ugyanis igen bővelkedik gabonában; Pannóniának is a kenyér bőségéről hívják; ez magától értetődően is így van, mert az aratások bőségéből következik a kenyér bősége.*”²¹⁹ A szöveghely

216 Horváth János, ifj.: A hun-történet és szerzője. In: Irodalomtörténeti Közlemények, 67. (1963) 4. sz. 446–476., kül. 453–454. p.

217 Szűcs, 1973. 570–571. p.

218 Veszprémy, 2019. 158–159. p. A téma bőséges irodalmához ld. még Györffy, 1993. 188–189. p.

219 „*Vbi notandum quod regnum Hungarie olim non dicebatur Hungaria, sed Mesia et Pannonia. Mesia quidem dicebatur a messium prouentu, habundat enim multum in messibus. Panno-*

azzal a hagyománnyal rokonítható, amely a Kárpát-medencét élelmiszerben gazdag területként jeleníti meg. A motívum nem csupán a magyar tradícióban volt jelen (gondolhatunk itt Anonymusra, aki *gestájában* több helyen említi a föld termékenységét),²²⁰ de ismertnek számított Európában is: a nyugati utazók, akik megfordultak a Kárpát-medencében, többször rácsodálkoztak az ország bőségére. A kutatás a 11–12. század fordulójának Magyar Királyságával kapcsolatban nemegyszer idézi a frank Nogent-i Guibert sorait:²²¹ az első keresztes hadjárat seregeinek magyarországi átvonulásáról hírt adó forrás szemtanúk beszámolóí nyomán tudósít arról, hogy a gabona a mezőkön toronymagasságú asztagokban állt.²²² Pannónia nevének a *panis*²²³ terminussal való összefüggésbe hozása kiváló példáját szolgáltatja az ország gazdagságának hírét ismerő²²⁴ szerző etimológizáló hajlamának: a *Descriptió*ban többször találkozunk hasonló — akár a korábbi hagyományból származó, akár a névtelen geográfus saját invencióinak tekinthető — névmagyarázatokkal²²⁵ („*a világnak ezt a részét egy bizonyos hasonló nevű asszonyról mondják Afrikának, aki a líbiai király leánya*

nia dicebatur etiam a panis habundatia. Et ista consequenter se habent: ex habundatia enim messium sequitur habundantia panis”. DEO 133–134. p.

- 220 Pl. „*Et dum ibi per plures dies habitassent, dux et sui videntes fertilitatem terrae et habundantiam omnium bestiarum et copiam piscium de fluminibus Thisciae et Budrug*”. Anonymus 53. p. (14. c.).
- 221 A terményekben gazdag Magyarország ábrázolására ld. pl. Csukovits, 2015. 74. p.
- 222 *Historia quae dicitur Gesta Dei per Francos edita a venerabili domno Guiberto, abbate monasterii Sanctae Mariae Novigenti*. In: *Recueil des historiens des croisades. Historiens occidentaux*. I–V. köt. Paris 1844–1895. IV. 113–264. p.: 142–143. p. Magyar fordítását ld. Nogent-i Guibert: *Isten tettei a frankok által*. Ford., bev., jegyz.: Veszprémy László. In: *Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről*. Szerk.: Makk Ferenc – Thoroczkay Gábor. Szeged, 2006. 215–217. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22.). A forrásról ld. *Sweetenham, Carol*: Guibert of Nogent. In: *EMCh I. köt.* 740–741. p.
- 223 A hamis etimológiát a szakirodalom a szerző saját invenciójának tartja, ld. DEO 174. CLXXII. jegyz.
- 224 „*Est enim terra pascuosa et fertilis ualde in pane, uino, carnibus, auro et argento. Copia autem piscium excedit fere omnia regna preterquam Noruegiam ubi pisces comeduntur pro panibus uel loco panis. Terra est communiter plana, colles paruos permixtos habens alicubi tamen habet montes altissimos. In partibus Transiluanis sunt maximi montes de sale et de illis montibus cauatur sal sicut lapides et apportatur per totum regnum et ad omnia regna circumadiacentia*”. DEO 136. p.
- 225 *Górka, O.*: Praefatio i. m. XXI–XXIII.; *Živković, T. – Petrović, V. – Uzelac, A.*: In: DEO 26–27. p.

volt”²²⁶; „Ezt a tartományt pedig azért mondják Albániának, mert ennek a vidéknek a lakosai fehér hajjal születnek.”²²⁷). Itt kell megjegyeznünk, hogy Pannónia termékeny földjéről és ásványkincsekben bővelkedő hegyeiről a Kelet-Európa-leírás egyik főforrása, Bartholomeus Anglicus is megemlékezik,²²⁸ ám az enciklopédia — Sevillai Izidor Etimológiai nyomán²²⁹ — a régiót Itáliától elválasztó Appenninekkal kapcsolja össze a provincia elnevezését.²³⁰ Nagyon is elképzelhetőnek kell tartanunk, hogy a 14. század elején keletkezett traktátus lejegyzője a *Liber de proprietatibus rerum* rövid tájékoztatását tekintette kiindulópontjának,²³¹ s ennek nyomán dolgozta ki saját interpretációját az elnevezés eredete kapcsán.²³² Moesia nevének a *Descriptió*ban ugyancsak szereplő

-
- 226 Délkelet-Európa-leírás 13. p. „Vocatur autem hec pars mundi Asia a quadam muliere sic dicta que imperium orientis apud antiquos tenuit”. DEO 93. p.
- 227 Délkelet-Európa-leírás 19. p. „Dicitur autem hec prouincia Albania eo quod albo crine homines illius regionis nascuntur”. DEO 117. p.
- 228 „Est autem terra spaciosissima et fertilissima, montibus et sylvis munitissima, multis fluminibus et aquis irrigua, venis aureis et aliis metallis ditissima, habens montes maximos, in quibus diuersa marmorum genera inveniuntur”. Bartholomeus Anglicus 685. p. (XVI, 116).
- 229 „Pannonia ab Alpibus Appenninis est nuncupata, quibus ab Italia secernitur, regio viro fortis et solo laeta.” *Isidorus Hispalensis: Etymologiae*, XIV,IV,16.
- 230 „Pannonia a Penninis alpibus est vocata, quibus ab Italia secernitur, regio fortis est et solo laeta”. Bartholomeus Anglicus 685. p. (a szöveghely forrását maga Bartholomeus is megjelöli). Ezt a hagyományt rögzíti Beauvais-i Vince a *Descriptio* szerzője előtt ugyancsak ismeretes *Speculum historialéja* is. *Bibliotheca mundi* i. m. 28. (I, 74); DEO 174. p. CLXXII. jegyz. A téves magyarázat ugyancsak szerepel egy 7. (vagy 8.) századi költeményben („Pannonia a Penninis nomen que conglomerat”). *Versus de Asia et de universi mundi rota*. Ed.: Strecker, Karolus. In: *Monumenta Germaniae Historica. Poetae latini aevi Carolini*. I–IV. köt. Berolini, 1881–1923. IV/2.3. köt. 545–559. p. (a továbbiakban: *Versus de Asia*): 553. p.
- 231 Pannóniát egyébként Beauvais-i Vince is termékenynek írja le, ld. Vincentius Bellovacensis 27. p. (I, 71). Vö. *Isidorus Hispalensis: Etymologiae*, XIV,IV,5.
- 232 A *Descriptió*ban fellelhető hamis etimológia Magyarországon sem volt ismeretlen. Thuróczy János krónikájában a következőket olvashatjuk: „Hec regio olim panis ab ubertate Pannonia denominata esse traditur, que nunc ab Hungaris ipsam incolentibus mutato nomine Hungaria vocitatur”. *Johannes de Thurocz: Chronica Hungarorum*. I. Textus. Ed. Galántai, Elisabeth – Kristó, Julius. Bp. 1985. 34. p. (13. c.) (*Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum*). Bár a most vizsgált 14. századi szerző és Thuróczy tollán természetesen egymástól függetlenül is lejegyzésre kerülhetett ugyanaz a fals etimológia, a szövegtanúk akár azt a feltételezést is megengedik, miszerint valóban létezett olyan középkori (magyar) hagyomány, amely a kenyér latin megnevezéséből származtatta a tartomány nevét, s amelyből egyik és másik forrás is táplálkozott.

etimológiája a földrajzi munka másik fontos forrásában, Beauvais-i Vince *Speculum historialéjában* is szerepel: utóbbi Isidorus nyomán véli tudni, hogy a magas gabonahozamú tartomány megnevezése a *messis* (aratás) szóra vezethető vissza, s a vidéket egykor Ceres éléstárának (*Cereris horreum*) nevezték.²³³ A szerző minden bizonnyal a hasonlóan termékeny talajú vidékként ábrázolt Pannónia esetében is a Moesia névetimológiájára emlékeztető magyarázattal kívánt olvasói számára szolgálni.

- 2 „Ezért Szent Mártonról is, aki magyarországbéli volt, a legendája elején ez olvasható: »Márton a pannonok Savaria nevű városában született«”.²³⁴ Márton savariai származását jelezve a *Descriptio* újfent olyan információt közöl, amely Európa-szerte jól ismert volt. Tours 4. századi püspökének kultusza az államalapítás korától jelen volt Magyarországon, és a főpap tiszteletének nyomait a korai elbeszélő hagyományban is megtaláljuk — a Nagyobbik Legenda előadásában István király a szent patrónus zászlaja alatt vonul hadba Koppány ellen, s győzelmét követően adományokat tesz a Márton nevére²³⁵ általa alapított apátság javára²³⁶ —, jelen esetben azonban kútfőnk nem a magyar tradícióból merít. Az ismeretlen szerző megjelöli, hogy a pannóniai születésű főpappal kapcsolatban a liturgia (vagyis a *Breviarium Romanum*) szavait idézi.²³⁷
- 3 „(...) tíz erős király uralkodott felettük [ti. a pannonok felett — CsJ] egész Moesiában és Pannóniában”; „(...) a magyarok (...) csatát vívtak

233 „Prima est Mesia a messium prouentu vocata, vnde et eam veteres Cereris horreum vocabant”. Vincentius Bellovacensis 27. p. (I, 71). Ld. DEO 174. p. CLXXI. jegyz. Vö. Isidorus *Hispalensis*: Etymologiae XIV,IV,5.

234 Délkelet-Európa-leírás 22. p. „Vnde de beato Martino, qui de Hungaria fuit, legitur lectione prima. Igitur Martinus Sabarie Pannoniorum oppido oriundus fuit”. DEO 134. p.

235 Szent Márton pannonhalmi születésének középkori hagyományára ld. Tóth Endre: Szent Márton pannonhalmi születéshely-legendájának kialakulása. In: Vigilia, 39. (1974) 5. sz. 306–312. p. Pannonhalma Anonymusnál előforduló *mons sancti Martini* megnevezését vizsgálta Váczy Péter: Anonymus és kora. In: Középkori kútfőink, 1974. 13–37. p.: 13–30. p.

236 Legendae s. Stephani regis 381. p. (6. c.), 383–384. p. (8. c.). Szent Márton korai magyarországi kultuszával kapcsolatban ld. Györffy György: István király és műve. 4. jav. kiad. Bp., 2013. 74–75. p. A szent a későbbi krónikákban is szerepel, ld. Krónikakompozíció 314. p. (64. c.), Anonymus 100. p. (50. c.).

237 Ahogyan azt Górká is feltünteti, ld. Descr. Europae Orientalis 43. p. 4. jegyz.

az említett tíz királlyal, és leverték őket”²³⁸: Deér a tíz pannóniai király vereségének motívumát Kézai *gestájának* azon passzusával rokonította, amely arról számol be, hogy Aëtius tíz nyugati királlyal támadt Attilára.²³⁹ Bár némi áthallás valóban felfedezhető a huntörténet megfelelő részlete és a *Descriptio* híradása között, a momentum mögött véleményem szerint nem szükségszerű a magyarországi írott tradíció egyértelmű hatását feltételeznünk. A tízes szám gyakran jelentkezik mesés elemként a regényes elbeszélésekben: az egyéb pontokon is invenciózusnak mutakozó névtelen szerző akár a Kézai-féle szöveghely ismerete nélkül is fűszerezhetette előadását a magyarok ellenfeleiként szerepeltetett pannóniai királyok históriájával.

4. „(...) miután lehanyatlott a római birodalom, előjöttek a magyarok Szkítia tartományából és óriási országából, amely a maeotisi mocsarakon túl van”:²⁴⁰ Szkítia Anonymus *Gesta Hungarorum*ában tűnik fel a magyarok keleti hazájaként,²⁴¹ ám a 13. század elején lejegyzett regényes elbeszélésben a Maeotis mocsarairól még nem esik szó: az Azovi-tenger körül elterülő ingoványos területek²⁴² latin megnevezését — az általa részletesen kidolgozott csodaszarvas-monda²⁴³ helyszínéeként — Kézai emelte be a történeti irodalomba.²⁴⁴ Jól ismert, hogy a nép egykori szállásterületeivel kapcsolatban kiformalódott tradíció szóban forgó elemei a nyugati kútfőkből kerültek a magyar krónikákba: Anonymus

238 Délkelet-Európa-leírás 22. p. „*Pannoni (...) habebant super se decem reges potentes in tota Mesia et Pannonia (...)*”; „*Hungari (...) pugnauerunt (...) cum X regibus dictis et optinuerunt eos*”. DEO 134. p.

239 „*Tunc interea regem Ethelam Romanorum patricius dictus Etius cum X regibus occidentis invasit ex abrupto*”. Simon de Keza 153–154. p.; Deér, 1931. 12–13. p.

240 Délkelet-Európa-leírás 22. p. „*Deficiente autem imperio Romanorum egressi sunt Hungari de Scythia prouincia et regno magno quod est ultra Meotidas paludes*”. DEO 134. p.

241 Anonymus 34–37. p. (1. c.).

242 A fogalomhoz ld. Kovács Kitti: A Maeotis ingoványai. Történeti–földrajzi vizsgálat antik és középkori szerzők, valamint korai térképek alapján. In: *Belvedere Meridionale*, 26. (2014) 3. sz. 7–21. p.

243 *Sebestyén*, 1904–1905. I. köt. 283–358.; *Horváth*, 1963. 455–458. p.; *Györffy*, 1993. 35–38. p.

244 Simon de Keza 144–145. p.

Regino nyomán²⁴⁵ tudósít a magyarok szkítiai származásáról,²⁴⁶ Kézai pedig Iordanes *Geticájából* kölcsönözhetette a Maeotis megjelölést.²⁴⁷ A *Descriptio* lejegyzője sem csupán magyar forrásából (forrásaiból) tájékozódhatott arról az Európában jól ismert hagyományról, miszerint a hunokkal azonosnak tekintett honfoglalók Szkítiából érkeztek a Kárpát-medencébe: a szóban forgó értesülés Bartholomeus Anglicusnál²⁴⁸ is fellelhető. Mivel a földrajzi leírás közlése inkább mutat párhuzamot az enciklopédia szövegezésével, mint a magyar krónikairodalom híradásaival — forrásunkhoz hasonlóan a 13. századi angol szerző is a Maeotis ingoványain túl elterülő földként definiálja Szkítiát —, valószínűsíteniünk kell, hogy ezen a ponton az ismeretlen szerző a *Liber de proprietatibus rerum* információját építette be elbeszélésébe.²⁴⁹

-
- 245 Regino abbas Prumiensis 131–133. p. (889. év). A prümi apát — akitől a magyaroknak a szkítákkal való azonosítása származik — Szkítia leírása során Marcus Iunianus Iustinus római történetíró *Historiae Philippicae* c. munkájára (Pompeius Trogus világtörténetének kivonata) támaszkodott. Justini *Historiae Philippicae*. I–II. Ed.: Gronovius, Abraham. Londini, 1822. 71–72. p. (II, 2).
- 246 Regino munkája mellett önállóan is használta a Iustinus munkájából készült *Exordia Scythica* c. kivonatot. Forrásaira ld. Györffy, 1993. 48–53. p.; Thoroczkay Gábor: Anonymus latin nyelvű külföldi forrásai. Historiográfiai áttekintés. In: *Uő: Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok*. Bp. 2009. 215–231. p.: 220–224. p. (TDI könyvek 9.).
- 247 Simon de Keza 145. p. 7. jegyz. (Domanovszky Sándor megjegyzése). Ld. még *Hóman Bálint: A magyar hún-hagyomány és a hún-monda. Máriabesnyő–Gödöllő*, 2010. (a továbbiakban: *Hóman*, 2010.) 94–96. p.
- 248 „*Pannonia Europae est prouincia, quae ab Hunnis quondam occupata, ab eodem populo Vngaria vulgariter est vocata, quae duplex est secundum Orosium, maior scilic. et minor. Maior quidem est in ulteriori Scythia ultra Maeotides paludes constituita*”. Bartholomeus Anglicus 685. p. (XV, 116). A hagyomány Viterbói Gottfriedra vezethető vissza: „*Ungarorum regna duo esse legimus, unum antiquum apud Meotidas paludes in finibus Asiae et Europe, et alterum quasi novum a primo regno in Pannonia, quam Pannoniam nonnulli novam Ungariam vocant*”. Gotifredi Viterbiensis *Memoria seculorum*. Ed.: Waitz, Georgius. In: MGH SS XXII. köt. 94–106. p.: 102. p.
- 249 Azt, hogy Szkítia a maeotisi mocsarakon túl terült el, Beauvais-i Vince is említi a *Speculum historialéban*, itt azonban a régió általában véve a barbár népek őshazájaként jelenik meg. „*Prima Europae regio est Scythia inferior, quae a Maeotidis paludibus incipiens inter Danubium et Oceanum septentrionalem usque ad Germaniam porrigitur. Quae terra generaliter propter Barbaras gentes, quibus inhabitatur, Barbarica dicitur*”. Vincentius Bellovacensis 27. p. (I, 71). A szövegpárhuzamokra ld. DEO 174. CLXXIV. jegyz.

5. „(...) azon a tágas mezőn, amely Sicambria és Székesfehérvár között fekszik (...)”²⁵⁰: A frankok legendás városának neve a nép trójai eredetmítoszából — amely szerint a Kis-Ázsiából menekülők csoportja Pannónia területén alapította meg átmeneti hazájaként Sicambiát — Viterbói Gottfried²⁵¹ közvetítésével²⁵² kerülhetett a magyar hagyományba. A tradíció Kézainál tűnik fel, aki Attila fővárosával, az Anonymusnál még *Ecilburguként* emlegetett²⁵³ Óbudával azonosítja a frank mondák képzeletbeli települését.²⁵⁴ A francia földön számos elbeszélésben tetten érhető hagyomány²⁵⁵ — amely a Kárpát-medence területére helyezett egy Sicambria nevű várost — magyar forrás közvetítése nélkül is ismert lehetett a *Descriptio* vélhetőleg a pápa környezetében forgolódo lejegyzője előtt. Annak ténye azonban, hogy a földrajzi munka a mondai helyszínt a magyar őstörténetbe ágyazva szerepelteti, és azt — amint alább látni fogjuk — Kézaihoz hasonlóan Óbudával látszik azonosítani, a Sicambiával kapcsolatos 13. századi magyar hagyomány ismeretéről árulkodhat.
6. „(...) a magyarok (...) azon a tágas mezőn, amely Sicambria és Székesfehérvár között fekszik, csatát vívtak az említett tíz királlyal és leverték őket; s ott a győzelem örök jeléül egy hatalmas márványkövet állítottak fel, amelyre az említett győzelem fel van jegyezve, s ez ott áll mind a mai napig”:²⁵⁶ Górká, majd Deér is rámutatott arra, hogy

250 Délkelet-Európa-leírás 22. p. „ (...) in campo magno qui est inter Sicambriam et Albam Regalem (...)”. DEO 134. p.

251 Gotifredi Viterbiensis Speculum regum. Ed. Waitz, Georgius. In: MGH SS XXII. köt. 21–93. p.: 64. p.

252 *Hóman*, 2010. 44. p.

253 Anonymus 35., 95., 99. p.

254 Több helyen, pl. Simon de Keza 156. p. A kérdéshez ld. *Eckhardt Sándor*: Sicambria. Egy középkori monda életrajza. In: *Minerva*, 6. (1927) 4–10. sz. 157–201. p.; *Spekner Enikő – B. Szabó János – Kanyó Ferenc*: Hogyan kerülhetett Sicambria Óbudára? Egy hagyomány genezise. In: *Budapest Régiségei*, 48. (2015) 189–203. p.

255 *Colette Beaune*: Naissance de la nation France. Paris, 1985. 11–54. p. (Bibliothèque des histoires); *Csernus Sándor*: A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század). Bp., 1999. 144–146. p. (Doktori mestermunkák).

256 Délkelet-Európa-leírás 22. p. „Hungari (...) pugnaverunt in campo magno qui est inter Sicambriam et Albam Regalem cum X regibus dictis et optinuerunt eos et in signum uictorie perpetuum erexerunt ibi lapidem marmoreum permaximum ubi est scripta prefata uictoria qui adhuc perseuerat usque in hodiernum diem”. DEO 134. p.

párhuzamot vonhatunk a Kelet-Európa-leírás passzusa és Kézainak a tárnokvölgyi csatáról szóló beszámolója között.²⁵⁷ Kun László udvari papjának elbeszélésében azonban a hunok győzelem helyett súlyos vereséget szenvednek a Pannónia és az adriai vidék felett uralkodó Macrinustól, és nem a dicsőség, hanem az ütközetben elesett Keve és társai emlékére állítanak márványkövet.²⁵⁸ A huntörténet Tárnokvölgye²⁵⁹ és a holtak eltemetésének helyszínéeként megjelölt Keveaszó (ma Kajászó)²⁶⁰ valóban a Székesfehérvár és Óbuda (amelyet Kézai Sicambriaként tüntet fel) közötti térségben lokalizálhatók: utóbbi tény megerősítheti bennünk a feltételezést, hogy a *Descriptio* névtelen szerzője — bár a hagyományt kétségkívül torz formában adja vissza — magyarországi eredetű híradás alapján számol be a honfoglalók és a Pannóniában talált királyok mondabeli megütközéséről. Abból, hogy az ismeretlen szerző azt is hozzáteszi a történethez, hogy a márványkő még saját korában is látható volt, arra a következtetésre juthatunk, hogy alighanem szóbeli természetű értesülés juthatott el a traktátus készítőjéhez. Eckhardt Sándor szerint a Kézainál olvasható história és a *Descriptio* közlése mögött egy helyi mondát kell gyanítanunk, amely Attilával kapcsolta össze a Kajászó és Baracska között, a váli völgyben a felsőszentiváni középkori templom²⁶¹ ásatásai során előkerült római kori oltárkövet.²⁶²

257 Descr. Europae Orientalis 44.: 4 jegyz. (Olgierd Görka megjegyzése); *Deér*, 1931. 12–13. p.

258 „Pro qua enim invasione Ditricus acerbat in campum Tawarnucweg exivit cum Hunnis committens praelium cum suorum et Macrini maximo interitu ac periculo. Fertur tamen Hunnos in hoc loco potenter devicisse. Hunnorum autem residuum in sua est reversum arrepta fuga tabernacula. In eo enim praelio ex Hunnis virorum centum millia et XXV. millia corruerunt, Cuwe etiam capitaneo ibidem interfecto. (...) Tunc Hunni intellecto, quod Macrinus et Ditricus de loco certaminis removissent sua castra, reversi ad locum certaminis, sociorum cadavera, quaec poterant invenire, Cuwemque capitaneum prope stratam, ubi statua est erecta lapidea, more scitico solempniter terre commendarunt, partesque illius territorii Cuwe-Azia post hac vocaverunt”. Simon de Keza 149–150. p.

259 Lokalizálására ld. AKS 83. p. 131. jegyz. (Veszprémy László megjegyzése).

260 ÁMTF. II. köt. 389–390. p.

261 *Stibrányi Máté*: Fejér megye középkori templomos helyei. Doktori disszertáció. I–II. köt. [Kézirat.] [2015] II. köt. 202–203. p.

262 *Eckhardt Sándor*: A pannóniai hún történet keletkezése. In: Századok, 62. (1928) 1–3. sz. 465–491. p., 4–6. sz. 605–632. p.: 626–627. p.; *Uő*: Attila a mondában. In: Attila és hunjai. Szerk.: Németh Gyula. Bp., 1940. 143–216. p.: 196–197. p. A Jupiter-oltárkő kapcsán ld. *Juhász József*: A baracsikai Jupiter oltárkő és Keveaszó (Keveháza). In: Székesfehérvári Szemle, 4. (1934)

7. „(...) és miután diadalt arattak, Attilát (...) királlyá emelték; elfoglalták az egész földet és ott laktak, és attól az időtől a magyarokról, akiket más néven hunoknak is hívnak, az egész földet Hungáriának nevezték”:²⁶³ Fentebb láthattuk, hogy szövegünkhöz hasonlóan Spalatói Tamásnál vagy a Magyar–lengyel Krónikában is egyetlen honfoglalás, a hunokkal azonosnak tekintett magyarok bejövetele szerepel. Bár a motívum három, a magyar hagyománnyal kapcsolatot mutató forrásban is jelentkezik, szerzőink talán nem annyira a magyar tradíció hatására, mint inkább az Európában megszokott hun–magyar azonosítás miatt mosták egybe a magyar honfoglalást Attila korábbi Kárpát-medencei jelenlétével. A két népet azonosnak látszik tekinteni az a Bartoholomeus Anglicus is, akinek a művét a *Descriptio* lejegyzője kétségkívül forgatta. A 13. századi enciklopédia arra vonatkozó közlését, hogy az ország a hunokról kapta *Ungaria* megnevezését,²⁶⁴ párhuzamba állíthatjuk a földrajzi leírás most tárgyalt részletével.
8. „(...) Attilát, aki azon hét vezér közül, akik Szkítiából kijöttek, a leghatalmasabb volt (...)”:²⁶⁵ A megjegyzés, miszerint Attila a honfoglaló hét vezér egyike, egyértelműen a magyar hagyomány ismeretére vall. A két honfoglalásról — a hunokéről és a magyarokéről — beszámoló Kézai a hunok még Szkítiában maguk közül választott *capitenusai* között említi Attilát,²⁶⁶ s ezt a hagyományt veszik át a későbbi krónikák is.²⁶⁷
9. „Attilát (...) egy akarattal megválasztották és királlyá emelték”:²⁶⁸ A tradíciót, amely szerint „a hunok római módra *Etelét* tették királlyá maguk

75–80. p.; *Dormuth Árpád*: A baracscai oltárkö és a pusztatemplom. In: Székesfehérvári Szemle, 6. (1936) 53. p.

263 Délkelet-Európa-leírás 22. p. „*Et hac uictoria habita Atillam (...) prefecerunt sibi in regem et optinuerunt totam terram et inhabitauerunt eam et ex tunc ab Hungaris, qui alio nomine Huni uocantur; tota terra dicta est Hungaria*”. DEO 134–135. p.

264 Bartholomeus Anglicus 685. p. (XV, 116). Ugyanitt a hunok pannóniai hódításáról is olvashatunk.

265 Délkelet-Európa-leírás 22. p. „*Atillam, qui erat potentior inter VII duces qui egressi fuerunt de Scythia*”. DEO 134–135. p.

266 Simon de Keza 147. p.

267 Krónikakompozíció 256. p. (7. c.). Ld. *Deér*, 1931. 12–13. p.

268 Délkelet-Európa-leírás 22. p. „*Atillam (...) concorditer elegerunt et prefecerunt sibi in regem*”. DEO 134–135. p.

fölött”, Kézainál is olvashatjuk.²⁶⁹ Kútfőnk ezen a ponton egyértelmű párhuzamot mutat a magyar hagyománnyal.²⁷⁰

Elemzésünkbe bevonhatjuk még — bár a hírt nem a *Descriptio*nak a korai magyar históriáról szóló első egységébe ágyazva találjuk — a következő adatot:

10. Az Árpád-ház szentjei kapcsán a *Descriptio* megjegyzi, hogy „*még nincs háromszáz éve, hogy a magyarokat keresztény hitre térítette királyuk, Szent István*”.²⁷¹ István térítő szerepét hangsúlyozzák Anonymus,²⁷² Riccardus²⁷³ és a Knauz-krónika családjához tartozó rövidebb szerkesztések,²⁷⁴ és hasonló információt őrzött meg számunkra a magyar tradíció nyomán tájékozódó francia szerzetes, Trois-Fontaines-i Alberik is (a névtelen jegyző és a champagne-i krónikás úgy tudják, a szent király prédikálásával térítette a magyarokat keresztény hitre).²⁷⁵ Míg Hóman Bálint a korai *gestá*ból származtatta a több forrásban is felbukkanó értesülést,²⁷⁶ addig Csóka J. Lajos a legendák híradásával teljes ellentétben álló tradíciót — a prédikáló uralkodó portréja nem vezethető vissza a szentéletrajzokra — 12. századi eredetűnek tartotta, és úgy vélte, hogy a motívum az általa feltételezett 13. század eleji *gesta*szerkesztésben is jelen lehetett.²⁷⁷ A kérdést, hogy a szóban forgó adalék valóban szerepelhetett-e egy ránk nem maradt Árpád-kori krónikaszcövegben, aligha tudjuk megválaszolni. A Kelet-Európa-leírás közlése mögött véleményem szerint nem

269 AKS 95. p. „*Romano more Huni super se Ethelam regem praeficiunt*”. *Simon de Keza i. m.* 150. Vö. „*Hungari sive Huni concordii voluntate Atylam filium Bendekus consuetudine Romanorum super se regem prefecerunt*”. Krónikakompozíció 261. p.

270 Ezt jelzi *Deér*, 1931. 13. p.

271 Délkelet-Európa-leírás 24. „*(...) nondum sunt trecenti anni quod Hungari ad fidem sunt conuersi per sanctum Stephanum*”. DEO 142. p.

272 „*Et dum beatus Stephanus verba vite predicaret et Hungaros baptizaret*”. Anonymus 117. p. (57. c.).

273 „*Ubi tandem per Sanctum Stephanum primum ipsorum regem ad fidem catholicam sunt reversi*”. Ricardus 535. p.

274 „*(...) magnam et fere totam Hungariae partem et regionem ad fidem Christi convertit*”. *Chronicon Knauzianum* 329. p.

275 „*ipsa rex [sc. Stephanus — CsJ] sua predicatione Ungaros convertit*”. Albericus 779. p. (1010. év).

276 *Hóman*, 1925. 26–27. p.

277 *Csóka*, 1967. 652–653. p.

feltétlenül szükséges azonban egy specifikus krónika- vagy *gestaszöveget* valószínűsíteniünk. A Szent Istvánnak a népe keresztény hitre térésében játszott szerepére vonatkozó hagyomány a 13–14. századi Magyarországon akár a szóbeliségben kiformalódott történeti tradíciónak is részét képezhette. Az államalapító király alakja a nyugati hagyományban sem volt egyébként ismeretlen: az ezredforduló eseményeiről szólva számos krónika emlékezik meg a kereszténység magyarországi felvételéről, s István, Gizella vagy a királyné bátyja, II. Henrik német uralkodó a krisztianizációban vállalt vélt vagy valós szerepéről.²⁷⁸ Valószínűbbnek kell ugyanakkor tartanunk, hogy a *Descriptio* kérdéses egysége — amely a Margit hercegnő szentté avatására tett kísérlet kapcsán látszik említést tenni az uralkodói dinasztia egyéb szentjeiről — magyar tájékoztatáson (talán éppen a IV. Béla leányának kanonizációját elősegíteni kívánó küldöttség beszámolóján) alapul.

A honfoglalás és az államalapítás korával kapcsolatos adatok elemzésének végére érve a következő megállapításokat tehetjük: Elsőként is le kell szögezniünk, hogy a Kelet-Európa-leírás és a magyar elbeszélő hagyomány között nincsenek szövegszerű egyezések (az egyes szavakra vagy szintagmákra kiterjedő egybeesésektől eltekinthetünk). Ha közvetlen szövegátvétellel nem is számolhatunk, a motívumbeli azonosságok arra utalnak, hogy a magyarországi történeti tradíció nagyon is hatott forrásunkra. A fentiekben a korai magyar históriával kapcsolatban tíz adatot vizsgáltam meg. Három értesülés esetében úgy találtam, hogy szerzőnknek nem volt szüksége magyar informátorra. A traktátus ismeretlen lejegyzője Bartholomeus Anglicusnál és Beauvais-i Vincénél is olvashatott a termékeny Pannóniáról (illetve Moesiáról), és a náluk fellelhető információk nyomán alkothatta meg a tartomány nevének hamis etimológiáját (1.). Előbbi enciklopedista műve nyomán tudomással bírhatott a magyarok (hunok) a maeotisi mocsarakon túl elterülő szkítiai őshazájáról is (4.) (az értesülés a magyar hagyomány nyomán is megerősítést nyerhetett). A liturgia ismeretét tükrözi, hogy említést tesz Savaria szülöttéről, Szent Mártonról (2.). Az általa forgatott munkákban fellelt gyér adalékokat ugyanakkor magyar tájékoztatás nyomán is kiegészítette. Bár a magyaroknak a hunokkal való azonosítása és a hunok pannóniai hódítása

278 *Gombos F. Albin*: Szent István a középkori külföldi történetírásban. In: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk.: Serédi Jusztinián. I–III. kötl Bp. 1938. [repr. szerk.: Török József – Serédi Jusztinián. Bp., 1988] III. köt. 279–324. p., itt 304–309. p.

Bartholomeusnál is szerepel, a magyarországi történeti irodalomban kiformalódott hun hagyományról és Attila — Árpád honfoglalását megelőző — Kárpát-medencei bejöveteléről minden bizonnyal magyar informátora nyomán is tudomása volt (7.) A Székesfehérvár és Óbuda között lezajlott ütközet mintája a tárnokvölgyi csata Kézainál szereplő leírása lehetett (6.). Bár a Sicambria-hagyomány a nyugati irodalom hatására jelent meg Magyarországon, valószínűnek ítéelhetjük, hogy a névtelen *auctor* a legendás város nevét nem az azt először szerepeltető frank eredetmonda, hanem a magyar irodalmi tradíció hatására iktatta be munkájába (5.). Ugyancsak magyar forrás alapján tüntethette fel a hun királyt a hét honfoglaló vezér egyikeként (8.). A IV. László udvarában részletesen kidolgozott huntörténet ismeretéről látszik árulkodni az a részlet is, amely Attila királlyá választását beszéli el (9.). A kapcsolat kevésbé egyértelmű, ám talán Kézai hatását tükrözi a tíz pannóniai királlyal vívott ütközet motívuma (3.) is. Külön kezelhetjük azt az adatot, amely Szent Istvánnak tulajdonítja a magyarok keresztény hitre térítését: a közlés párhuzamát Kézai *Gesta Hungarorum*ában nem leljük fel, azonban találkozhatunk vele egyéb szövegekben (10.).

Ha feltesszük mármost azt a kérdést, hogy milyen jellegűnek kell tartanunk azt a forrást, amelyből a *Descriptio* meríthetett, a következő választ adhatjuk: Bár a földrajzi leírásban a nyugati irodalmi hagyományra visszavezethető adalékok sem szó szerinti szövegátvételek formájában, hanem a szerző saját interpretációjában jelennek meg, a korai magyar történelemre vonatkozó híradások esetében véleményem szerint nem kell feltétlenül azzal a lehetőséggel számolnunk, hogy a traktátus lejegyzője előtt összefüggő krónikaszöveg feküdhett. A névtelen elbeszélő minden bizonnyal magyar (vagy Magyarországon megfordult) személy révén jutott értesülései birtokába: a tájékoztatás, amelyet kapott, egyértelműen a Kézainál olvasható huntörténeten alapult, ám egyéb — eltérő forrásokban olvasható vagy a szóbeli hagyományban keringő — információkkal is kiegészült (a kajászói márványkövel kapcsolatos megjegyzés, Szent István térítő szerepe). Nem kizárt, hogy az adalékok egy része szóbeli közlések formájában érkezett a szerzőhöz. A *Descriptio* Magyarország-leírásának az előbbieken nem tárgyalt második egysége ugyanakkor azt sejteti, hogy a pápa környezete számára írásos feljegyzések is készülhettek a távoli királyság helyzetéről: a Kárpát-medence természeti viszonyaival, az ország egyházi és világi igazgatásával, az állam politikai berendezkedésével, a magyar hadsereggel és a néppel kapcsolatos beszámoló részletessége, a szövegben előforduló földrajzi nevek és egyéb adatok sokasága azt sejteti, hogy egy, az országban megfordult pápai küldött (esetleg egy diplomáciai feladatokkal megbízott magyar klerikus) tollán jelentés születhetett V. Kelemen udvara számára. A javarészt a saját tapasztalatokat rögzítő írott összefogla-

lásba, amelyet azután a *Descriptio* szerzője is forgathatott, az ország történetének a magyar hagyományon alapuló rövid vázlata is bekerülhetett.

Akár szóbeli, akár írásos forrást sejtünk a fentiekben elemzett történeti adatok háttérében, meg kell jegyeznünk, hogy a nép eredetére és őstörténetére vonatkozó magyarországi tradíció a 14. századi földrajzi leírásban leegyszerűsített és torzult formában jelenik meg, amely tovább erősíti a hipotézist, hogy a traktátus összeállítójában nem kell magyar személyt tisztelnünk. Az elmondottak nyomán nem tudjuk pontosabban megválaszolni a kérdést, hogy milyen forrásból egészítette ki szerzőnk a rómaiak dunántúli pásztoraira vonatkozó és Kézainál csupán hiányosan jelentkező hagyományt. Nem kell kizártnak tartanunk sem azt, hogy — áttételesen — Anonymus *gestája* hatott szövegünkre (ahonnan egyébként a Szent István térítő szerepére vonatkozó megjegyzés is származhatott), sem pedig azt, hogy a traktátusban egy napjainkra elveszett krónikaszöveg hagyománya érhető tetten. Számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy az információ esetleg a szóbeli történeti tradíciónak is részét képezte Magyarországon. Kevésbé tűnik valószínűnek, hogy a motívumot a magyar hagyomány helyett a nyugati (balkáni) tradícióból kell eredeztetnünk, ám elméletileg ez az esethezés sem zárható ki egy, a Kárpát-medencéről első körben nyilvánvalóan a kor jól ismert enciklopédiái alapján tájékozódó és a pápa környezetéhez tartozó szerző esetében (akihez a balkáni országokban megfordult személyek jelentései is eljutnak).

Részösszegzés

Emeljük ki egyelőre a vizsgálatból a *Descriptiones terrarumot*, amely a kérdéses szókapcsolat jelentkezésén kívül semmiféle összefüggést nem mutat a magyar hagyománnyal. A fennmaradó négy forrás vizsgálata alapján elmondhatjuk, hogy az Anonymus *Gesta Hungarorum*ának valószínűsíthető 13. század eleji lejegyzését követően készült szövegek egyike sem utal egyértelműen korai hagyomány felhasználására. Arról, hogy a rómaiak pannóniai legelőjére vonatkozó tradíció korai írott forrásból került volna az adott elbeszélésbe, csupán a Sittichi Rímes Krónikában találunk adalékot, amely megjegyzi, hogy ősi kódexek őrizték a versbe szedett históriában szereplő *Romanorum pasqua* megjelölést. Utóbbi esetben azonban már csupán a műfaj sajátosságai miatt sem kell nagyobb jelentőséget tulajdonítanunk a régi tradíciót sejtető mozzanatnak. A Magyar–lengyel Krónika, a *Historia Salonitana* és a *Descriptio Europae Orientalis* megfelelő passzusainak részletes vizsgálata arra az eredményre vezetett, hogy az egyes forrásokban többféle hagyományanyag ötvöződik egymással. Még ha a motívumot magyar

krónikából is kell eredeztetnünk, nem jelölhetjük meg egyértelműen, hogy mi-féle szerkesztésre (Anonymus művére vagy egyéb szövegre) kell az információt visszavezetnünk. A helyzetet bonyolítja, hogy olyan kútfőkkel van dolgunk, amelyek a nyugat-európai, illetve a szláv hagyományból is táplálkoztak, és értesüléseik egy részét nem a magyar elbeszélő irodalomból merítették.

3. Milyen eredetű a rómaiak pannóniai pásztoraira vonatkozó hagyomány?

Dolgozatom utolsó egységében az általam a külhoni források közé sorolt szövegek csoportja alapján arra a kérdésre keresem a választ, hogy milyen külföldi előzményekre tekinthet vissza (amennyiben valóban szükséges számára mintát feltételeznünk) az a hagyomány, amely a magyar történeti tradíció fejlődésének egy adott pontján — a fent elmondottak értelmében első *gestaszerkesztéseink* egyike helyett sokkal inkább Anonymus tollán vagy valamely egyéb, napjainkra elveszett 12. század végi – 13. század eleji krónikafogalmazatban²⁷⁹ — felbukkant a magyarországi írásbeliségben. Nagyon is elképzelhető, hogy a *pascua* és *pastores Romanorum* birtokos szerkezetek a magyar elbeszélő irodalom specifikumai, ám a szakirodalom feltételezése szerint a rómaiak dunántúli legelőjére és pásztoraira vonatkozó hagyomány külhoni gyökerekből táplálkozhatott: a filológiai kutatásban egyaránt felmerült a bizánci (délszláv) és a nyugati hatás lehetősége. A probléma bemutatásához elsőként egy francia krónika tanúságát kell sorra vennünk.

a) *Deuil-i Odó: VII. Lajos utazása keletre*

A keresztes forrás azért tarthat számot érdeklődésünkre, mivel jóval Anonymus működése előtt, a 12. század közepén rögzít egy, a rómaiak pásztoraira vonatkozó tudósításokkal erős párhuzamot mutató tradíciót. A VII. Lajos lovagseregeinek szentföldi útját — így Magyarországon történő átvonulását — elbeszélő *gesta* témánk szempontjából érdekes közlése a következőképpen hangzik: „*Ez a föld [ti. Magyarország — CsJ] eleségben olyannyira gazdag, hogy úgy mondják,*

279 Thoroczky Gábor 1192 előttre helyezi az udvari krónika átszerkesztését. L. *Thoroczky Gábor*: László király szentté avatása. In: *Uő*: Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák. Bp. 2016. 121–128.: 126–127.

egykor ez volt Julius Caesar élestára.”²⁸⁰ A beszámoló azért kerülhetett osztályozásomban a külföldi források csoportjába, mert azt a szakirodalom legfeljebb közvetett módon hozta összefüggésbe az írott magyar hagyománnyal.²⁸¹

A *De profectioe Ludovici VII regis Francorum in Orientem* címen idézett elbeszélés szerzője 1110 táján született Deuil-ben, a Capetingek temetkezési helyéül szolgáló Saint-Denis-től alig néhány kilométerre. A VI. (Kövér) Lajos, majd fia és utóda tanácsadójaként ismert Suger apát bizalmát hamar elnyerő bencés szerzetes VII. Lajos káplánjaként vett részt a második keresztes hadjáratban. Miután a Szentföldről hazatért, a pikárdiai Compiègne monostorának megreformálására kapott megbízást, mielőtt Suger 1151-ben bekövetkezett halálával őt választották volna meg Saint-Denis apátjává. Az élők sorából 1162-ben távozott. Feltehetőleg befolyásos támogatója biztatására kezdett bele a személyesen is átélt palesztinai katonai vállalkozás történetének megírásába, művét azonban soha nem fejezte be: az elbeszélés a seregek Antiochiába érkezésénél szakad meg. A második keresztes hadjárat egyik legjelentősebb forrásaként számon tartott munkával kapcsolatban a kutatás kiemeli, hogy a szerző Isten akarata helyett elsősorban emberi hibákkal magyarázza a nyugati lovagseregek kudarcát. A 12. századi Bizáncról is érzékletes képeket festő *gesta* — amelyet egy Suger-hez írt episztola vezet be, és hét könyvre tagolódik — egyetlen 13. századi kéziratban (Montpellier, Bibliothèque Universitaire de Médecine 39.) maradt ránk.²⁸²

Odó történeti munkájának a hadak Kárpát-medencei keresztülhaladásáról hírt adó részleteit a hazai szakirodalom két okból idézi: egyfelől a *gesta* Magyarországról adott leírása vontta magára a szakma figyelmét, másfelől pedig azok az adalékok, amelyeket az elbeszélés a magát Könyves Kálmán fiának valló trónkövetelő, Borisz II. Géza elleni fellépéséhez szolgáltat. A nyugati szerzetes érdeklődve mutatja be azt a tájat, amelyre a francia seregek III. Konrád (1138–1152) német király kereszteseinek átvonulását követően megérkeztek. A Kárpát-medencével kapcsolatban elsősorban annak vizenyős vidékeit emeli ki, ám megjelenik nála a Duna fölé magasodó Esztergom gazdagsága vagy a terület fentebb idézett

280 *Deul-i Odó*: VII. Lajos utazása keletre. Ford., bev., jegyz.: Csáková Judit. In: ÍF 1116–1205. 102–112. p.: 107. p. „*Terra hec in tantum pabulosa est, ut dicuntur in ea pabula Iulii Caesaris exstitisse*” — Odo de Deogilo 30. p. A forrás egyéb mérvadó kiadása: *Eudes de Deuil: La croisade de Louis VII roi de France*. Ed.: Waquet, H[enri]. Paris, 1949. (a továbbiakban: *Eudes de Deuil*) (magyar vonatkozású részletek: 20–21., 22–23., 26–28., 30–34., 35. p.) (Documents relatifs à l’histoire des croisades 3.).

281 Az egyes szakirodalmi vélekedéseket ld. alább.

282 *Eudes de Deuil* 7–16. p. (Henri Waquet előszava); *Pysiak, Jerzy*: Odo of Deuil. In: EMCh II. köt. 1162–1163. p.

terménybősége is.²⁸³ Külön betétet képez Odó előadásában Borisz kalandja. A magát Árpád-házi hercegnek valló aspiráns, aki az előző esztendőben III. Konrád támogatását kérte a magyar trón elnyeréséhez, és Étampes-ba küldött leveleivel és ajándékaival VII. Lajos jóindulatát is igyekezett megnyerni, a francia táborba férkőzve kísérelt meg az ország területére jutni. Amikor II. Géza az esetről tudomást szerzett, hiába kérte az őt barátságáról egyébként több ízben is biztosító francia királyt a trónkövetelő kiadására: Lajos — aki Odó tájékoztatása szerint vajmi kevés információval rendelkezett Borisz törekvéseinek jogosságát illetően — az övéivel való hosszas tanácskozás után végül úgy döntött, hogy Kálmán törvénytelen fiát magával viszi Konstantinápolyba. Jóllehet forrásunkhoz hasonlóan a 14. századi krónikakompozíció is előadja, hogy Borisz a francia király kíséretében megbújva Magyarországra érkezett, az eseményeket szemtanúként bemutató francia krónikás a kalandor herceg történetét olyan mozzanatokkal is kiegészíti, amelyeket egyéb forrásból nem ismerhetünk meg.²⁸⁴

A messziről jött utazó — akivel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy ironikusabb megjegyzései²⁸⁵ ellenére is pozitívabban vélekedik a magyarokról, mint kortársa, a Konrád császár kíséretében az országban megforduló Freisingi Ottó²⁸⁶ — a Kárpát-medencéről személyes benyomásait látszik papírra vetni. A geográfiai viszonyokra vonatkozó tájékoztatás korántsem nevezhető kimerítőnek, a beszámolóban kevés földrajzi név tűnik fel (a forrás a települések sorában Esztergom

283 Odo de Deogilo 30–31. p. A nyugat-európai források Magyarország-képe kapcsán a forrást érinti *Csukovits*, 2015. 74. p.

284 Odo de Deogilo 34–39. p. Vö. Krónikakompozíció 457–460. p. (166. c.). Boriszról ld. *Makk Ferenc*: Borisz, egy XII. századi trónkövetelő. In: *Acta Universitatis de Attila J. nominatae. Acta antiqua et archeologica. Supplementum. VI. köt. Szeged, 1987. 61–65. p., kül. 64. p.; Raimund Kerbl*: Byzantinische Prinzessinnen in Ungarn zwischen 1050–1200 und ihr Einfluss auf das Arpadenköngreich. Wien, 1979. 64–100. p. (Dissertationen der Universität Wien 143.).

285 A francia szerző megemlíti például, hogy a magyar király inkább szeret pénz révén mint fegyverrel eredményt elérni: „*Rex autem Hungaricus, sciens se posse vincere facilius auro quam ferro, multam pecuniam inter Alemannum effudit et eorum impetum evasit*”. Odo de Deogilo 34. p.

286 „*Sunt autem predicti Ungari facie tetri, profundis oculis, statura humiles, moribus et lingua barbari et feroces, ut iure fortuna culpanda vel potius divina pacientia sit admiranda, quae, ne dicam hominibus, sed talibus hominum monstris tam delectabilem exposuit terram*”. *Otonis et Rahewini Gesta Friderici I. imperatoris*. Ed.: Waitz, G[eorgius] – Simson, B[ernhard] von. Hannoverae–Lipsiae, 1912. 50. p. (Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum 46.). Ld. még Ottó freisingi püspök történeti munkáinak magyar vonatkozásai. Ford.: Kisdi Klára, bev., jegyz.: Csákó Judit. In: *ÍF 1116–1205. 72–97. p.: 85. p.* A forrás a magyarokról alkotott negatív véleményét idézi *Csukovits*, 2015.

mellett az ország déli kapuját, Belgrádot említi, vízrajzi ismeretei a Dunára és a Drávára korlátozódnak). Odó részletesen csupán a Borisszal kapcsolatos afférról tudósít. A történeteket ebben az esetben is a frank lovagok nézőpontjából adja elő, és bár ura, VII. Lajos személyesen is találkozott II. Gézával, a trónkövetelőre vonatkozó információk kivételével nem rendelkezik értesülésekkel Magyarország belügyeit illetően.

Az elmondottak alapján nyilvánvalónak tűnik, hogy a saint-denis-i krónikás beszámolója elkészítéséhez nem használhatott írott magyarországi forrást. Megjegyzése (*pabula Iulii Caesaris*) ugyanakkor kétségtelen rokonságot látszik mutatni az eddig vizsgált szövegekben felbukkanó *pascua Romanorum* szókapcsolattal. Kérdéses, hogy a francia elbeszélésben fellelhető, illetve a magyar (és a magyar elbeszélő irodalommal összefüggésbe hozható) forrásokban megtalálható tradíció közös gyökerét egy magának a szóbeliségbe is utat törő régi magyar hagyományban vagy a külföldi történeti irodalom egy — esetleg Odó korát követően — Magyarországra is eljutott motívumában szükséges-e keresnünk.

Az Odónál olvasható közlés eredetével kapcsolatban a szakirodalom több lehetőséget is felvetett. Marczali Henrik úgy vélekedett, hogy VII. Lajos káplánja egy közszájon forgó tradíciót jegyezhetett le: a magyarok maguk nevezhették Julius Caesar egykori legelőjének a termékeny és a lovagseregek ellátását is biztosító földet.²⁸⁷ Hóman Bálint arra a következtetésre jutott, hogy a hagyomány a mára elveszett és általa Szent László korára helyezett ősgestából került be a francia elbeszélésbe, ám írott forrás használatát ő is kizárja: „A krónika közvetlen használata ellen szól Julius Caesar említése és az a körülmény, hogy Odo-nál egyéb nyomát nem találjuk a magyar forrás használatának. Odo-nak — úgy látszik — feltűnt a sok legelő és rét s midőn ezt a megfigyelést valamelyik literátus magyar pappal közölte, ettől kapta a »rómaiak legelőjére« vonatkozó szóbeli tudósítást.”²⁸⁸ Bár Csóka J. Lajos elutasította Hómannak a 11. század utolsó évtizedeire helyezett gestaszerkesztéssel kapcsolatos téziseit, maga is úgy fogalmazott, hogy a kereszties krónikában és Anonymusnál egyaránt tetten érhető hagyomány alighanem magyar eredetű lehetett: Odó és a kortársának tekintett (!) névtelen jegyző — eltérő alakban — egyazon tradíciót jegyezhettek le.²⁸⁹ Más véleményt képviselt Horváth János, aki két dolgozatában is foglalkozott a motívum lehetséges gyökereivel. Előbb arra az álláspontra helyezkedett, hogy szerzőnk Bizáncban ismerkedhetett meg a hagyománnyal — ahogyan az Anonymus tollán je-

287 Marczali, 1880. 61. p.

288 Hóman, 1925. 33. p.

289 Csóka, 1967. 428–429., 659–660. p.

lentkező *pascua Romanorum* kifejezés is (amelyet a Névtelen saját invenciójának tekint) a keleti császárság tradíciójára vezethető vissza.²⁹⁰ Néhány évvel később — bár a magyar elbeszélő irodalomban fellelhető motívumot továbbra is bizánci eredetűnek tartotta — Deuil-i Odó lehetséges forrásainak sorában megemlítette a *Versus de Asia et de universi mundi rota*²⁹¹ c. Karoling-kori, ám számos kéziratban elterjedt és a középkor későbbi századai folyamán is ismert²⁹² frank verset: az ötlet révén a szakirodalomban az a nézet is megjelent, amely a tradíciót Nyugatról származtatja.²⁹³

Mindez elvezet minket annak problémaköréhez, hogy nyugati vagy éppen bizánci(–szláv) hatással kell magyaroznunk az Anonymusnál feltűnő jelzős szerkezetet. A következőkben röviden ismertetem a szakirodalomban ezzel kapcsolatban napvilágot látott vélekedéseket.

b) A hagyomány lehetséges bizánci (délszláv) és nyugati eredete

A kutatás jelentős része azzal a megoldással számol, hogy a III. Béla névtelen jegyzőjénél is jelentkező hagyomány — amelyet eltérő formában Kézainál is megtalálunk — bizánci gyökerekre megy vissza. Azok, akik a motívumot a keleti császárságból eredeztetik, rendszerint egyetértenek abban, hogy a tradíció első letéteményese a hagyományosan VII. (Bíborbanszületett) Konstantin műveként emlegetett *De administrando imperio* (DAI) című kormányzattani traktátus.²⁹⁴ A kompiláció Dalmáciáról szóló *caputjai* tárgyalják, hogy a Diocletianus által rómaiakkal betelepített Adria lakosai évente felkeresték a Birodalom határát képező Dunát, amelynek túlszéljén a nyájakat legeltető avarokat találták: utóbbiakat hamarosan uralmuk alá vetették. A 29. fejezet a témánk szempontjából érdekes szöveghelye a következő: „Ezeknek a rómaiaknak a fennhatósága egészen a

290 Horváth János, *íjf.*: P. mester és műve. Irodalomtörténeti Közlemények, 70. (1966) 1–53.; 261–282. p. (a továbbiakban: Horváth, 1966.): 16–17. p.

291 Ld. fentebb, 230. jegyz.

292 Manitius, Max: Geschichte der lateinischen Litteratur des Mittelalters. I–III. köt. München, 1911–1931. (a továbbiakban: Manitius, 1911–1931.) I. köt. 203. p. (Handbuch der Altertumwissenschaft, IX/2.1–2.3.)

293 Horváth, 1974. 93. p. 50. jegyz.

294 A művel kapcsolatos szakirodalom áttekintését ld. Bollók Ádám: A *De administrando imperio* és keletkezésének kora az újabb kutatások tükrében. In: Századok 151. (2017) 6. sz. 1291–1332. p.

Duna folyóig terjedt, s amikor egyszer át akartak kelni a folyón és meg akarták tudni, hogy kik laknak a folyón túl, átkelvén fegyvertelen szklavin népeket találtak ott, akiket avaroknak is hívtak. (...) Minthogy a rómaiak ezeket az avarokat fegyvertelenül és harcra készületlenül találták, leverték őket, és zsákmányt és foglyot ejtven visszatértek.” A 30. fejezet újfent elbeszéli a történetet: „*Nos hát Dalmácia több városából minden évben összegyűltek lovas katonák, s mintegy ezret kiküldtek Szalónából, s örködtek a Duna folyónál az avarok miatt. (...) A dalmáciaiak, akik évente elmentek oda, gyakran látták a folyón túl a barmokat és az embereket.*”²⁹⁵ Azzal kapcsolatban, hogy hogyan érkezhettek Magyarországra a hagyomány, amely szerint a Duna–Tisza között római uralom alá hajtott avar pásztorok éltek, már megoszlanak az elképzelések. Macartney, aki először hívta fel a figyelmet a bizánci párhuzamra, a délszláv tradíció közvetítő szerepével számolt: szerinte Anonymus *gestájába* és a Magyar–lengyel Krónikába egymástól függetlenül a balkáni Attila-hagyomány elemei épültek be. Mivel a rómaiak legelőjére, illetve a Duna–Tisza között élő pásztorokra vonatkozó közlés mindkét 13. századi műben a hun király pannóniai jelenléte kapcsán tűnik fel, azt kell feltételeznünk, hogy a motívumot az Attila alakja körül kiformalódott délszláv tradíció tartalmazhatta.²⁹⁶ Eltérő elképzelést vallott Györffy, aki azzal a lehetőséggel számolt, hogy a bizánci eredetű hagyomány már a 11. század közepén Magyarországra érkezhett: közvetítőjét I. András hitvesében, Anasztázia orosz hercegnőben kell keresnünk, akinek anyai nagyanyja nem volt más, mint Anna bizánci császárlány, Bíborbanszületett Konstantin unokája.²⁹⁷ Horváth János nem a *De administrando imperio* fentebb idézett részleteiben, hanem a 12. század második felének bizánci hagyományában kereste a hagyomány gyökereit. Szerinte a görög–magyar kapcsolatok korabeli intenzitásának köszönhető, hogy a terményben és állatállományban gazdag Pannónia vonatkozó hagyomány, amely Konsztantinosz Manasszesz Manuel császárhoz 1173-ban intézett beszédében²⁹⁸ ugyancsak tetten érhető, Magyarországon is ismertté vált: a hozzá minden bizony-

295 *Bíborbanszületett Konstantin*: A birodalom kormányzása. A görög szöveget kiadta és magyarra ford.: Moravcsik Gyula. Bp., 1950. 123., 141. p.

296 Macartney, 1940. 5–9. p.

297 Györffy, 1993. 149–150. p.

298 „Földje, melyen juhok legelnek,, füves és kellemetes, a rét és nádas legelője kövér éa dús, a buja föld hrmatáról és vadvizektől áztatott végtelen”. Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Fontes Byzantini Historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descenduntium. Összegejtötte, ford., bev., jegyz.: Moravcsik Gyula. Bp., 1984. 157–161. p.: 158. p.

nyal szóban eljutó tradícióból merített Anonymus (s ezzel a motívummal ismerkedhetett meg a második keresztes hadjárat alkalmával Konstantinápolyba érkező Deuili Odó is).²⁹⁹ Kristó Gyula lényegében a meglévő hipotéziseket ötvözte, amikor úgy fogalmazott, hogy az Anonymusnál (majd Kézainál) tetten érhető hagyomány részint a Dunántúlra kiterjedő Római Birodalom Bíborbanszületett Konsztantinnál is jelentkező emlékéből, részint az állattenyésztésre alkalmas vidékek kapcsolatban a 12. században is jól ismert tradícióból formálódhatott ki.³⁰⁰ Az itt ismertetett feltevéseket erősíthetné, hogy az Odónál is szereplő római hadvezért, Julius Caesart — amint arra utóbb Veszprémy László is felhívta a figyelmet — a bizánci hagyományban többször is összefüggésbe hozták az Árpádokkal.³⁰¹

Míg a hagyomány bizánci gyökereiről szóló teória széles körű elfogadottságnak örvend a medievisztikában, addig jóval kevesebb feltevés született, amely a *pascua (pastores) Romanorum*-tradíciót Nyugatról eredezteti. Horváth, aki maga is Bizánctól származtatta a szerinte Anonymus tollán a magyarországi írásbeliségbe bekerült motívumot, nem a névtelen jegyző, hanem csupán a francia király kíséretében a Kárpát-medencében megfordult Odó lehetséges forrásaként vett számba egy Pannónia bőségét hangsúlyozó kora középkori frank verset.³⁰² Ezt az ötletet vitték azután tovább tanulmányukban Rimócziné Hamar Márta és Rimóczi Gábor, akik a keleti eredet helyett egyértelműen Nyugaton keresték a mind a saint-denis-i szerzetesnél, mind a magyar elbeszélő irodalomban és az azzal rokonított szövegekben tetten érhető motívum lehetséges mintáit.³⁰³ Veszprémy

299 Horváth, 1966. 14–20. p.

300 Kristó, 1978. 653. p.

301 Veszprémy, 2019. 206. p.

302 Horváth, 1974. 93. p. 50. jegyz.

303 Rimócziné Hamar Márta – Rimóczi Gábor: *Pascua Romanorum*. A „rómaiak legelője”-ről, ahová az őshazát elhagyó magyarok betelepődtek. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 89. (1985) 6. sz. 650–656. p.: 652–653. p. (Másodközlés: *Rimócziné Hamar Márta: Szemek, mint két ragyogó virág... Összegyűjtött tanulmányok*. Debrecen, 2007. 30–42. p. [Pedagogus 1. *Studia ad res humanitatis Latine docendas pertinentia*]) Köszönettel tartozom Thoroczky Gábornak, aki az írásra felhívta a figyelmem. A szerzők a tárgyalt hagyománnyal összefüggésbe hozták a Szász annalista 1140 körül összeállított kompilatív világhronikáját is, amely — valójában Regino közlését egy az egyben átemelve — arról tesz említést, hogy a besenyőktől elűzött magyarok a pannonok és az avarok pusztaságain vándoroltak. A 12. századi szövegben szereplő „*venatu ac spatione victum querebant*” fordulatot — a kontextusban értelmezhetetlen *spatione* szó helyett a *pastione* terminus javasolva — úgy interpretálják a részletet, hogy a Kárpát-medencébe érkező honfoglalók a vadászat mellett legeltetéssel szereztek a maguk számára élelmet. Regino azonban arról tudósít, hogy a magyarok halászzattal foglalkoztak: valójában a *piscatone* szóból torzult a *spatione* forma. Szó sincs tehát arról, hogy forrásunk összefüggésbe

a *Descriptiones terrarum* nyomán fogalmazta meg a sejtést, hogy a hagyomány Nyugatról származhat:³⁰⁴ a *pascua Romanorum* kitévelt szerepeltető földrajzi leírás kapcsán fentebb magam is hangsúlyoztam, hogy semmi jel nem utal arra, hogy annak szerzője írott magyar krónikából merített volna.

Az elmondottak is jelzik, hogy meglehetősen ingoványos talajra lépünk, ha a több szövegben is jelentkező *pascua (pastores) Romanorum* motívum gyökerei után nyomozunk. A Kárpát-medence terményekben gazdag és legeltetésre alkalmas mivolta a középkor folyamán sem a görög, sem a latin rítusú kereszténység hagyományában nem volt ismeretlen. A fent említett szövegek azonban — amelyeket a kutatás a bizánci vagy a nyugati eredet alátámasztására megkísérelt a témával összefüggésbe hozni — legfeljebb laza kapcsolatot, távoli áthallást mutatnak a magyarországi krónikáirodalomban jelentkező tradícióval. Véleményem szerint sem Bíborbanszületett Konstantin művének megfelelő *caputjai*, sem pedig a Konsztantinosz Mannassész tollából származó beszámoló esetében nem mondható egyértelműnek a kapcsolat a rómaiak pannóniai legelőjének hagyományával. A DAI 29. és 30. fejezetei, amelyek a rómaiak lakta dalmát városok és az avarok konfliktusáról beszélnek, csupán utóbbi nép a Duna túlszéli legelő nyájairól adnak hírt, s nem nevezik a meghódított avarokat a rómaiak pásztorainak. A hagyomány ilyen értekezése kapcsán leginkább Kézai azon közlése bizonyulhat elgondolkodtatónak, amely a dalmáciai városok polgárainak a Dunántúlon maradt pásztoraiként írja le a vlachokat, az *Exordia Scythicá*ból kölcsönzött dalmát városlakók és az Anonymusnál szereplő rómaiak azonosítása azonban esetünkben a hun történet 13. századi kidolgozójának invenciója is lehet. A pannóniai táj adottságaival kapcsolatban a latin rítusú kereszténység irodalmában jelentkező motívumoknak a most tárgyalt hagyománnyal mutatott hasonlósága ugyancsak nem elégséges mértékű ahhoz, hogy a dolgozatban tárgyalt tradíciót minden kétséget kizáróan ezekre (ezek valamelyikére) vezessük vissza. Megjegyezhetjük azonban, hogy Deuil-i Odó esetében talán inkább feltételezhető, hogy a nyugati hagyományból merített, minthogy Bizáncban hallott volna arról, hogy Pannóniát a rómaiak pásztorai lakják. Amennyiben azt gyanítjuk, hogy a kifejezés (legalábbis a magyar hagyományban) Anonymus tollán jelentkezett először,

volna hozható a pannóniai pásztorok motívumával. Ld. Die Reichschronik des Annalista Saxo. Ed.: Nass, Klaus. Hannover, 2006. (MGH SS 37.) 111–112. (a szövegösszefüggéseket a kritikai kiadás fetünteti); *Annalista Saxo*: Chronik. In: Repertorium „Geschichtsquellen” (https://www.geschichtsquellen.de/repOpus_00470.html, letöltés 2019. aug. 26.).

304 *Veszprémy*, 2019. 206. p.

akkor a szerző iskolázottságát tekintve — bár a Névtelen jegyző megfordulhatott Bizáncban³⁰⁵ — ugyancsak valószínűbbnek kell tartanunk a nyugati hatást.

Egy utolsó adalék kívánczik még ide. A Horváth által Odó egyik lehetséges forrásaként idézett *Versus de Asia et de universi mundi rota* nem egyéb, mint Sevillai Izidor Etimológiáinak parafrázisa: a 738 előtt készült költemény szorososan követi a középkorban nagy népszerűségnek örvendő enciklopédikus munka az ismert világról adott leírását.³⁰⁶ A versbe szedett földrajz a forrásában a pannóniai föld termékenységevel kapcsolatban olvasható rövid megjegyzést (*solo laeta*) a ritmikus verselés kedvéért alakítva jegyzi meg, hogy a magas gabonahozamú táj az állatállományt is élelemmel látja el (*Cispitem uberem ferens / iumentis ad pabula*).³⁰⁷ Míg véleményem szerint a *pabula* szó jelentkezését a kora középkori verses alkotásban és Odónál akár véletlen egyezésnek is tekinthetjük (a *Versus*ban a rómaiak vagy Julius Caesar sem szerepelnek), addig talán figyelmet érdemel a frank vers mintájául szolgáló enciklopédia egy közlése. Az *Eymologiae* a Pannóniával szomszédos Moesia tartományt is említi, amelyet hasonlóan termékeny tájként ábrázol: nevét az aratás (*messis*) szóból eredezteti, és úgy tartja, hogy a régiek Ceres magtáraként (*horreum Cereris*) is emlegették.³⁰⁸ Nem tartom kizártnak, hogy a *pabula Iulius Caesaris* vagy a *pascua Romanorum* szókapcsolatok az Izidornál a határos provinciával kapcsolatban olvasható hagyomány analógiájára keletkeztek: az istennő helyett Julius Caesar, illetve maguk a rómaiak léptek a tradícióba. Az elmélet azonban éppen úgy nem egyéb bizonytalan hipotézisnél, mint a hagyomány lehetséges gyökereivel kapcsolatos korábbi ötletek.³⁰⁹

Konklúzió és válaszkísérlet

A tanulmány végére érve részeredményeket könyvelhetünk el a *pascua Romanorum* szókapcsolatot (vagy azzal rokonítható kitévelt) tartalmazó, a ma-

305 *Veszprémy László*: Utószó. In: AKS 73–80. p.: 78. p. Horváth Anonymus görögtudásával kapcsolatos teóriáját ugyanakkor kétségbe vonta a szakirodalom. Ld. összefoglalóan *Thoroczkay Gábor*: Az Anonymus-kérdés kutatástörténeti áttekintése (1977–1993). I–II. Fons, 1. (1994) 2. sz. 93–149. p., 2. (1995) 2. sz. 117–173. p.: 150–151. p.

306 A forrásról ld. *Manitius*, 1911–1931. I. köt. 201–203. p.

307 *Versus de Asia* 553. p. Vö. *Isidorus Hispalensis*: *Etymologiae* XIV,IV,16.

308 Uo. XIV,IV,5.

309 Megjegyezhetjük, hogy egy izidori szöveghely (áttételes) ismerete kimutatható Anonymusnál. Ld. *Veszprémy*, 2019. 207–209. p.

gyar elbeszélő tradícióval kapcsolatot mutató, ám magyarországi írott forrásra esetleg csak közvetett módon visszavezethető kútfők magyar adatainak vizsgálata terén. Az általam feltett, a hagyomány keletkezésére vonatkozó fő kérdések megválaszolása azonban jóval nehezebbnek bizonyult: a medievisztika korábbi teóriáival kapcsolatban leginkább azt sikerült kimutatnom, hogy azok sok esetben ingatag lábakon állnak, és a belső ellentmondásoktól sem mentes filológiai irodalom megállapításait érdemes óvatosan kezelnünk. Mivel a témához vonható források értékelése több ponton is problémákat vet fel, a magyar forráskutatás egy olyan rejtélyével állunk szemben, amelynek egyértelmű megoldását talán nem is remélhetjük. A lehetőségek többféleképpen is felvázolhatók, ezek közül pedig jelenlegi ismereteink birtokában pillanatnyilag egyiket sem zárhatjuk ki — legfeljebb azt dönthetjük el, hogy a tradíció a szövegekbe való beépülésének mely útvonalát tartjuk a legvalószínűbbnek.

Elemzésem végére hagytam annak a kérdésnek a latolgatását, hogy vajon mennyiben jelent megoldást a szókapcsolat eredetének problémájára a *Descriptiones terrarum*. A forrásban — amint arról már volt szó — két magyar vonatkozású információt találunk: *a*) a Pannóniában élő, a hunokkal azonosnak tekintett szlávok legnagyobb valószínűség szerint nem magyarországi eredetű hagyományát, valamint *b*) a rómaiak pannóniai legelőjét említő megjegyzést. A két információ nem feltétlenül azonos eredetű. A magam részéről két eshetőséget vélek elképzelhetőnek:

1. Feltételezhetjük egyfelől, hogy a földrajzi leírás mindkét információja a külhoni hagyományból ered. Ebben az esetben arra kell gyanakodnunk, hogy a jelen dolgozatban vizsgált szókapcsolat az európai elbeszélő irodalom terméke, és ebből épült be a magyar tradícióba, valamint az azzal rokonított egyéb narratív forrásokba.³¹⁰ Ekkor Spalatói Tamás, a *Descriptio Europae Orientalis* és a Magyar–lengyel Krónika kapcsán azt a megoldást sem tekinthetjük éppenséggel kizárhatónak, miszerint a kifejezés nem egy magyar krónika nyomán, hanem a külhoni hagyományból érkezett szövegeinkbe (a témához vonható forrásokban európai és magyar motívumok keverednek). A hipotézist erősíthetné Deuil-i Odó kereszties beszámolója, amely alátámaszthatja, hogy valamiféle, a rómaiak pannóniai legelőjével kapcsolatos tradíció a 12. század Európájában is ismert volt.

2. A *Descriptiones terrarum* megfelelő passzusa esetében ugyanakkor az a lehetőség is felmerülhet, hogy míg az egyik információ a külhoni hagyományt reprezentálja, addig a másik — közvetett úton — magyar eredetre vezethető vissza. Nagyon is elképzelhető, hogy a tradíciót — a Pannónia egykori lakosait és a

310 Erre gyanakszik *Veszprémy*, 2019. 206. p.

táj terményekben és állatállományban való gazdagságát is ismerő külhoni hagyomány valamiféle hatására — a *pascua (pastores) Romanorum* formában magyar földön jegyezték le először: krónikáinkból kerülhetett azután a hazai elbeszélő tradícióval rokonított forrásokba. Hogyan kell látnunk ebben az esetben az információáramlás útját? Mi módon juthatott az Északkelet-Európa-leírás ismeretlen szerzője az értesülés birtokába? Érdemes felfigyelnünk annak tényére, hogy a terminus három olyan, különböző időpontban (1237, 1255 k., 1308 k.) keletkezett szövegben is fennmaradt, amelyek a pápai kúria számára készültek — a földrajzi információk összegyűjtése mellett egyben politikai, a keresztes törekvéseket szolgáló célzattal is. A források közül a Julianus útvjáról beszámoló magyar dominikánus munkája egyértelműen magyarországi *gestá*ból látszik kölcsönözni a hagyományt. Vajon nem képzelhető el, hogy a fordulat Riccardus révén, a szerzetes jelentésének közvetett ismeretében³¹¹ épült be hasonló jellegű szövegekbe?³¹² Utóbbi megoldással számolva a következőképpen képzelhetjük el az értesülés „vándorlását” az általunk tárgyalt szövegekben:

Pannónia élelmiszerbőségével és a Kárpát-medence egykori lakosaival kapcsolatban kétségkívül keringtek hagyományok az európai forrásokban — Deuil-Odó megjegyzése azt sugallja, hogy a két tradíció össze is kapcsolódhatott egymással —, ám magát a *pascua Romanorum* fordulatot nem Nyugat- (esetleg Dél-) Európában jegyezték le. Az európai hagyományt jól ismerő Anonymushoz (vagy egyik, Reginót is kiaknázó elődjéhez) eljutott a tradíció: ennek hatására jelentkezett most már — ebben az alakban magyar földön elsőként — a *pascua Romanorum* kifejezés. Riccardus vagy magától Anonymustól, vagy valamely, előttünk ismeretlen szerkesztésből (egy, a kifejezést a Névtelen révén ismerő

311 Azt, hogy a beszámolóknak nagy jelentőséget tulajdonítottak a pápa környezetében, jelzi, hogy szövege bekerült a Kúrián a 12. század végétől vezetett, a fontos egyházi iratok másolatait tartalmazó ún. *Liber censuumba*, amelyről számos másolat készült. A hét *manuscriptumból* álló szöveghagyomány két legrégebbi, egymástól független kézírata közül az egyik éppen a *Liber censuum* egy 1228-tól vezetett példánya (Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze, Cod. Riccardianus Lat. 288.), a másik viszont egy 1360 körül II. (Jó) János francia király (1350–1364) megbízásából keletkezett, a francia történelem forrásaiból válogatást kínáló gyűjteményes kötet (Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Pal. Lat. 965.): az, hogy a Riccardus-jelentés utóbbiban is olvasható, arra látszik mutatni, hogy a *relatio* a pápai udvaron kívül is ismertté válhatott. Ld. *Bendefy László: Magna Hungaria és a Liber Censuum*. Bp., 1943. (A magyar östörténet kútffői. II. Kézírtatos kútffők fr. Julianus utazásáról: Richardus beszámolója és Julianus levelei); *Szovák – Veszprémy*, 1999. (a vonatkozó rész Veszprémy László munkája).

312 Hasonló megoldást képzel el *Buják*, 2019. 419. p.

II. András-kori *gesta* léte sem elképzelhetetlen) kölcsönözhetette a fordulatot.³¹³ A Sittichi Rímes Krónika mellett ebben az esetben minden bizonnyal Spalatói Tamásnál is magyar földről származó értesüléssel kell számolnunk, a *gesta episcoporum* forrásának mibenlétét azonban nem tudjuk közelebbről meghatározni (annyit azonban biztosan elmondhatunk, hogy a dalmáciai történetírónál kétségkívül kimutatható valamiféle hazai *gestaszerkesztés* ismerete). Ha a Magyar–lengyel Krónika hiányos formában valóban ugyanennek a hagyománynak az emlékét őrzi, úgy ezt a közlést is a magyar tradícióra kell visszavezetnünk. A specifikus szókapcsolat a Riccardus-jelentés közvetítésével a Magyar Királyság határain kívülre is eljuthatott. Ha a geográfiai–politikai traktátusok készítői a jelentés szövegét nem is használták fel elbeszéléseik összeállításához, a *Magna Ungariáról* szóló *relatio* hozzáférhető lehetett a pápa környezetében, és a terminus bekerülhetett a hasonló műfaj képviselő szövegekbe. A *Descriptio Europae Orientalis* esetében — a forrás nagyszámú magyar értesülése miatt — az információ a magyar krónikáshagyományra visszavezethető eredete tűnik a leginkább kézenfekvő megoldásnak (a Riccardusnál nem szereplő vlachok a római pásztorkokkal történő azonosítása erre a lehetőségre vall), ám a domonkos beszámoló valamiféle hatása sem látszik éppenséggel teljességgel kizárhatónak. Ha a *pascua Romanorum* kifejezést Anonymus találmányának tekintjük, úgy a szókapcsolat a *Descriptiones terrarum*ban történő felbukkanására a Riccardus-féle tudósítás adatának akár közvetett ismerete lehet a leginkább elfogadható magyarázat.

Azt, hogy a két általam felvetett lehetőség közül vajon melyik állhat közelebb a valósághoz, a rendelkezésünkre álló források alapján nehéz volna eldönteni.

313 Jelen dolgozat kéziratának lezárását követően jelentek meg Bácsatyai Dániel kiadásában a Somogyvári formuláskönyvben szereplő évkönyvek. A történeti feljegyzések kapcsán készült bevezető tanulmány egyik főbb megállapítása az, hogy a második *annales* huntörténete bizonyítékkal szolgálhat arra: a nyugat-európai tradícióból táplálkozó hunhagyomány már Anonymus előtt jelen lehetett a magyarországi történeti irodalomban. Az évkönyvek révén árnyalhatók másfelől a Reginónál (és *continuatoránál*) a kalandozásokkal kapcsolatban fellelhető híradások a magyar krónikásirodalom általi felhasználásával kapcsolatos ismeretek is. Ld. *Bácsatyai Dániel: A Somogyvári formuláskönyv évkönyvei*. Székesfehérvár, 2019. 22–31. p. (Közlemények Székesfehérvár történetéből). A következtetések erősíthetik a hipotézist, miszerint a 13. század elején Anonymus regényes históriája mellett egyéb, a korai magyar történelemről hírt adó szövegek is forgalomban lehettek, amelyek esetleg a *pascua Romanorum* fordulatot is szerepeltethették.

THOROCZKAY GÁBOR

PRÉPOSTSÁG A NYUGATI HATÁRSZÉLEN A VASVÁRI TÁRSASKÁPTALAN TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL A 14. SZÁZAD KÖZEPÉIG*

A magyarországi társaskáptalanok korai históriáját feltáró tevékenységemben¹ eljutottam az egyik legjobb forrásadottságú prépostsághoz, a nyugat-magyarországi Vasvárhoz.² Eddig általam megírt társaitól leginkább abban különbözik, hogy

* A tanulmány az MTA-PTE-ELTE Középkori Magyar Egyházi Archontológia (1000–1387) Kutatócsoport (azonosítószám: 1421707) keretében készült.

1 *Thoroczky Gábor*: A dömösi prépostság története alapításától I. Károly uralkodásának végéig. In: Fons, 19. (2012) 409–433. p.; *Uő*: A szebeni prépostság történetének főbb kérdései a XIV. század közepéig. In: Fons, 19. (2012) 37–55. p.; *Uő*: A messziről jött királyné prépostsága. A hajszenlőrinci társaskáptalan korai története (1342-ig). In: Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. Szerk.: Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Bp.–Debrecen, 2014. I. 321–335. p.; *Uő*: A Szent Bölcsesség egyháza. A titeli társaskáptalan története a kezdetektől a XIV. század közepéig. In: Fons, 21. (2014) 331–350. p.; *Uő*: A székesfehérvári prépostság és bazilika az Árpád-korban. In: *Uő*: Ismeretlen Árpád-kor. Püspökök, legendák, krónikák. Bp., 2016. 141–183. p. Székesfehérvárnak és Szebennek kiterjedt szakirodalmi van (ld. id. munkáimban), Dömösnél, Hajszenlőrincnél és Titelnél azonban a régebbi munkákat (pl. az egyébként kiváló 19. század végi paptörténész, Érdujhelyi Menyhért munkásságát) nem igazán vettem figyelembe, elsősorban a korai kútfőanyag hiányos ismerete miatt. Ezeknél döntően az Árpád-kori történeti földrajzi alapvetés (*Györffy György*: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp., 1963–1998.) által hozott forrásanyagra, majd az Anjou-kor teljes okleveles anyagát közlő regesztákötetekre (Anjou-kori oklevéltár. Főszerk.: Kristó Gyula – Almási Tibor. Szerk.: Almási Tibor et al. I–. Bp.–Szeged, 1990–. [a továbbiakban: AOKt.]) támaszkodtam.

2 A vasvári prépostság történeténél az előző jegyzetben említett Györffy-féle történeti földrajzi alapvetés még nem áll rendelkezésre, és bár a vonatkozó irodalom a fehérvári vagy a szebeni káptalanéhoz nem mérhető, azonban két összefoglalás mindenképpen említendő: a 20. század eleji káptalani levéltárosé, Desics Ignácé (*Desics Ignác*: A vasvár–szombathelyi székeskáptalan története főbb vonásaiban. In: A szombathelyi egyházmegye története. Szerk.: Géfin Gyula. Szombathely, 1929. 297–332. p.), valamint a közelmúltban elhunyt szombathelyi egyházmegyes pap, illetve ferences szerzetes Sill Ferenc Abáé (*Sill Ferenc*: A vasvár–szombathelyi székeskáptalan történetének vázlata. In: A 200 éves szombathelyi egyházmegye emlékkönyve. Szerk.: Fábian Árpád. Szombathely, 1977. 173–242. p. [a továbbiakban: *Sill*, 1977.] Vö. *Sill Aba Ferenc*: A vasvári káptalan. In: Fejezetek Vasvár történelméből. Szerk.: István Lajos. Szombathely, 2001. [Documenta Savariensia 2.] 33–62. p.). A Györffy-féle történeti geográfia hiányában itt az Árpád-kori forrásanyag felgyűjtésében egy színvonalas oklevéltárra

jelenleg is működik, az 1777-ben alapított szombathelyi római katolikus püspökség székeskáptalanjaként, Vasvár–Szombathelyi Székesegyházi Káptalan néven.³

A vasvári prépostság eredete a homályba vész, ami bizonyos vele kapcsolatban, hogy III. Béla király uralkodása idején (1172–1196) már fennállt. Alapítója nagy valószínűséggel azonban nem a király (mint Fehérvár vagy Óbuda esetében) vagy a királyi család egyik tagja volt (mint például Dömös, Titel vagy Hajszentlőrinc prépostságai esetén), hanem a helyi főpásztor, valamelyik — 11. század végi, 12. század közepi? — győri püspök lehetett. Mindezt alátámasztja a magisztrális egyházak alább tárgyalandó problematikáján, valamint az intézményt először említő 1217. évi oklevél tartalmán⁴ kívül elsősorban az a 14. század közepi okleveles adat, miszerint a vasvári egyház a győriből veszi eredetét (*dicta ecclesia de membro ecclesie nostre [sc. Iaurinensis – Th. G.] fore dinoscitur*).⁵

A kutatás már jó ideje feltételezi, hogy a prépostság egy korábbi főesperességből nőhetett ki, de a forráshiány miatt számos kérdést csak hipotézisek felállításával lehet megoldani. Vas vármegye kialakulásáról sincs egységes állásfoglalás, a többség az 1108-ban már bizonyosan létező *comitatust* Szent István-korinak tartja,⁶ de létezik olyan nézet is, amely csak a 11. század második felére teszi létrejöttét, addig Karakó vármegye részeként számol vele. Eme álláspont szerint eredetileg Karakóban lehetett a főesperesi székhely is, és ennek joghatósága szállt át később — jóval Vas megye létrejötte után — a vasvári társaskáptalan prépost-

(Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I–V. Bearb. von Hans Wagner – Irmtraut Lindeck-Pozza. Wien–Köln–Graz, 1955–1999. [a továbbiakban: Burg.]), valamint az Árpád-kori magánoklevelek listáját kezünkbe adó összeállításra (*Györffy Györgyné: Az Árpád-kori kiadott magánoklevelek jegyzéke*. S. a. r.: Solymosi László–Szovák Kornél–Dreska Gábor. Bp., 2019.) hagyatkoztam.

3 <https://www.martinus.hu/intezmenyeink/5007/bizottsagok> (Az utolsó letöltés időpontja: 2020. január 3.)

4 Burg. I. 72–74. p. Újabb kiadása magyar fordítással: Vasvári káptalan – vasi települések. Szerk.: Zágórhidi Czigány Balázs. Vasvár, 2017. (a továbbiakban: Vasvári káptalan – vasi települések) 14–17. p.

5 Vasi Szemle 22. (1968) 271–272. p., AOKt. XXVI. 561. sz. A püspöki alapításra legújabban ld. Zágórhidi Czigány Balázs: Az Árpád-kori Vasvár topográfiája. In: Vasi Szemle, 50. (1996) 389–397. p. (különösen: 393–395. p.) (a továbbiakban: Zágórhidi Czigány, 1996.), ill. Vasvári káptalan – vasi települések 6. p. A győri székeskáptalanra gondolt: Horváth Terézia: Ki, mikor, hogyan és miért? – A vasvári káptalan alapítása. In: Középkorral foglalkozó doktoranduszok konferenciája. Absztraktfüzet (ELTE), 2019. június 13–14. [Bp., 2019.] 16. p. A korábbi irodalomban pl. főúri alapításra utalt: Iványi Béla: A középkori Vasvár. Vasvár, 1992. 27. p.

6 L. pl. Györffy György: István király és műve. Bp., 1977. 209. p.

jára, ahol éppen ezért már nem jött létre új, vasvári főesperesség.⁷ Ez a hipotézis számunkra valószínűtlennek tűnik, hiszen karakói főesperesről hallgatnak kút-főink. A vasvári ispáni vár lokalizációja sem eldöntött még véglegesen: az egyik állásfoglalás szerint a mai város központjában lehetett,⁸ más vélemény a későbbi káptalani templomnak helyet adó Szent Mihály-dombon keresi,⁹ a legvalószínűbb, általam is elfogadott feltevésnek pedig az látszik, amely a mai temetődombon képzelel el fekvését.¹⁰ Ez utóbbi nézet szerint az itteni Szűz Mária-templom (a mai temetői templom elődje) lehetett a várban székelő esperes temploma.¹¹

A vasvári káptalan fejét először 1211/1212 során említi egy pápai dokumentum, amikor a név szerint nem ismert prépost más magyar egyházi vezetők

-
- 7 *Kristó Gyula*: A vármegyék kialakulása Magyarországon. Bp., 1988. (Nemzet és emlékezet) 273–276., 283. p. Elveti a Karakó megyéből, megyétől való eredeztetést: *Zsoldos Attila*: Magyarország világi archontológiája, 1000–1301. Bp., 2011. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) (a továbbiakban: *Zsoldos*, 2011.) 222. p.
- 8 *Sill Ferenc*: Vasvár története a középkorban (896–1578). In: *Vasi Szemle*, 39. (1985) 60–87. p. (különösen: 72. p.); *Zágorhidi Czigány*, 1996. 392. p.
- 9 *Dénes József*: A vasvári ispáni vár helye. In: *Vasi Szemle*, 45. (1991) 362–371. p.; *Uő*: Hol volt az Árpád-kori vasvári ispáni vár? In: *Uo.*, 50. (1996) 607–609. p.; *Bóna István*: Az Árpádok korai várai. Debrecen, 1998.² (*Ethnica* kiadványok) 58–59. p.
- 10 *Kiss Gábor – Zágorhidi Czigány Balázs*: Sopron, Szabolcs, Vasvár. (Topográfiai megfigyelések és történeti adatok az Árpád-kori Vasvárról). In: *Soproni Szemle*, 55. (2001) 355–360. p. (a továbbiakban: *Kiss–Zágorhidi Czigány*, 2001.); *Kiss Gábor*: Topográfiai megfigyelések Vas vármegye korai Árpád-kori központjaiban. In: *Központok és falvak a honfoglalás és kora Árpád-kori Magyarországon*. (Tudományos konferencia, Tatabánya, 2001. július 30–31.). Szerk.: Kisné Cseh Julianna. Tatabánya, 2002. (Tatabányai Múzeum. Tudományos füzetek 6.) 255–269 p. (különösen: 255–259. p.); *Kiss Gábor – Tóth Endre – Zágorhidi Czigány Balázs*: A vasvári sánc. Bp., 2006. (*Régészeti értékeink* 14.) 8–9. p.
- 11 A régészeti szakirodalomban 1981-ben vetették fel, hogy az ispáni várakban/várak környékén álló korai Szűz Mária-egyházak (fő)esperesi templomok volnának (*Németh Péter*: Civitas és suburbium. Adatok Sopron korai várostörténetéhez. In: *Soproni Szemle*, 35. [1981] 1. sz. 50–58. p.). A fokozatosan elterjedő nézetet később megkérdőjelezték, és ezeket az egyházakat (korai) várkápolnáknak tekintették (*Mordovin Maxim*: Templomok az ispánsági várakban. In: *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Népvándorlás-, honfoglalás- és középkori tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére*. Szerk.: Szenthe Gergely et al. Bp., 2016. 779–796. p.). A borsodi földvárat monografikus formában bemutató szakember viszont határozottan kiállt a várbeli templomok esperesi egyház mivolta mellett (*Wolf Mária*: A borsodi földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk kutatása. Budapest–Miskolc–Szeged, 2019. [Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 6. – Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Régészeti Emlékei 10.] 267–271. p.).

mellett megbízást kapott a veszprémi püspök egy panaszának eldöntésére.¹² A prépostságot mint intézményt pedig 1217-ben említik először, ebből az általunk már idézett, és még jópár szempontból vizsgálandó oklevélből tudjuk, hogy III. Béla király — megfontolván a káptalan szegénységét — birtokadományban részesítette azt. Valószínűleg tehát a 11. században létrejövő várbeli főesperesség alapjain jött létre a társaskáptalan (mint az még Pozsony esetében is feltehető), és a prépost kezdettől fogva gyakorolta az esperesi jogkört.¹³ A káptalan azért hagyhatta el a későbbi temetődombon álló ispáni várat és költözhetett át a Szent Mihály-dombra (ahol a település korai plébániatemploma állt), mivel a növekvő egyházi tevékenység — miként Pozsonyban — itt is zavarta a védelmi funkciókat. A prépostság új templomaként egy háromhajós (a nagykapornakihoz vagy a jákihoz hasonlítható) kéttornyú, háromhajós, mindhárom hajóján köríves apszisú román bazilika épült fel a 12. század második felében.¹⁴

Mivel az ispáni vár valószínűleg a tatárjáráskor (1242) pusztult el, elvileg felvethető lenne egy másik lehetőség is: a vár és a várbeli esperesi templom pusztulása után egyiket sem állították helyre, és a társaskáptalani prépost a 13. század közepén magához ragadta az *archidiaconusi* tisztséget. Ez azért valószínűtlen, mivel a 13. század közepén a főesperesek már a püspöki székhelyen lévő székesegyházi káptalanban éltek, és korábbi igazgatási központjuk pusztulása nem vonta maga után tisztségük megszűnését. Így a győri káptalanban előbb-utóbb fel kellett volna tűnnie egy vasvári főesperes-kanonoknak, ami azonban sohasem történt meg, és így valószínű, hogy a társaskáptalani prépost már jóval a tatárjárás előtt betöltötte az *archidiaconatus*t, pontosabban fogalmazva: káptalani vezető tisztsége a prépostság alapításától kezdve összekapcsolódott a főesperesivel, hi-

12 Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. I–IV. [Edd.: Guilelmus Fraknoi – Josephus Luksecs]. Bp., 1896–1907. (a továbbiakban: Mon. Rom. Ep. Vespr.) I. 19. p.

13 Sill, 1977. 177–178. p.; Kiss–Zágorhidi Czigány, 2001. 358–359. p. Pozsonyra ld. Thoroczky Gábor: Megjegyzések a nyitrai és pozsonyi egyház korai történetéhez. (Kálmán király I. törvénykönyve 22. cikkelyének szövegahagyományáról). In: *Uő: Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok*. Bp., 2009. (TDI-Könyvek 9.) 89–107. p. (különösen: 97–99. p.) (Első megjelenése: Századok 142. [2008] 359–373. p.)

14 Összefoglalóan: *Haris Andrea*: Vasvár, Szent Mihály társaskáptalani templom. In: *Lapidarium Hungaricum. Vas megye műemlékeinek töredékei*. (Magyarzsécsőd–Zsennye). Szerk.: Lővei Pál. Bp., 2002. (Magyarország építészeti töredékeinek gyűjteménye 6. Vas megye II.) 533–535. p. A vasvári Szent Mihály-egyházra vonatkozó adatokat ld. *Timár Péter*: Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára. I–VI. Szeged, 2019. (a továbbiakban: *Timár*, 2019.) V. 540–542. p.

szen annak alapjain jött létre. Azt, hogy a vasvári prépost a helyi főesperes volt, kétséget kizáróan először egy 14. század közepén túli adat igazolja számunkra.¹⁵

Az 1217. évi oklevélben lényegében a Szentföldre készülő II. András királyt (1205–1235) kérte Péter győri püspök (1205–1218), hogy biztosítson távolléte esetére védelmet a vasvári egyháznak (ezzel a király Pat korábbi nádort és mosoni ispánt bízta meg). A birtokviszonyok alább még taglalandó ügyén kívül az uralkodó egyben a vasvári vár várnépeihez (*burgenses*) hasonló jogokat biztosított a prépostság *hospeseinek*. A birtokügyek kapcsán kiderült, hogy a káptalan prépostja ekkor [Osl nembeli] Herkules prépost volt.¹⁶ A győri püspök kérése — mint fentebb már jeleztem — az eredeti alapító aggodalmának kifejeződésékként értékelhető. Herkules után másfél évtizeddel tűnt fel Pál prépost, aki másfél évtizedig állt a káptalan élén (1233–1249).¹⁷ Ugyancsak 1233-ban szerepel az első éneklőkanonok, Purus is, valamint az örkanonok, Boc is. Ugyanígy ebből az évből ismerjük a káptalan tagjai közül választott, gazdasági ügyekért felelős első dékánkanonokot is, aki ekkor Pica volt.¹⁸ Érdekes módon a gazdag hiteleshelyi tevékenységet folytató, iskolával is rendelkező vasvári egyház (erre bizonyítékként ld. 1340-ből Domonkos mester, *scolasticus*, azaz iskolamester említését¹⁹) a kora újkorig nem rendelkezett olvasókanonoki stallummal. E tekintetben rokonítható a pozsegai prépostsággal, ahol viszont a 13. század legvégén — a pécsi püspök jóváhagyásával, az ottani székesegyházi olvasókanonokság mintájára — mégiscsak megszervezték a *lector* stallumát.²⁰

15 1364: Vasi Szemle 23. (1969) 137–138. p., AOkt. XLVIII. 886. sz. Az oklevél Vasvár megyében fekvő nagyobb főesperességről beszél a prépost joghatósági körzeteként (*sub maiori archidiaconatu nostro in districtu Castriferrei*). Az adatra már Sill, 1977. 177. p. felhívta a figyelmet.

16 Herkulest még egy 1206–1218 közé keltezhető oklevél is említi mint vasvári prépostot: Burg. I. 75–76. 1218-ban említik a név szerint nem ismert vasvári prépostot, amikor pápai megbízást kap más magyar egyházi vezetőkkel együtt, hogy döntsön a fehérvári örkanonok és a pannonhalmi apát jövedelemvitájában: Mon. Rom. Ep. Vespr. I. 43. p.

17 1233: Hazai Okmánytár. I–VIII. Kiad. Nagy Imre et al. Győr–Bp., 1865–1891. (a továbbiakban: Hazai Okm.) VI. 27. p.; 1249: Burg. III. 261–262. p.

18 Hazai Okm. VI. 27.

19 Burg. IV. 306. p., AOkt. XXIV. 353. sz.

20 A von. oklevelet ld. Filológiai Közöny 4. (1958) 193. p. A kérdésre ld. Koszta László: A pozsegai társaskáptalan tagjai a XIV. század közepéig. In: *Uő: Írásbeliség és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből.* Szeged, 2007. (Capitulum III.) 113–131. p. (különösen: 120., 125. p.) (Első megjelenése: Aetas 1991. 3–4. sz. 40–58. p.)

1253-ban — Magyarországon mindenképpen az elsők között — egy külföldi szerezte meg a préposti javadalmat Vasvárott.²¹ Egy, a mondott év december 12-én kelt szentszéki oklevél elbeszélése szerint az előző prépost győri püspök lett, így a pápa a lodi püspöknek írt levelében közölte: Ottobonus Fliscus szerep-bíboros káplánjának és orvosának, Bonaventura mesternek adta a vasvári prépostságot. Bonaventura egyébként 40 ezüstmárka jövedelemig fogadhatott el *beneficiumot*.²² Egy következő szentszéki dokumentumból (1254. szeptember 20-án kelt) az egész ügyletről bőségesebb híreink lesznek: Ifj. Compostellai Bernát pápai auditor (egyébként neves korabeli kánonjogász), az ügy bírása elmondta az előzményeket, miszerint először a zágrábi, majd a lodi püspököt bízták meg, hogy Bonaventurának javadalmat szerezzenek. A lodi főpap az esztergomi érseket kérte meg Bonaventura beiktatására, azonban Péter zágrábi kanonok ekkor birtokában tartotta a prépostságot, és a pápához fellebbezett a javadalomért. Azonban nem fejezte be időben a fellebbezést, majd nem is jelent meg a bíróság előtt, így Bonaventurának ítélték a préposti tisztséget.²³ Az ítéletet két nappal később egy keretoklevélbe is belefoglalták.²⁴ Péter 1254–1256 között szerepelt magyarországi oklevelekben prépostként,²⁵ 1256–1257 között pedig egy bizonyos Lukács volt

21 A külföldiek pápák által segített javadalomszerzésére, amely különösen a 14. században volt jellemző, ld. R. W. *Southern*: A nyugati társadalom és az egyház a középkorban. Bp., 1987. (a továbbiakban: *Southern*, 1987.) 192–203. p.; *Fedeles Tamás*: Az Apostoli Kamara kialakulása, szervezete, működése a középkorban. In: *Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536)*. Szerk.: Lukács József – Tusor Péter – Fedeles Tamás. I–II. Bp.–Róma, 2014. (Collactanea Vaticana Hungariae 9.) (a továbbiakban: *Cam. doc. pont.*) I. XXV–XXXIX. p. (különösen: XXXIII–XXXIV. p.). Az itt tárgyalt ügyre pedig ld. *Irmtraut Lindeck-Pozza*: Zur Geschichte des Kapitels von Eisenburg. *Burgenländische Heimatblätter* 34. (1972) 72–79. p. (a továbbiakban: *Lindeck-Pozza*, 1972.)

22 Uo. 77–78. p. Megjegyzendő, hogy a győri püspök 1254-ben Pok nembeli Amadé lett (*Zsoldos*, 2011. 92. p.), Pál prépost — nem sok valószínűséggel — előtte lehetett egy ideig választott püspök, és ennek ekkor az itt említett dokumentumon kívül nem maradt volna nyoma. Ez még a kor forrásviszonyai között is valószínűtlen. Tehát valószínűleg a pápai dokumentum tévedhetett. De vannak, akik ebből az oklevélből Amadé korábbi vasvári prépostságát feltételezik, amire viszont egyetlen forrásadatunk sincsen. Ld. *Jenei Ferenc*: Omodé győri püspök emlékezete. In: *Győri Szemle*, 10. (1939) 103–112. p.; *Győri Éva*: Győri püspökök a XIII. században. In: *Belvedere Meridionale*, 20. (2008) 1. sz. 20–43. p. Ottobonus Fliscus (Ottobone Flisco) IV. Ince pápa unokaöccse volt, majd 1276-ban IV. Adorján néven maga is pápa lett egy rövid időre.

23 *Lindeck-Pozza*, 1972. 78–79. p.

24 Uo. 79. p.

25 1254. IX. 30. előtt: *Lindeck-Pozza*, 1972. 78–79. p.; 1256: *Burg*. I. 254–256. p.

a prépostság kormányzója (ő már Bonaventura megbízottja lehetett),²⁶ de végül minden akadály elhárult, és ezt követően Bonaventura közel két évtizedig állt a prépostság élén.²⁷ Hogy ténylegesen Magyarországon tartózkodott-e, az megglehetősen kétséges. Az fentiek folyamán kiderült, hogy a prépostság jövedelmét ekkor 64 és 128 aranyforint közötti összegre becsülték.²⁸ Egyébként az egyház pápai tizede a 14. század második évtizedének végén 32 ezüstmárka (128 aranyforint) volt.²⁹

Bonaventura prépostsága alatt egy *dignitasszal* nem rendelkező kanonok is a szemünk elé kerül, aki éppen dékánáságot sem viselt: ő Sike fia András mester, akit egy Arnold nevű ispán szőlőadományban részesített hű szolgálataiért.³⁰ Őt sok másik követte az általunk vizsgált időszakban. Bonaventura hosszú prépostsága után egy bizonyos Tamás lett a társaskáptalan feje (1272–1279), aki a legmagasabbra jutott az általam vizsgált korszak prépostjai közül. 1279-ben ugyanis egyhangúlag váradi püspökké választotta az ottani székeskáptalan az esztergomi érsekségbe távozó Lodomér helyett, de Fülöp fermói püspök, pápai legátus nem erősítette meg. Indoklása szigorúan kánonjogi volt: Tamás még prépostként nem szenteltette fel magát áldozópappá a megválasztása utáni egy éven belül, ami pedig egy egyetemes zsinati rendelkezés szerint kötelező lett volna egy lelkipásztorkodással foglalkozó egyház fejének. A váradi káptalan azonban mégis elérte a Szentszéknél, hogy a kalocsai érsek és két tartománybeli püspöke megerősítési jogot kapjon, mivel kimutatták, hogy Vasvár nem lelkipásztorkodással foglalkozó egyház, hanem társaskáptalan (*ecclesia de Castroferreo ... collegiata existat*).³¹ Tamás azonban megmaradt választott püspöknek, utoljára 1282-ben így

26 1256: Burg. I. 254. p.; 1257: uo. 263–264. p.

27 1253. XII. 12.: ld. a 21. jz.-ben idézett oklevelet; 1271. III. 8.: Burg. II. 12–13. p.

28 Ld. a 23. jz.-ben idézett oklevelet.

29 *Rationes collectorum pontificiorum Hungariae* (1281–1375). Ed.: Ladislaus Fejérfataky. Bp., 1887. (Monumenta Vaticana I/1.) 23. p.

30 Árpád-kori új okmánytár. Szerk.: Wenzel Gusztáv. I–XII. Pest–Bp., 1860–1874. (a továbbiakban: W.) VII. 161. p.

31 *Augustinus Theiner: Vetera monumenta Hungariorum sacram illustrantia*. I–II. Romae, 1859–1860. (a továbbiakban: Theiner) I. 350. p. Az egész ügyre ld. *Kovács Viktória: Alter ego domini Nicolai papae III. (Fülöp fermói püspök, pápai legátus magyarországi tevékenysége, 1279–1281)*. In: *Varietas delectat. (A pápai–magyar kapcsolatok sokszínűsége a 11–14. században)*. Szerk.: Kiss Gergely. Pécs, 2019. (DeLegatOnline Könyvek 1.) 117–166. p. (különösen: 137–138. p.)

olvashatunk róla,³² 1284-ben pedig már utóda, Bot fia Bertalan szerepel váradi főpásztorként.³³

Nem volt jelentéktelen figura Tamás második utóda, Mihály mester sem. Ő 1281–1293 között állt a vasvári prépostság élén,³⁴ és működése során 1288-ban Kőszegi János nádor jegyzőinek mestere volt,³⁵ 1291-ben pedig III. András király (1290–1301) belső jegyzőjeként és káplánjaként írnak róla.³⁶ 1291-ben kérésére és az uralkodónak az osztrák herceg ellen indított hadjáratában nyújtott szolgálataiért később részletezendő, egyébként már korábban is adományozott anyagi jellegű kiváltságokat biztosított a király az egyháznak.³⁷ A vasvári prépostság Albert osztrák herceg 1290-i támadásakor súlyos kárt szenvedett, a káptalan épületeit felgyújtották, hogy az ott tartózkodó németek bennéjjenek. 1294-ben ezért Miklós nádor nyújtott anyagi kárpótlást az egyháznak.³⁸

Már Mihály utóda, Miklós mester prépostsága (1296–1304)³⁹ idején András győri püspök (1290–1294) kiváltságolta a vasvári káptalani népeket, akik addig a várnépihez hasonló státuszban voltak: előljáró (*villicus*) választásának jogát biztosította számukra, aki a kisebb ügyekben és zsellérek felett is bíraskodhatott, a nagyobb ügyeket viszont a prépost és a dékánkanonok elé utalta, évi 16 dénárnyi adót vetett ki rájuk, ezenfelül még összesen 8 dénárnyi ünnepenkénti, ill. aratáskor adandó kötelezettséget rótt ki rájuk, és végrendelkezési és temetkezési jogait is rendezte.⁴⁰ Miklós prépost hivatalviselése végén, 1303 tavaszán megjelent

32 1280. VII. 19.–1282. VI. 18. között szerepel váradi *electusként* (Zsoldos, 2011. 99. p.), de a választás már 1279 második felében megtörténhetett, ugyanis egy oklevél ekkor már üresedést jelez a vasvári prépostságban (Burg. II. 138–139. p.).

33 Zsoldos, 2011. 99. p.

34 1281: Burg. II. 149–151. p.; 1293: ld. pl. Burg. II. 284–286. p.

35 *Georgius Fejér*: Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Pest 1829–1844. (a továbbiakban: F.) V/3. 442. p.

36 Burg. II. 255–256. p., *Szentpétery Imre–Borsa Iván*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I–II/4. Bp., 1923–1987. (a továbbiakban: Reg. Arp.) 3817. sz.

37 Ld. az előző jz.-ben idézett oklevelet.

38 Burg. III. 290–291. p., *Szőcs Tibor*: Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Bp., 2012. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.) 257. sz.

39 1295. X. 26.: Burg. II. 295–296. p.; 1304: Burg. III. 24., AOkl. I. 689. sz.

40 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjteménye (a továbbiakban: DF) 279 166., *Kóta Péter*: Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről, (1130) 1212–1526. Szombathely, 1997. (Vas Megyei Levéltári Füzetek 8. – Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban I.) (a továbbiakban: Vasvári reg.) 214. sz.

Rómában VIII. Bonifác pápa (1294–1303) előtt, az István kalocsai érsek vezette magyar egyházi küldöttség tagjaként.⁴¹ Ez utóbbi adat a prelátus bizonyos súlyát mutatja a magyar egyházban.

A társaskáptalan következő prépostja, Bors *magister* 1308–1316 között volt hivatalban.⁴² Préposti működése idején, 1311-ben újabb német támadás érhetett a káptalant, el is foglalták, újból tűzkárt szenvedett el, és az egyház *camerájá*-ban elégett néhány fontos birtokára (például Várnépepácsonyra) vonatkozó oklevele is.⁴³ Egy későbbi diplomából tudjuk, hogy a német támadást egy bizonyos Trusalch(ius) vezette.⁴⁴ Ezekből az évekből (1314) van adatunk a bizonyosan német származású Bertalan mester, káptalani jegyző (*prothonotarius*) működéséről. Ő a vasvári (az 1279-ben kiváltságolt királyi városbéli vagy az 1217-től létező káptalani városrészi) *villicus*, Wylmar(us) fia volt, 1306-ban még a Kősze-gi-famíliában szolgált, világi személy maradt, de két gyermeke: János és Bertalan is egyházi pályára került, és vasvári káptalanbeli klerikus, majd pedig kano-nok lett, miként azt egy közel három évtizede megjelent jeles mikrotörténelmi-proszopográfiai elemzés kimutatta.⁴⁵ Bors mester harmadik utóda, Tamás mester két elődjéhez (András és Jakab mester) hasonlóan rövid ideig volt csak hivatalban (1323–1325),⁴⁶ viszont egy adat 1325-ből a győri püspök általános helynökeként (*vicarius generalis*) emlékezik meg róla.⁴⁷ Ez az latin szertartású egyházmegyék egyházkormányzatában ekkor már igen fontos pozíció⁴⁸ is mutatja a prépostság és a győri főpapi szék szoros kapcsolatát.

1329-ben lépett hivatalába az általam vizsgált korszak utolsó vasvári prépostja, András mester, aki egészen haláláig, 1351/1352-ig posztján maradt.⁴⁹ Működése

41 Theiner I. 395., AOkt. I. 386. sz.

42 1308: Anjou-kori Okmánytár. Szerk.: Nagy Imre – Nagy Gyula. I–VII. Bp., 1878–1920. (a továbbiakban: Anjou-okm.) I. 138. p., AOkt. II. 291. sz.; 1316: F. VIII/1. 601–602. p., AOkt. IV. 380. sz.

43 Anjou-okm. I. 227–227. p., AOkt. III. 46. sz.

44 Anjou-okm. I. 296. p., AOkt. III. 513. sz.

45 Anjou-okm. I. 346–347. p., AOkt. III. 764. sz. Az említett elemzést ld. *Szovák Kornél*: Bertalan jegyző fiai. (Adalékok a vasvári káptalan történetéhez). Aetas 1991. 2. sz. 19–25. p.

46 1323. X. 6.: A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Gyűjteménye (a továbbiakban: DL) 40 431., AOkt. VII. 493. sz.; 1325. VI. 27.: DF 279 081., AOkt. IX. 284. sz.

47 Hazai Okm. III. 80–81. p., AOkt. IX. 265. sz.

48 *Southern*, 1987. 245. p. [Southern magyar fordítása helytelenül „általános érseki helynök”-öt hoz „általános helynök” helyett!]

49 1329: Hazai Okm. III. 98–99. p., AOkt. XIII. 59. sz.; 1351. VIII. 29. (utolsó említés): Sopron vármegye története. Oklevéltár I. Szerk.: Nagy Imre. Sopron, 1889. (a továbbiakban: Sopron)

alatt a káptalanban már szokványossá vált karbeli papok, illetve klerikusok szereplése, az 1330-as évekből már jópár adat szól róluk, bár az első karbeli pap már 1295-ben feltűnt (hogy utána évtizedekig ne legyen utalás utódaira).⁵⁰ Egyháztörténetileg érdekes adalék, hogy 1339-ben az egyik vasvári kanonok, Pál főesperesi címet is viselt,⁵¹ ennek magyarázata ma még kérdéses: lehetséges, hogy (az egyik) alesperes volt a vasvári főesperesi kerületben és kissé „felülértékelték”, vagy létezhetett egy „kisebb” főesperesség a vasvári *archidiaconatus*on belül, ahogy azt a már idézett 1364-i adat sugallja, és Pál annak volt a vezetője.⁵²

Két évtizede tisztázott a magyar egyháztörténetírás egy régóta kerülgetett problémát. A *magistratus/magister* fogalma a középkori magyar egyháztörténetben hordoz ugyanis egy fontos jelentést: a 13. századi Magyarországon vidéki plébániaegyházak egy sajátos egyházi jövedelemadót fizettek székeskáptalani kanonokoknak, mint mestereiknek. Ez eredetileg természetbeni jövedelem volt, a papoknak visszaosztott tizednegyedből és oltárfelajánlásokból kellett meghatározott hányadot átadni a kanonokoknak, akiknek közmondásos „alulfizetettsége” így a 12. század vége óta már elkezdett csökkenni. Később az adó pénzbelire változott. Maga a magiszteri jog (*magistratus, ius magistrale*) kifejezés is egyre inkább eltűnt az oklevelek lapjairól, de maga a jövedelem megmaradt. Királyi kegyuraságú monostoroknál is kimutatható volt ez a juttatás, a társaskáptalanoknál azonban egyedül a vasvárinál igazolható mindez, bizonyosan a győri püspök korai rendelkezése alapján (ez a jelenség is, illetve a káptalan 1342-i már idézett, és alább újból idézendő diplomája is igazol[hat]ja a püspöki alapítást!).

Az általam vizsgált korszak végén, 1342-ben Kálmán győri püspök előtt a vasvári káptalan vezetői előadták, hogy mind a prépostság, mind az ör-, valamint a éneklőkanonoki stallum, mind pedig a káptalan egésze birtokolt egyházakat és magiszteri jogokat (*capellas sive iura magistralia ... quartas ... quartam*

225–226. p., AOkl. XXXV. 566. sz. Utóda — elhalálózását követően — 1352-ben Brünni Péter, Anjou István herceg kápolnaispánja és titkos kancellárja lett (AOkl. XXXVI. 766. sz. és Cam. doc. pont. II. 1026. sz.).

50 Az első karbeli pap 1295-ből Miklós volt (W. X. 436. p.), a következő Dénes pedig 1338-ban tűnik fel (DL 48 808., AOkl. XXII. 320. sz.). Az első karbeli klerikus, Miklós 1332-ben kerül a szemünk elé (Burg. IV. 131–132. p.). A káptalani alsópapságra összefoglalóan ld. *Thoroczky Gábor*: A középkori magyar egyház intézménytörténetének egyes kérdései az elmúlt évtizedek kutatásainak tükrében. In: *Püspökök, káptalanok, tizedek*. Szerk.: Thoroczky Gábor. Pécs, 2020. (Az Árpád- és Anjou-kor magyar egyházi archontológiájának kérdései I.) 39–49. p. (különösen: 46–47. p.)

51 Burg. IV. 283. p., AOkl. XXIII. 209. sz.

52 Ld. fentebb, 14. jz.

magistrale ... *quartas ecclesiarum et iura magistralia*), de ezeket a püspök elvette a győri székeskáptalan kanonokai számára és azok szándékára. Kérték, hogy ezeket adják vissza a vasvári egyháznak, és a püspök saját kanonokjaival együtt így is tett: Egerköz (ma Pecöl) Szent Péter-, Kopács (ma Csempeszkopács) Szt. Mihály-, Jeli Szűz Mária- (és Kám filiális Szent András-), Mákfa Szűz Mária- (és Gerse — ma Gersekarát — filiális Szent Miklós-), Egervár Szűz Mária- és Vasvár Szűz Mária-egyháza a vasvári prépostságnak és prépostnak; Szentkirály (*Perbese*) egyháza, Polány (ma Sorokpolány) Szent Vencel-, Unyom (ma Kis- és Balogunyom) Szent Mihály-, Hídvég (ma Rábahídvég) Szent Felicitás-egyháza és Szentlénárd (ma Szentléránt) egyháza a vasvári örkanonokságnak és örkanonoknak; Molnár (ma Püspökmolnári) Szent Tamás-egyháza a vasvári éneklőkanonokságnak és éneklőkanonoknak jutott; Kolta (ma Nemeskolta) Szent Márton-, a Szent Cecília-, Szilvagy (ma Vasszilvagy) Szent Miklós- (és Acsád filiális Szent János-), Vát Szent Kozma és Damján-, Szecsőd Mindenszentek-, Újlak (ma Alsóújlak) Szent Péter-, Csehi (ma Csehimindszent) Mindenszentek- és Széplak (ma Mikosszéplak) Boldog Margit-egyháza is visszakerült a vasvári káptalanhoz.⁵³

Mindezeket a győri káptalan is — részben Szent Mihály iránti tiszteletből, részben amiatt, mivel a vasvári egyház a győri egyházból eredt — Kálmán püspök egyetértésével szintén visszaadta örök birtoklásra.⁵⁴ Az ügy azonban még három év múlva is vitás volt, Kálmán püspök kénytelen volt megint eltiltani saját székeskáptalanját a vasvári egyháznak járó tized- vagy magisztrális-negyedek (*quarta decimalis seu magistralis*) elfoglalásától, beszédésétől, a kiközösítés fegyverével fenyegetve meg őket.⁵⁵ A vita ezek után már csak a 15. század közepén, majd a 16. század legelején újult ki a tizednegyedekről a győri székes- és a vasvári társaskáptalan között. Bár mesterek (*magisterek*) más magyarországi társaskáptalanoknál is jócskán kimutathatók, mint fentebb már jeleztem, magisztrális jövedelem csupán a vasvárinál tűnik fel az eddigi kutatások alapján.⁵⁶

53 Vasi Szemle 22. (1968) 270–271., AOkt. XXVI. 519. sz. A településekre és egyházaikra ld. *Timár*, 2019. II. 33. p. (Egerköz), III. 168–169. p. (Kopács), II. 731–732. p. (Jeli és Kám), II. 36–38. p. (Egervár), II. 268–269. p. (Gerse), V. 541–542. p. (Vasvár Szűz Mária-egyháza), IV. 698–699. p. (Szentkirály), IV. 191–192. (Polány), V. 453–454. és 454–455. p. (Unyom), II. 519–520. p. (Hídvég), IV. 720–721. p. (Szentléránt), III. 562. p. (Molnár), III. 154–155. p. (Kolta), V. 172–173. p. (Szilvagy), I. 30–31. p. (Acsád), V. 592–593. p. (Vát), IV. 509–510. p. (Szecsőd), V. 487–488. p. (Újlak), I. 609. p. (Csehi) és V. 151–152. p. (Széplak)

54 Vasi Szemle 22. (1968) 271–272., AOkt. XXVI. 561. sz.

55 Vasi Szemle 22. (1968) 272., AOkt. XXIX. 62. sz.

56 A kérdésre ld. *Rácz György*: A magyarországi káptalanok és monostorok magisztrátus-joga a 13–14. században. In: *Századok*, 134. (2000) 147–210. p. (Vasvár tárgyalása: 191–193. p.)

A magiszteri jövedelmek megvitatása szépen átvezet a vasvári egyház 12–14. századi birtokviszonyainak tárgyalásához. A már több szempontból említett 1217. évi oklevélből kiderül, hogy a káptalannak ekkor a következő birtokai voltak: 1) Vasváron Szentmihályfalva (ez III. Béla király adománya volt), a településtől délkeletre pedig — a legújabb kutatások szerint egy egykori, államalapítás kori *Sár* nevezetű óriási, Rábán inneni birtokból, amely később maga is kisebbé vált *Győr* birtokként — több lépésben kiszakadt birtoktömb: Pácsony, Lapsa, Szemenye és Jeli (ma Kám része, a híres arborétumról ismert) prédiomok (olykor malmokkal), Gönyök (ma Csehimindszent) faluban egy ekényi föld, Szarakadban, Csehiben, Dorogon és Törböcön (ma Gersekarát) szőlő, a már említett Jelin pedig szőlő és két malom; 2) északra, a Rábán túl, a Gyöngyös patak mentén olyan prédiomok, amikhez szántó, erdő és malom tartozott: Milek (ma Vasszécsény), Mosó, Kenéz és Megyehíd (ez utóbbi kettő szintén III. Béla adománya volt); Sopron vármegyében pedig Herkules prépost adománya, Ilmic prédiom (ma Illmitz Ausztriában, Burgenlandban).⁵⁷

A 13. század folyamán a vasvári prépostság a fentebb 1) pontban tárgyalt birtoktömböt bővítette Pácsony hat ekényi földje (1224), Várnépepácsony (1254), Lapsa (1254, ez utóbbi csereként egy Vasvár településen a domonkosoknak adott földdarabért), végül pedig Olaszka, Karakó, Szarakad, Ivánka, Kórógy (?) és Csehiben egy szőlő (1298) megszerzésével. Ezt az 1298-i birtokcsoportot Csói Mochia (Mocsa) ispán, jogállását tekintve várjobbágy és felesége, Ilona adta az egyháznak, és ezek az adománybirtokok (és a körülötte keletkezett viták, 1310, 1311, 1340) jól dokumentáltak.⁵⁸ 1272-ben a Lendva-hegy nyugati oldalán sze-

57 Az oklevelet ld. fentebb, 4. jz. Ennek az 1) pontban taglalt birtokállománynak a teljes Árpád-kori sorsát végigkísérő feldolgozását a közelmúltban a szó szoros értelmében *mintaszerűen* elvégezték és adattárba is rendezték: Kiss Gábor – Zágorhidi Czigány Balázs: Régészeti és topográfiai adatok egy mikrotáj topográfiájához. (Vasvár délkeleti határa az Árpád-korban). In: Sötét idők falvai. (2006-ban Debrecenben megrendezett konferencia II.). Szerk.: Kolozsi Barbara – Szilágyi Krisztián Antal. Debrecen, 2011. (Tempora obscura 1.) 605–669. p. Névtani szempontú vizsgálatára ld. *Uők*: Egy mikrotáj történeti helynévanyaga. (Vasvár keleti határa az Árpád-korban). In: Helynévtörténeti tanulmányok 2. Szerk.: Hoffmann István – Tóth Valéria. Debrecen, 2006. (A Magyar Névtörténeti Társaság kiadványai 11.) 129–157.

58 1224: W. VI. 424. p., Reg. Arp. 410. sz.; 1254: Burg. I. 233. és 235. p., Reg. Arp. 1004. sz. és *Zsoldos Attila – Szentpétery Imre*: Az Árpád-házi királynék, hercegek és hercegnők okleveleinek kritikai jegyzéke. Bp., 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 45.) 95. sz. A Mochia és felesége-féle adomány és sorsának forrásai a következők: 1298: *Dreska Gábor*: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára. I. (1255–1398). Győr, 2007. 29–29. p., Vasvári reg. 40. sz.; *Dreska G.*: A pannonhalmi konvent i. m. 29. p.; Vasvári reg. 41. sz.; 1310: Vasi Szemle 21. (1967) 98. és 98. p., AOkt. II. 971–972. sz.; Vasi

reztek a kanonokok szőlőadományt.⁵⁹ Az Árpád-kor végén (1283, 1291) az uralkodótól a Rába folyó és a Mákfa patak mentén halászati, fakitermelési jogokat, a folyón és vásáron való vámmentességet nyertek el a prépostság népei.⁶⁰ Néhány évvel később Kőszegi Miklós nádor adományozta a vasvári Zsidófölde birtokot az egyháznak egy német betörés kárpótlásaképpen (1294, viták körülötte: 1323, 1324, 1325).⁶¹ Ilmic tulajdonlásával kapcsolatban az általam tárgyalt korszakban több alkalommal is problémák keletkeztek, végül birtokmegosztásra került sor a prépostság és Osl nembeli Herbord ispán között (1296 [1297], 1299).⁶²

Az Anjou-kor elején tudomást szerzünk arról, hogy a káptalan birtokolta Szergény (ma Agyagosszergény) és Szilvagy (ma Vasszilvagy) birtokokat is (1311, a részben róluk is szóló oklevelek ekkor elégték).⁶³ 1323–1324-ben a Vas megyei Kenéz birtokot kapta meg a Gyovád-nemzetség tagjaitól a káptalan.⁶⁴ 1326-ban Köcski Sándor országbíró és rokonai adták a szintén vasi Sár birtokot a káptalannak.⁶⁵ A Sár menti Pizdalaka (ma Döröske határában) birtok pedig a már említett Bertalan jegyző fiainak jóvoltából került az egyház birtokába (1330, 1340).⁶⁶ A már többször említett, Vasvártól délkeletre fekvő birtoktömbben a Győrvárt birtokló szentgotthárdi ciszterci apáttal került összetűzésbe a káptalan

Szemle 21. (1967) 98. p., AOkt. II. 974. sz.; 1311: Burg. III. 47–48. p., AOkt. III. 53. sz.; Burg. III. 50., AOkt. III. 87. sz.; Burg. III. 51–52. p., AOkt. III. 106. sz., 1311: Burg. III. 47–48. p., AOkt. III. 53. sz.; Burg. III. 50. p., AOkt. III. 87. sz.; Burg. III. 51–52. p., AOkt. III. 106. sz.; 1340: Vasi Szemle 21. (1967) 598–599. p., AOkt. XXIV. 219. sz.

59 Hazai Okm. IV. 49–50. p., Vasvári reg. 24. sz.

60 1283: Burg. II. 174–175. p., Reg. Arp. 3264. sz.; 1291: Burg. II. 255–256. sz., Reg. Arp. 3817. sz.

61 1294: Burg. III. 290–291. p., *Szőcs Tibor*: Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Bp., 2012. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.) 257. sz.; 1323: *Scheiber Sándor*: Magyar-zsidó oklevéltár VIII. (1264–1760). Bp., 1965. 28. p., AOkt. VII. 410. sz.; 1324: Burg. III. 180. p., AOkt. VIII. 310. sz.; 1325: DF 279 081., AOkt. IX. 284. sz.; DF 279 081., AOkt. IX. 367. sz.

62 1296 [1297]: Burg. II. 303. p., Reg. Arp. 4135. sz.; 1299: Burg. II. 325–327. p.

63 Anjou-okm. I. 226–227. p., AOkt. III. 46. sz.

64 1323: DL 40 431., AOkt. VII. 493. sz.; Hazai Okm. IV. 133. p., AOkt. VII. 502. sz.; 1324: DF 279 080., AOkt. VII. 67. sz.

65 Burg. III. 222–223. p., AOkt. X. 383. sz.

66 1330: Vasi Szemle 21. (1967) 442. p., AOkt. XIV. 290. sz., 1340: Vasi Szemle 21. (1967) 599. p., AOkt. XXIV. 391. sz.

Pácsony, Várnépepácsony és Lapsa birtokok kapcsán (1332–1338).⁶⁷ 1337-ben egy Rábca folyó menti vízimalommal és egy telekkel gazdagodott a prépostság.⁶⁸ A 14. század közepéig tehát a fentiek szerint alakultak a vasvári társaskáptalan anyagi viszonyai (magisztrális jövedelmei és birtokállománya).

A vasvári káptalan kiterjedt hiteleshelyi tevékenységet fejtett ki. Mint már káptalantörténeti feldolgozásaim során többször hangsúlyoztam, magam mindezt nem tekintem egyháztörténeti vonatkozásnak. Itt ugyanis lényegében a középkori és újkori magyar államnak a dualizmus első éveig létező, hungarikumnak számító közhitelű írásbeli közszolgáltatásáról van szó, *mutatis mutandis* a mai közjegyzői hálózat elődszervezetéről. A fentiekből következőleg nem is törekszem a hiteleshelyi praxisok feldolgozására. Amennyiben azonban egy káptalannál rendelkezésre áll a hiteleshelyi tevékenységgel kapcsolatos szakirodalom, annak eredményeit viszont rendre összefoglalom. Mivel a vasvári prépostság esetében születtek fontos részfeldolgozások, lássuk a társaskáptalan hiteleshelyi tevékenységének eddig megállapított főbb jellemzőit a 14. század közepéig!

A káptalan ezirányú tevékenységének ma ismert első okleveles emléke 1229-ből való.⁶⁹ A testület a korai időktől 1257-ig egy mandorla alakú pecsétet használt, majd a következő, immár kerekpecsét 1291-ben került használatba (1328-ig), ekkor következett be az utolsó korszakunkban észlelhető pecsétváltás. A pecséthasználattal mellett a kanonokok még a 16. században is éltek a chirographálással mint hitelesítési eszközzel. A káptalan által használt oklevélformulák korszakunkbéli változásait a diplomatikai vizsgálatok 1257-nél, 1275-nél, 1297-nél, 1315–1318-ban és majd 1357-nél állapították meg. 1328-ban a pecsétváltást valamilyen rendellenesség vagy visszaélés miatt rendelhette el I. Károly király, ekkor néhány hónap (február 13.–május 29. között) átírták az előző pecsét alatt kiadott okleveleket, ezek közül ma szám szerint 83 oklevelet ismerünk. Mint már említettem, az olvasókanonoki stallum hiányában fontos szerep hárult a társaskáptalan mindenkori jegyzőire. A hiteleshely vonzáskörzete elsősorban Vas megye volt, de Zala

67 1332: Burg. IV. 110–111. p.; uo. 111. p.; uo. 116. p., Vasvári reg. 73. sz.; 1334: Vasi Szemle 21. (1967) 443. p., AOkt. XVIII. 196. sz.; Vasi Szemle 21. (1967) 444. p., AOkt. XVIII. 275. sz.; 1338: Burg. IV. 254. p., AOkt. XXII. 491. sz.; Vasi Szemle 21. (1967) 597. p., AOkt. XXII. 500. sz.

68 DF 279 097., AOkt. XXI. 674. sz.

69 F. VII/1. 223. p.

és Sopron vármegyéből is fordultak hozzá, ez utóbbi területről később a csornai premontrei konvent közhitelű írásbelisége miatt kiszorult.⁷⁰

A vasvári társaskáptalan korai története bemutatásának végére értem. Az általam eddig feldolgozott prépostságok közül kitűnik viszonylagos jelentéktelenségével, préposti tisztsége semmiképpen sem mondható a korabeli magyar püspöki kar egyik utánpótlási bázisának, vezetői nem voltak az udvari írásbeliség irányítói sem, egy szinte kizárólagosan helyi, nyugat-dunántúli fontosságú egyházi testület 12–14. századi életébe pillanthattunk bele. Ezt jórészt ködbe vesző keletkezési viszonyai, a győri püspök alapítói szerepe okozhatta. Ez a körülmény számára tartós lemaradást okozott a jórészt király vagy királyi családtag által alapított társaskáptalanok között, amelyet három körülmény azért mindenképpen színesített: a kezdettől fogva bírt főesperesi jogok, a hazai társaskáptalanoknál egyedüli magisztrális jövedelmek és a nagyarányú hiteleshelyi tevékenység.

70 *Sill Ferenc (Aba)*: A Vasvár–Szombathelyi Káptalan hiteleshelyi tevékenysége. Vas Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 1. (1976) 20–60. p. (inkább koraújkor–újkorú súlypontú tanulmány); *Kóta Péter*: A vasvári káptalan korai oklevelei. (Egy formulagyűjtemény). Levéltári Szemle 37. (1987) 4. sz. 17–29. p. (nem rendszeres hiteleshely-történet, hanem az oklevélformulák változását mutatja be, ez alapján korszakol); *Almási Tibor*: A vasvári káptalan 1328-ban átírt oklevelei. In: „Magyaroknak eleiről”. (Ünnepi tanulmányok a hatvanesztendő Makk Ferenc tiszteletére). Szerk.: Piti Ferenc. Szeged, 2000. 19–38. p.; *Kóta Péter*: A vasvári káptalan levéltárának története. In: Tanulmányok a középkorról. Szerk.: Neumann Tibor. [Bp.], 2001. (Analecta Mediaevalia I.) 155–178. p.

CSIBA BALÁZS

AZ OLGYAY CSALÁD OKLEVÉLTÁRÁNAK OKLEVELEI¹ 1469–1526

Az Olvasó a FONS hasábjain megjelent forrásközléseimnek folytatását tartja kezében, amelyekben a Pozsony megyei Olgyay család levéltárában őrzött okleveleket publikáltam az 1468-as évig bezárólag.² A jelen publikációban 1469 és 1526 közötti források kaptak helyet, amelyek közül eddig csupán négy jelent meg nyomtatásban. A korábbi gyakorlatnak megfelelően most is megtartottam az oklevelek folyamatos számozását, tehát ezúttal a 112-es számmal kezdődnek. A szövegközlésben az eddig lefektetett szabályokat követem, néhány eltéréssel. Mivel sok oklevél szövege nagyon hiányos, ezért szükségét éreztem annak, hogy a sérült vagy hiányzó részekre felhívjam a figyelmet. Az ilyenekre szögletes zárójelben három hármaspont (*[...]*) figyelmeztet. A rövidítések feloldása (pl. *v. s. = vestra serenitas*) kerek zárójelekkel történt. Ha maga az írnok használt a szövegben zárójelet, akkor erre szövegkritikai jegyzet utal.

A forrásközlésből különböző okokból kihagytam öt oklevelet. Három közülük csonka, ráadásul keltezésükkel kapcsolatban is egyelőre csak találgatni tudnék.³ Véleményem szerint ezeket akkor lenne érdemes leközlölni, ha a tartalmukról többet ki tudnánk deríteni más oklevelek segítségével. Fennmaradt az Olgyayak levéltárában az ún. rákosi végzés egy újkori másolata is.⁴ Mivel jól ismert dokumentumról van szó, nem tartom szükségesnek a másolat publikálását. Kimaradt a nyitrai káptalan valószínűleg egy 1496. évi relációs oklevele. Ennek megindoklását az 131. számú oklevélnél fejtettem ki.

Végül, de nem utolsó sorban, a kézirat elkészülése során nyújtott rendkívüli segítségéért Neumann Tibornak szeretnék őszinte köszönetet mondani. Rajta kívül még C. Tóth Norbertnek tartozok hálával.

-
- 1 A publikáció elkészítését a Husz János alapítvány ösztöndíja támogatta. Táto štúdia vznikla vďaka štipendiu Vzdelávacej nadácie Jána Husa.
 - 2 Az Olgyay család levéltárának oklevelei (1250–1378). Szerk.: Csiba Balázs. In: Fons XXII. (2015) 1. sz. 103–163. p. Az Olgyay család levéltárának oklevelei (1379–1468). Szerk.: Csiba Balázs. In: Fons XXIV. (2017) 3. sz. 347–402. p.
 - 3 DL 37521., DL 37540. és DL 37544.
 - 4 DL 37577.

Rövidítésjegyzék

<i>C. Tóth</i> , Főpapi arch.	<i>C. Tóth Norbert</i> : Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 27.). Győr, 2017.
DF	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképtár.
DL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár.
Eszterházy oklt.	Az Eszterházy család és oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár. Szerk.: Eszterházy János. Bp., 1901.
Monast.	monasterium.net
MS	Magyar Sion
Pozsonyi kpt. hh. lt. / HmBk	Pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltára / Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula.
SNA	Slovenský národný archív, Bratislava (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony).

Oklevelek

112.

146[9]. (május 12. után)

Váli János pozsonyi kanonok és vikárius megparancsolja Pál magyar plébánosnak és esperesnek, hogy szólítsa fel a felsorolt olgyai nemeseket Borsai György feleségének, Margitnak járó leánynegyed kifizetésére.

Csonka (jobb alsó sarka hiányzik) papíron (22,5×18 cm). Hátlapon feljegyzés (*Item ista littera est product[a per] Petrum [...]a 22 die [men]sis Februarii.*). DL 37527. (Olgyay cs. lt.).

Iohannes Wal, canonicus ecclesie Posoniensis locique eiusdem vicarius in spiritualibus et causarum auditor generalis honorabili viro, domino Paulo, vicearchidiacono \et plebano/ de Magyar salutem in Domino sempiternam. Exponit nobis denuo nobilis domina Margaretha, consors Georgii filii Simonis de Borsa, de generacione condam Pauli Chwna de Ogya procreata, quod licet nuper, videlicet duodecima die mensis Maii, pro suis iuribus et precipue quarta puellari sibi de medio nobilium, videlicet Iacobi, Martini, Mathie et Michaelis filii Mathie de dicta Ogya servatis de iure servandis sententia solucionis dictorum iurium et persolucionum eorundem iurium usque ad quindecimum diem per nos lata et diffinita fuisset atque promulgata, tamen dicti nobiles animo indurato et contumaci^b, licet sub edicto sentencie excommunicationis moniti infra ^cdictorum quindecim^c dierum spacia ipsi, scilicet domine Margarethe minime satisfecissent, nec satisfacere vellent de presenti non formidantes in vinculo dicte sentencie excommunicationis commorari, unde nos per predictam dominam Margaretham humiliter requisiti, ut de remedio iuris optimo, de et super promissa solutione iurium aut in pecuniis, aut in porcionibus possessionariis eidem fienda^d providere dignaremur. Vobis itaque sub pena salutaris obediencie firmiter mandamus, quatenus mox visis presentibus ad predictos nobiles personaliter accedatis ipsosque amhoneatis, quatenus abhinc usque ad octavum diem de predictis iuribus eiusdem domine modo, quo supra, s[u]b pena rei incidencie excommunicationis satisfacere debeant et teneantur; qui si fecerint, bene [q]uidem, alioquin elapsis [dictis] octo diebus singulis [diebus] dominicis et festivis in vestra e[cc]lesia publice ex[...], denuncietis et faciatis de[nunciari] habueritis in mandatis [... ..] in uno certo termino infra [... ..] et teneantur rationem cu[... ..]

seriem execucionis nobis [... ..] sabatho die proximo [... .. millesimo] quadringentesimo sexagesimo [... ..].

^a *Olvashatatlan névalak.* ^b *Szövegben contumacii.* ^{c-c} *Az írnok először dictum quindecimum-ot írt, majd az utóbbi szót quindecim-re javította, meghagyva a dictum alakot.* ^d *Tévesen fiende.*

Megj.: A parancslevél hátlapján feltüntetett levéltári jegyzetek között szerepel az 1469-es és az 1470-es év is. Ezek közül, mivel 1470-ben (C. Tóth, Főpapi arch. 139. p.), sőt már 1469 végén (ld. 115. sz.) Pulkaui János volt a pozsonyi vikárius, az előbbi tűnik helyesnek.

113.

1469. május 16., Pozsony

Váli János pozsonyi kanonok és vikárius elismeri Tamás deákot néhai Olgyay Csúnya Pál leszármazottjának, ezért a felsorolt olgyai nemesek kötelesek neki elégtételt adni nagyanyja, Zsófia leánynegyede és dédanyja, Ilona hozománya és jegyajándéka ügyében.

Csonka, szakadozott és lyukas papíron (31,2×23 cm). Szöveg alatt pecsét nyoma. DL 37528. (Olgyay cs. lt.).

Iohannes Wal, canonicus et vicarius ecclesie Posoniensis, necnon ibidem causarum auditor generalis memorie commendamus, tenore presencium significamus, quibus expedit, universis, quod nobis de anno Domini infra scripto unacum honorabilibus viris, dominis nostris assessoribus in sede iudiciaria Posoniensi more solito pro tribunali consedissemus et causas coram nobis causancium iudicantibus decima septima die mensis Februarii nobilis Thomas litteratus in figura iudicii pro se personaliter comparuit nostram iudiciariam accedens presenciam tamquam actor ex una, pro Michaele, Mathia, Martino et Iacobo de Ogya tamquam in causam attractis ex adverso principalibus honorabilis et discretus dominus^a Paulus, plebanus de Magyar cum procuratoriis litteris honorabilis capituli ecclesie Posoniensis comparuit partibus ex altera ipseque actor accionem suam vero in hec verba proponens, quod quia domina Sophia, avia dicti Thome quartam puellarem, necnon dos et res parafernales condam domine Elene, matris dicte domine Sophie de porcionibus universis possessionariis condam nobilis et egregii Pauli Chwna de Ogya habere debuisset, que quarta puellaris, dos et res parafernales in ipsum Thomam tamquam in verum et legitimum successorem sunt devolute, res et

bona cum dicta condam domina Elena, matre scilicet domine Sophie, tempore maritacionis — unus currus cum panno Lewbi tectus, quatuor cussini purpurea tecti, una pluma ex sindone facta duabus subis de pellibus mardurinis, duas thogas de pernisió, duo galleria perlis et gemmis consuta, camisas plures de sindone factas, octo equos, quilibet sedecim florenos valens, tres munillia cum uno peramlo more nobilium valentes, in valore mille florenorum se extendentes^b — fuerunt date, quas et que bona ad sepissimas ipsius Thome petitiones ipsi in causam attracti solvere recusarunt in dispendium salutis animarum suarum et dicti Thome dampnum et preiudicium non modicum, petens nos idem Thomas prefatos in causam attractos compelli ad solucionem quarte puellaris avie sue, domine Sophie, dotis et rerum parafernalium, necnon bonorum tempore maritacionis cum domina Elena, matre scilicet domine Sophie datorum, in expensis in hac causa factis et fiendis, necnon pro quibus, scilicet mille florenis nolisset pati, aliasque debite iusticie complementum ministrari. Qua accione intellecta prefati in causam attracti animo litem contestandi negaverunt narrata et pecierunt petita fieri non debere. Quo additu^c prefatus Thomas actor animo similiter litem contestandi accionem suam asseruit esse veram et obtulit se probaturum.

Unde nos exauditis hincinde parcium propositiõibus et responsiõibus decernentes commiseramus, ut prenominatus nobilis Thomas litteratus accionem suam prius contentam cum fidedignis testibus aut aliis legitimis documentis, quibus clarius potuisset, octava die mensis Marcii tunc affuturi Posonii coram nobis legitime comprobare debeat et teneatur, quorum testium examen propter longi loci distanciam et ad parcendum expensis parcium et laboribus aliasque legitimas causas certis nostris executoribus duxeramus comittendum.

Quo termino instante prefatus Thomas Posonii coram n[obis] iudicio comparendo volens satisfacere termino suas probaciones seu attestaciones produxit pro secunda [...]lacione ibique petens concludi in causas tunc, quo dominus P[aulus, ple]banus de Magiar, nomine procuratorio, quo supra, [...] ad producendas quasdam litteras quittatorias [...] adveniente prelibatus Thomas litteratus coram nobis peciit exhiberi litteras in iudicio, [de q]uibus supra fuerat facta mencio, ad satisfaciendum termino, sed att[ract]i in causam minime produxerunt dicendo se nullas habere, de quo protestatus est prefatus Thomas, sed quia videntes prefati in causam attracti nil posse obtinere a[lle]gabant prenominatum Thomam non esse de progenie seu de linia ante dicte domine Sophie, avie sue, et asserebant se illud probaturos tredecima die m[en]sis Maii et dominus iudex dedit ipsis unam commissionem pro examinacione testium ad partes, termino autem adveniente produxerunt eorum attestaciones seu probaciones, que nichil valebant, et sic ambabus partibus amplectantibus et

petentibus concludi in causa^d finem deb[itu]m imponi volentes nos, Iohannes Wal, canonicus et vicarius ut supra, et cum nos in causa et causis in eisdem per diversos actus processionales primum per citationes et demum per relaciones discretorum dominorum sacerdotum nobis fac[t]as, demum eciam per propositiones et responsiones parcium factas ac tandem per nostros executores vigore litterarum nostrarum commissionalium superinde confectarum per nostros executore[s] testium examinationes et deposiciones et ultimate testium attestatorum ruminaciones et per nostros assessores hincinde magnas revoluciones compertum nobis extitit pretactum Thomam ^elibello suo^e seu petitioni sue sufficienter rite per nos admittendum^f, in quibus, scilicet attestacionibus sufficienterque compertum reperimus pretactum Thomam actorem fuisse et esse procreatum ex condam domina Margaretha filia Sophie, filie scilicet Pauli Chwna, sororis vero condam Andre[e] similiter Chwna de Ogya, que fuit consors Petri Zylwas de Bodobar, que scilicet Sophia habuit matrem Elena vocatam, que fuit consors Pauli senioris C[h]wna de Ogya, de quibus quasi ipsi omnes testes concordant, pro eo Christi nomine invocato et solum Deum et eius iusticiam pre oculis habendo inter partes fi[n]em et conclusionem expectantes et petentes dicimus, declaramus, pronunciamus, promulgamus atque sentenciamus et sentenciando diffinimus predictum Thomam actorem fu[i]sse et esse ex predicta domina Margaretha filia Sophie, filie^g condam Pauli Chwna, sororis vero — ut premittitur — videlicet Andree similiter Chwna progenit[um] et procreatum, et verum nepotem esse in bonis et dotibus et rebus parafernalibus ac eciam quarta puellari et per consequens verus heres et successor conde[m]pnando prelibatos nobiles Michaelem, Mathiam, Martinum ac Iacobum de Ogya ta[m]quam attractos in causam ad omnimodam satisfaccionem faciend[am] de predictis bonis et rebus pretacto Thome litterato [...] quindecim dierum [...] late sentencie sub pena excommunicationis late sentencie, quam [in] his scriptis ferimus, exinde perpetuum silentium [... ..]a nichilominusque in expensis in hac lite legitime factis pre[n]otatos condempnantes et tenore presencium condempnamus [... ..]. Datum Posonii, sedecima die mensis Maii anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo nono.

Magister Iohannes Gold de Wienna,
notarius in premissis

^a Utána plebanus áthúzva. ^b Az írnok a tárgyak felsorolásánál keveri a nyelvtani eseteket. ^c Bizonyára audito helyett. ^d Utána et áthúzva. ^{e-c} Tévesen libelli sui. ^f Tévesen admittendam. ^g Utána Pauli áthúzva.

114.

1469. június 16., Pozsony

Váli János pozsonyi kanonok és vikárius megparancsolja Pál magyar esperesnek és Pál szentpéteri plébánosnak, hogy Borsai György feleségét, Margitot és Szerházi Lászlót megillető leánygyed ügyében járjanak el.

Hajtásainál szakadozott papíron (22,6×20 cm). Szöveg alatt pecsét nyoma. DL 37529. (Olgyay cs. lt.). — **Kiadása:** Eszterházy oklt. 83–84. p. (68/a. sz.).

Iohannes W[a]l, canonicus ecclesie Posoniensis locique eiusdem vicarius in spiritualibus et causarum auditor generalis etc. dilectis nobis in Christo, honorabilibus et discretis viris, dominis utroque Paulo, videlicet archidiacono de Magyar et de Sancto Petro plebanis salutem et sinceram in Domino caritatem. Cum nos nuper in causa et causis, que inter nobilem domina[m] Margaretham, consortem Georgii Simonis de Borsa, filiam vero condam Blasii Zerhas, et Ladislaum [Ze]rhas veluti actores ab una, parte vero ab altera^a Michaelem filium Mathie ac Mathiam, Martinum et Iacobum^b, nobiles de Ogya veluti in causam attractos ratione et pretextu dotis et rerum paraffernalium de eadem possessione Ogya ipsis, scilicet actoribus, provenire debencium coram nobis \per/ litis materiam^c usque ad sententiam diffinitivam discussa^d <est>, iudicando invenissemus, quomodo ipsis actoribus precedenter de dotibus et rebus paraffernalibus satisfaccio fuit^e impensa, et quod solummodo de quartalicio ipsis solvere debuissent, propter cuius, scilicet quartalicii non solucionem eciam contra ipsos in causam attractos mandatum solucionis infra octavam diem decreveramus; salvo tamen reservato, quod si se minus iuste gravatos^f sensissent seu allegassent, infra eosdem octo dies coram nobis comparere debuissent allegaturi causam, cur ad premissa solvenda non tenerentur. Unde nos consid[er]antes [...]m rerum et possessionum estimacione [pro] solvendis quartaliciis distanci[am ...] ad [no]s veniendi et [...]ponendi, vobi[s] igitur dominis [t]amquam nostris veris commissar[iis a]uctoritate nostra in causa premissa vobis per nos attributa in virtute sancte obediencie et sub pena excommunicacionis committimus et mandamus, quatenus receptis presentibus vos insolidum ac insimul causa in eadem ingerentes valorem quarte puellaris in toto imprimis et tandem, si opus fuerit, medietatem estimetis et parti actrici adiudicetis, non tamen secundum estimacionem propriam actorum, sed per valorem rerum et possessionum, in qua scilicet c[a]usa partibus coram vobis citatis et sub censuris ecclesiasticis compellendis finem faciatis, sentencietis atque pronuncietis semota appellacione ampliori ad nos aliquali; cetera suppleat

prudencia et discrecio ac providencia vestra, in quibus valde confidimus. Datum Posonii, secundo die festi Beatorum Viti et Modesti martirum anno Domini millesimo quadingentesimo LX° nono.

^a Utána et áthúzva. ^b Utána d áthúzva. ^c Utána s áthúzva. ^d Szövegben discussam. ^e Utána inv áthúzva. ^f Tévesen gravtos.

115.

1469. december 18., (Nagy)magyar

Pál magyari és Pál szentpéteri plébánosok jelentik Pulkau János pozsonyi kanonoknak és vikáriusnak, hogy parancslevele értelmében megidéztek Szerhás Lászlót és Borsai György feleségét, Margitot a felsorolt olgyai nemesek ellen.

Szakadozott és lyukas papíron (22,3×14,2 cm). Szöveg alatt feljegyzés (*Ista relatoria producta est 19 die mensis Decembris.*). Hátlapon külzet (*Venerabili viro m[agistro] Iohanni de Pulka], canonico ecclesie Posoniensis, necnon per reverendum dominum et dominum Georgium, prepositum ac officialem ecclesie prefate^a, constitutum ac locumtenenti, domino nostro gracioso relatoria peremptoria.*), feljegyzés (*In factu Michaelis de Ogya.*), pecsét nyoma. DL 37530. (Olgyay cs. lt.). — **Kiadása:** 1. Eszterházy oklt. 71–72. p. (61. sz.). 2. Eszterházy oklt. 84–85. p. (68/b. sz.), 1469. febr. 20-i dátummal.

Oracionum devotarum suffragia. Venerabilis in Christo pater ac domine noster honorande! Noverit eadem v(estra) v(enerabilitas) nos litteras v(estre) p(aternitatis), scilicet citatorias et peremptorias sumpmo cum honore recepisse et mox statim visis presentibus in die dominica proxima ante festum Beati Thome apostoli¹ personaliter accessimus ad possessiones Borsa et Hezterhasshaza ibique ad instanciam nobilium virorum, Michaelis, Mathei, Martini et Iacobi de Ogya et in factu periurii et aliis querelis et instanciis legitime responsuros pro eisdem^b citavimusque nob[i]les Ladislaum Zerhas et dominam Margaretham consortem Georgii de Borssa vestri in presenciam ad feriam terciam proximam ante festum Beati Thome apostoli² certificavimusque eundem nobilem Ladislaum Zerhas et dominam Margaretham, quod si ipsi in dicto termino citacionis comparuerint sive non, tunc ulterius hic in partibus non citabuntur, sed v(estra) v(enerabilitas) inibi per edictum in foribus alme ecclesie Posoniensis, prout iuris fuerit, {v(estra) v(enerabilitas)} ad ulteriora procedet cuiusvis partis absentia vel contumacia non

obstantibus etc. Datum in Madyar, feria secunda proxima ante Quatuor temporum anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo nono.

Paulus de Madyar et alter
Paulus de Sancto Petro, ecclesiarum parochialium plebani, oraciones pro
vestra vita pariter et salute.

^a Szövegben prephate. ^b Szövegben eosdem. *Meglehetősen zavaros szövegrész.*

¹ [1469.] dec. 17. ² [1469.] dec. 19.

116.

1472. április 11.

A pozsonyi káptalan előtt egyrésztől Szerhásházi Szerhás László — fia, Márton nevében is —, valamint László lánytestvére, Borsai György felesége, Margit — akit Pozsonyi Kraus Péter képvisel —, másrésztől Olgyay Miklós fiai és a többi felsorolt olgyai nemes között fogott bírák közreműködésével megállapodás születik a két néhai Olgyay Csúnya Pál birtokaiból járó hozomány, nászajándék és leánynegyed ügyében.

Szakadozott és lyukas papíron (29,6×18,6 cm). Hátlapon pecsét nyoma. DL 88527. (Esterházy cs. hercegi ága, Repositorium – Olgyay). — **Másolata: 1-2.** DL 37575. (Olgyay cs. lt.).

Nos, capitulum [e]cclesie Posoniensis memorie commendamus, quod Ladislaus Zerhas de Zerhashaza [su]a et Martini filii sui in personis, cuius simul et aliorum heredum, fratrum, consangu[i]neorum et proximorum suorum on[e]ra et quevis gravamina super se accepit, necnon Petrus Kraws de Posonio, procurator et nomine procuratori[o] at[que] in persona nobilis domine Margarethe, sororis ipsius Ladislai Zerhas, consortis Georgii filii Simonis de Borsa cum litteris nostris procurator[iis a]b una, partibus vero ex altera Mathias, Iacobus et Martinus filii {filii} Nicolai de Ogya et Michael filius alterius Mathie de eadem pro se personaliter et pro Andrea et Augustino, fratribus suis germanis, filiis videlicet eiusdem Mathie de eadem Ogya coram nobis constituti per prefa[to]s Ladislaum Zerhas et Petrum Kraws procuratorem vive vocis oraculo sponte et libere confessum extitit et relatam, quomodo licet inter ipsos o[c]casione dotis et rerum parafernalium nobilis domine Elene, consortis condam diuturni seu antiqui

anterioris Pauli Chuna dicti de Ogya, [a]thavie scilicet ipsius Ladislai Zerhas, ac quarte puellaris alterius [d]omine Elene, filie eiusdem prioris Pauli Chuna, avie ipsius {eiusdem} Ladislai Zerhas de bonis et porcionibus possessionariis alterius et subseq[uent]is condam Pauli similiter Chuna dicti de dicta Ogya provenire debencium et post d[ic]tas dominas in ipsum Ladislaum Zerhas et prefatam dominam Marga[ret]ham legitime devolutarum litis et controversionis materia exorta et mota proli[x]ius per iudiciorum strepitum ventilata extitisset, tandem ip[si] sencientes se utrimque per tales lites fore gravatos, volentes parcere sump[tibus] et expensis et ipsis litibus imponere finem per dispositionem proborum hominum arbitratorum spiritualium et secularium inter ipsos parte ex utraque ad [id ...]e electorum et per ordinacionem ac ediccionem eorundem per [e]os per modum et tamquam processum iudicii factam talem inter se inivissent [...]issent perpetue pacis et concordie \unionem/, videlicet quod preenarrati M[athias], Iacobus et Martinus filii Nicolai, item Michael filius alterius M[athie ...] atum ceteris fratribus suis supra dictis prenominatis Ladislao [Ze]rhas et domine Margarethe s[orori sue] de et super premissis d[ote et rebus parafern]alibus et quarta puellari iuxta arbitramentum et ediccionem per dictos probos homines per modum iudicii factam plenam [... et] omnimodam impendissent solucionem et satisfaccionem in effectum. Cuius solucionis et satisfaccionis unam precisam medietatem prefati [M]athias, Iacobus et Martinus, alteram vero medietatem Michael filius alterius Mathie et fratres eiusdem supra dicti persolvissent, e[st] ideo supra nominati Ladislaus Zerhas et Petrus Kraws, procurator prefate domine Margarethe nominibus, quibus supra, preenarratos [M]athiam, Iacobum et Martinum filios Nicolai, ac Michaellem filium alterius Mathie de Ogya ceterosque eiusdem Michaelis fratres supra dictos [i]psorumque heredes et posteritates universos de et super premissis dotibus et rebus parafern[alibus] et quarta puellari ac omnibus adquisicionibus dampnisque seu expensis et impensis previa ratione factis et permissis quitos et expeditos reddidissent et commisissent ac per omnia satisfactos, imo reddiderunt et commiserunt coram nobis; itemque, quod partes predictae utreque omnes litteras ipsorum causidicas et litteralia instrumenta quomodocumque inter se ratione litis prenarrate emanatas et extractas vanas et cassas commisissent et omnino viribus carituras atque producentibus nocituras, imo commiserunt coram nobis harum nostrarum vigore et testimonio litterarum medienate. Datum sabbato proximo ante festum Beatorum Tiburcii et Valeriani martirum anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo secundo.

117.

1477. június 9.

A pozsonyi káptalan előtt Csenkeszédi Balázs és Doborgazi István kiegyeznek Olgyay Mátyással és felsorolt társaival néhai Olgyay Csúnya András 60 holdnyi földjével és egyéb ügyekkel kapcsolatban.

Vizjeles és lyukas papíron (21,6×15,9 cm). Hátlapon pecsét nyoma. DL 37531. (Olgyay cs. lt.).

Nos, capitulum ecclesie P[o]soniensis memorie commendamus, quod Blasius filius Andree de Chenkezethy et Stephanus filius Iohannis de Doborgaz oneribus et omnibus gravaminibus filiorum et aliorum omnium heredum, fratrum, consanguineorum et proximorum ipsorum in se assumptis coram nobis personaliter constituti vive vocis oraculo sponte et libere confessi [s]unt per hunc modum, quomodo ipsi ratione et pretextu sexaginta iugerum terrarum de terris arabilibus condam Pauli dicti Chuna de Ogya, inter possessiones videlicet eandem Ogya et Beczhaza intra metas eiusdem possessionis Ogya in uno loco adiacencium, que dictus condam Paulus Chwna, avus dicti Blasii de Chenkezethy condam Petro de Chenke aliis nostris litteris obligatoriis superinde confectis mediantibus pro octo marcis denariorum Wiennensium — marcam quamlibet cum decem pensis computando — impignorasset et ad utendum collocasset, necnon de et super omnibus accionibus et adquisicionibus eorum exinde emergentibus Mathiam, Martinum et Iacobum, filios Nicolai, necnon Andream et Augustinum, filios Mathie, nobiles de Ogya predicta eorundemque heredes et posteritates universos percepta prius ab eisdem ratione previa — uti predicti Blasius et Stephanus nobis retulerunt — plenaria ac omnimoda effectiva satisfaccione quitos et expeditos ac modis omnibus satisfactos reddidissent et commisissent reddideruntque et commiserunt coram nobis predicta sexaginta iugera terrarum libere et pacifice possidenda, remittendo litteras eciam causidicas quaslibet et litteralia instrumenta superinde inter eos hucusque quomodolibet emanatas et extracta vanas, cassas et viribus penitus carituras exhibitoribusque nocituras relinquendo vigore et testimonio presencium mediante. Datum feria secunda proxima ante festum Beati Barnabe apostoli anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo septimo.

118.

1479. november 5., Buda

I. Mátyás király megparancsolja a pozsonyi káptalannak, hogy a Szászi János által bemutatandó okleveleket írja át.

Átírása: Pozsonyi kápt., 1480. jan. 17. DL 37495. (Olgyay cs. lt.). Ld. 120. sz.

Mathias, Dei gracia rex Hungarie, Bohemie etc. fidelibus nostris, capitulo ecclesie Poseniensis salutem et gratiam. Exponitur nobis in personis Iohannis Marthon de Kysmagyar et nobilis domine Elene, consortis eiusdem, quomodo certe littere instrumentales ipsorum exponencium alias sub sigillo vestro emanate¹, necnon et alie nostre donacionales² factum [p]ossessionis Ogya vocate et aliorum iurium possessionariorum dictorum exponencium in comitatu Poseniensi existencium tangentes et concernentes, quarum paribus iidem exponentes pro tui[cione] iurium ipsorum nimium forent necessari^a. Ideo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus receptis presentibus paria prescriptarum litterarum vestrarum sub sigillo v[est]ro emanatarum, et eciam nostrarum, per Iohannem Valentini de Zaaz coram vobis exhibendarum in transscripto litterarum vestrarum in forma solita et consueta dictis exponentibus [dar]e et emanari facere debeatis; caventes tamen, ne fraus aut dolus in hac parte eveniat aliqualis, secus non facturi. Datum Bude, in festo Beati Emerici d[omi]ni anno millesimo quadringentesimo septuagesimo nono.

^a *Kontaminálódott szöveg, talán casualiter fuissent deperdite vagy hasonló tartalmú rész hiányzik.*

¹ *Vö. 68. sz. Az oklevél kiadója Pozsony megye.* ² *Vö. 74. sz.*

119.

1479. november 18., Buda

I. Mátyás király megparancsolja a győri káptalannak, hogy küldje ki hiteles emberét, akinek jelenlétében az egyik királyi ember vizsgálja ki Egyházasmagyari Miklós panaszát Kismagyari Molnár Miklós fiai, Orbán és Mihály ellen, majd minderről tegyen jelentést a király személyes jelenlétének.

Átírása: Győri kápt., 1480. DL 37532. (Olgyay cs. lt.). Ld. 121. sz.

Mathias, Dei gracia rex Hungarie, Bohemie etc. fidelibus nostris, capitulo ecclesie Iauriensis salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona [Nicolai de Eghazasmagyar], quod cum Urbanus et Michael, filii condam Nicolai Molnar dicti de Kysmagyar quendam terram dicti exponentis Parnych vocatam, in territorio dicte possessionis Eghazasmagyar in comitatu Psoniensi existentis habitam d[e] nostra maiestate sibi ipsis impetrassent, et dum circa festum Beate Margarethe virginis proxime preteritum¹ iidem Urbanus et Michael prescriptam terram Parnych per nostrum et capituli ecclesie Psoniensis homines sibi ipsis statui facere voluissent, t[un]c licet prefatus exponens huiusmodi introduccioni et statucioni contradiccioni velamine obviaverit prelibatique Urbanus et Michael prefatum exponentem contra se ad reddendam rationem contradiccioni sue in curiam nostram regiam, nostram scilicet personalem in presenciam evocari fecerint, tamen ante lati Urbanus et Michael non curata huiusmodi contradiccione prelibati exponentis exinde facta statim et incontinenti prescriptam terram Parnych a manibus eiusdem exponentis minus iuste et indebite pro se ipsis occupassent occupatamque conservarent et tenerent eciam de presenti potencia mediante in preiudicium et dampnum dicti exponentis valde magnum. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Michael de Beczhaza, vel Benedictus de Chenke, aut Iohannes Urbani de Watha, sin Dominicus Zernew de dicta Eghazasmagyar, aliis absentibus homo noster [a]b omnibus, quibus incumbit, meram de premissis experiatur certitudinis veritatem, quam tandem nostre personali presencie fideliter rescribatis. Datum Bude, feria quinta proxima ante festum Beate Elizabeth vidue anno Domini millesimo quadingentesimo septuagesimo nono.

¹ [1479.] júl. 13. körül.

120.

1480. január 17.

A pozsonyi káptalan I. Mátyás király parancslevele értelmében átír Szászi János által bemutatott három oklevelet.

Lyukas, foltos és gyűrött hártján (38,1×24,3+4,2 cm). Fügőpecsétje zsinórostul elveszett. DL 37495. (Olgyay cs. lt.).

Nos, capitulum ecclesie Posoniensis memorie commendamus tenore presencium significantes, quibus expedit, universis, quod Iohannes Marthon de Kysmagyar sua ac nobilis domine Elene, conso[rtis] sue in personis et alter Iohannes filius Valentini de Zaaz ad infra scriptam exhibicionem litterarum faciendam requisitoriarum coram nobis personaliter constituti ex[hib]uerunt nobis quasdam litteras serenissimi principis, domini Mathie, Dei gracia regis Hungarie, Bohemie etc., domini nostri naturalis graciosi requisitorias, clausas, secreto n[ov]o sigillo suo consignatas nobis preceptorie loquentes super renovacione et transscriptione quarundam aliarum litterarum, unius videlicet olim egregii magistri Nicolai Ostrozky, vicecomitis et iudicum nobilium comitatus Posoniensis statutorie duobus sigillis, uno integro et alio propter incautam conservacionem et vetustatem eiusdem corrupto appare[n]tibus subimpressarum, alterius vero nostre littere, fassionem condam nobilis domine Elizabeth, relicte Iohannis filii Petri de Ogya et Gregorii filii eiusdem condam domine in [su]is necnon Iohannis et Ladislai, filiorum iam dicti Iohannis personis factam in se continentis, sigillo nostro zona sericea rubei coloris pendenti clare apparenti roborate, simulcum pretactis litteris regiis in specie nobis exhibitaram, petentes nos debita cum instancia, quatenus paria et tenores earundem presentibus litteris nostris inseri et inscribi ac transsumi et emanari facere dareque debeamus, velimus et dignaremur, quas litteras dicti domini nostri regis nos omni cum reverencia pariter et obediencia recepimus in hec verba: *Következék I. Mátyás 1479. nov. 5-i parancslevele (ld. 118. sz.)*. Tenor itaque littere predicti olim magistri Nicolai Ostrozky, vicecomitis et iudicum nobilium com[itatus] Posoniensis est iste: *Következék Pozsony megye 1393. nov. 15-i oklevele (ld. 68. sz.)*. Nostre vero littere pretacte tenor v[erbal]is est per singula talis: *Következék a pozsonyi kápt. 1397. okt. 26-i oklevele (ld. 74. sz.)*. Nos igitur mandatis dicti domini regis, prout tenemur, [ob]jedire et satisfacere cupie[n]tes necnon iustis et legitimis predictorum Iohannis Marthon in sua et dicte domine consortis sue personis nobis porrectis petitionibus causa communis iusticie favorab[iliter] inclinati prescriptas litteras omni prorsus suspicionis vicio carentes de verbo ad verbum sine diminucione et augmento aliquali presentibus litteris nostris pendenti, authentico sigillo [nostro] roboratis inseri et inscribi ac transsumi fecimus uberiolem rei ad cautelam. Datum in festo Beati Anthonii abbatis anno Domini M° CCCLXXX^{mo}.

121.

1480.

A győri káptalan jelenti I. Mátyás királynak, hogy parancslevele értelmében kiküldte Egyházasmagyari Szönyő (?) Domonkos királyi emberrel János olvasókanonokot, akik kivizsgálták a parancslevélbe foglalt panaszt, amelyet igaznak találtak.

Csonka és szakadozott papíron (29,5×21,2 cm). Hátlapon külzet (*Personali presencie domini regis pro Nicolao [...] inquisicionis relacio.*), zárópecsét nyoma. DL 37532. (Olgyay cs. lt.).

Serenissimo principi, domino Mathie, Dei gracia regi Hungarie, Bohemie etc., domino eorum graciousissimo capitulum ecclesie Iauriensis oracionum suffragia in Domino devotarum cum perpetua fidelitate. Litteras vestras inquisitorias nobis directas sumpma cum obediencia recepimus in hec verba: *Következik I. Mátyás 1479. nov. 18-i parancslevele (ld. 119. sz.).* Unde nos mandatis vestre serenitatis in omnibus obedire cupientes, ut tenemur, unacum prefato Dominico Zwnyw de dicta Eghazasmagyar nostrum hominem, videlicet venerabilem dominum Iohannem, lectorem eiusdem ecclesie nostre, socium et concanonicum nostrum ad premissam inquisicionem faciendam nostro pro testimonio fidedignum duximus trans[m]ittendum. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt eo modo, quod [ipsi] virginis proxime preterito in comitatu Posenien[si] procedendo ab omnibus, quibus decuisset et licuisset, nobilibus [videlicet et ignobilibus ac] alterius cuiusvis status et condicionis dicti comitatus hominibus palam et occulte diligenter inquirendo omnia [premissa et quevis premiss]orum singula sic et suo modo fore facta et perpetrata rescivissent, prout eidem vestre serenitati dictum fuisset [et quemadmodum tenor] litterarum vestrarum per omnia contineret prescriptarum. Datum sexto die diei inquisicionis premissae anno Domini [millesimo quadringentesimo] octuagesimo.

Megi.: A DL adatbázisban az oklevél — nem tudni, mi alapján — 1480. jan. 23-i keltezéssel szerepel.

A pontos keltezés a vizsgálat pontos időpontjának hiányában nem állapítható meg.

122.

1481. január 21.

A pozsonyi káptalan előtt egyrésztől Olgyay András és testvérei, másrésztől Hydeghéti Gergely és Spácai László között fogott bírák közreműködésével megállapodás születik peres ügyeikkel kapcsolatban.

Lyukas papíron (29,2×22,3 cm). Hátlapon pecsét nyoma. DL 37533. (Olgyay cs. lt.).

Nos, capitulum ecclesie Posoniensis memorie commendamus, quod nobiles Andreas filius condam Mathie de Ogya pro se necnon pro Augustino fratre ac puella Elena sorore suis, filio videlicet et filia iam dicti condam Mathie de Ogya onera et quelibet gravamina eorundem et aliorum omnium heredum, fratrum, cognatorum et proximorum suorum ac modo simili heredum, fratrum, consanguineorum et proximorum condam nobilis domine Elena vocate, relicte condam Nicolai Boryw de Bahon alias de Ebedecz ab una, partibus vero ex altera Gregorius filius condam Nicolai de Hydegheth, ex condam nobili domina Elena, consorte eiusdem condam Nicolai de Hydegheth, filia olim Emerici de dicta Ebedecz, sorore videlicet condam Nicolai Boryw predicti et condam Iohannis similiter Boryw de dicta Bahon alias de Ebedecz progenitus, necnon Ladislaus de Spaczya, vitricus nobilis puelle Katherina vocate, filie dicti condam Iohannis Boryw de Bahon nomine et in persona eiusdem puelle Katherine onera similiter dictus Gregorius et ipse Ladislaus et quelibet gravamina eiusdem puelle Katherine et aliorum omnium heredum, fratrum, consanguineorum et proximorum suorum parte ex utraque super se assumendo, ac eciam discretus vir, dominus Thomas, rector capelle Sacratissimi Corporis Christi in civitate Posoniensi fundate, unus ex octo arbitris et compositoribus spiritualibus atque secularibus, videlicet discretis viris, dominis Emerico plebano et vicearchidiacono de Ilka, Anthonio rectore capelle Sancte Trinitatis in Sancto Georgio et capelle Sancti Martini in Dalyan et Gallo prebendario in Sempcz presbiteris, necnon nobilibus Stephano Bessenew de Galantha, Paulo Misse de Alystal, Michaele de Beczhaza et Iohanne filio Nicolai de Kerthweles arbitris et compositoribus parte ex utraque equali numero et parili voluntate ad id electis, in quos dicte ambe partes compromisissent, per eosdem coarbitros suos pro evidenciori testimonio ad fassionem infra scriptam — uti idem dominus Thomas nobis retulit — coram nobis faciendam transmissus et deputatus coram nobis personaliter constituti concordi voce confessi sunt per hunc modum, quomodo licet inter partes predictas racione et pretextu iurium, videlicet dotis et rerum parafernalium ac testamenti, necnon porcionis

possessionarie condam nobilis domine Elena vocate, filie condam Francisci de Kezelczes, relicte prefati condam Nicolai Boryw in porcionibus possessionariis eiusdem condam Nicolai Boryw, domini scilicet et mariti sui tam hereditariis, quam obligatoriis in eadem possessio[n]e Bahon vocata, in comitatu Poseniensi existenti habitis eidemque condam domine Elene lege regni inde proveniencium et in prefatos An[dre]am et Augustinum filios ac puellam Elenam filiam [d]icti condam Mathie legitime devolutorum, necnon quarundam litterarum et litterali[um in]strumentorum apud eundem Andream de Ogya habitarum litis et controversionis materia exorta extitisset, tamen ipsi iuxta arbitramentum et comp[os]icionem ac edictum preenarratorum octo proborum hominum, [ar]bitrorum et compositorum ipsorum die dominico inter octavas festi Nativitatis Domini prox[i]me preteriti¹ factam talem inter se concordiam et perpetue pacis suscepissent unionem, quod prenominatus Gregorius filius condam Nicolai de [H]ydegheth et puella Katherina filia dicti condam Iohannis Boryw de Bahon prenominatis Andree et Augustino filiis et Elene filie preallegati condam Mathie de Ogya pro premissis ipsorum omnibus iuribus triginta novem florenos auri puri Hungaricalis monete iusti et legalis ponderis ab eisdem — uti supra dictus Andreas de Ogya nobis retulit — per eundem Andream habitos, levatos ac realiter et cum effectu perceptos persolvissent ac omnimodam et plenariam impendissent satisfaccionem et sepe fatus Andreas de Ogya litteras et quelibet litteralia instrumenta apud se habitas et habita, factum possessionarium prenotatum tangentes iuxta conscienciam suam ac prestito superinde suo iuramento supra nominatis Gregorio de Hydegheth et puelle Katherine filie dicti condam Iohannis Boryw plenarie ac in effectu restituisset omni sine fraude, ideo prenominatus Andreas de Ogya suo predictorumque Augustini fratris et puelle Elene sororis suorum nominibus et in personis ac sub oneribus prenotatis de et super omnibus predictis supra dicte condam domine Elene, relicte dicti condam Nicolai Boryw, iuribus videlicet ac dotibus et rebus parafernalibus accionibusque et adquisicionibus suis exinde emergentibus universis prenotatos Gregorium de Hydegheth et puellam Katherinam, filiam sepe dicti condam Iohannis Boryw eorundemque heredes et posteritates universos et e converso supra dictus Gregorius de et super restitutione pretactarum litterarum et litteralium instrumentorum sibi et dicte puelle Katherine — ut prefertur — restitutarum, sepe fatus Andream et Augustinum filios et puellam Elena filiam condam Mathie de Ogya eorumque heredes et posteritates universos parte ex utraque et alternatim quitos et expeditos absolutosque ac modis omnibus satisfatos reddidissent et commisissent reddideruntque et commiserunt coram nobis harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum

die dominico, in festo videlicet Beate Agnetis virginis anno Domini millesimo quadringentesimo octogesimo^a primo.

^a Szövegben octoagesimo.

¹ [1480.] dec. 31.

123.

1481. június 28., Buda

*I. Mátyás király megparancsolja a pozsonyi káptalannak, hogy küldje ki hiteles emberét, akinek jelenlétében az egyik királyi ember iktassa be Tonkházi Bálint budai udvarbíró és testvéreit néhai Olgyay Helmes Zsigmond olgyai és egyházasmagyar birtokrészein található királyi jog birtokába, az esetleges el-
lentmondókat pedig idézze a király személyes jelenléte elé.*

Papíron (34,5×21,5 cm). Hátlapon külzet (*Fidelibus nostris, capitulo ecclesie Posoniensis pro egregio Valentino de Thankhaza et aliis intra scriptis introductoria et statutoria.*), hiteleshelyi feljegyzés (ld. **124.** sz.), zárópecsét töredékei. SNA, Pozsonyi kpt. hh. lt. 4-10-8 (Monast. HmBk 556., DF 225966.). — **Másolata:** DL 37576. (Olgyay cs. lt.).

Mathias, Dei gracia rex Hungarie, Bohemie etc. fidelibus nostris, capitulo ecclesie Posoniensis salutem et gratiam. Exponitur nobis in personis fidelium nostrorum, Valentini de Thankhaza, provisoris curie castri nostri Budensis ac Ladislai et Abrahe, fratrum suorum carnalium, quomodo ipsi in dominium totalis et omnis iuris nostri regii, si quod in porcionibus possessionariis condam Sigismundi Helmes in possessionibus Ogya et Eghazasmagyar vocatis, in comitatu Posoniensi existentibus habitis qualitercumque haberemus aut nostram ex quibuscumque causis, viis, modis et racionibus concerneret^a maiestatem, ipsos exponentes ex certa nostra regia donacione concernentis legitime vellent introire. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Iohannes de Zaaz, aut Benedictus de Chenke, vel Michael de Peel, aliis absentibus homo noster ad facies prefatarum possessionum Ogya et Eghazasmagyar consequenterque porcionum possessionariarum dicti condam Sigismundi Helmes in eisdem habitarum, necnon tocius iuris nostri regii in eisdem porcionibus possessionariis ipsius condam Sigismundi Helmes habiti vicinis et commetaneis earundem et eiusdem inibi legitime convocatis et presentibus accedendo introducat memoratos

Valentinum de Thankhaza ac Ladislaum et Abraham, fratres suos in dominium eiusdem iuris nostri regii statuatque idem eisdem simulcum cunctis suis utilitatibus et pertinenciis quibuslibet premissis nostre donacionis titulo ipsis incumbenti possidendum, si non fuerit contradictum; contradictores vero, si qui fuerint, evocet eosdem contra annotatos exponentes ad terminum competentem nostram personalem in presenciam rationem contradiccionis ipsorum reddituros; et post hec huiusmodi introduccionis et statucionis seriem cum {cond} contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui premissis statucioni intererunt, nominibus terminoque assignato eidem nostre personali presencie fideliter rescribatis. Datum Bude, in vigilia festi Beatorum Petri et Pauli apostolorum anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo primo.

^a *Tévesen* concernerent.

124.

[1481.] (augusztus 15.–október 6.)

A pozsonyi káptalan jelenti I. Mátyás királynak, hogy parancslevele értelmében kiküldte Körmendi Mihály kanonokot, akinek jelenlétében Csenkei Benedek királyi ember [1481.] aug. 15-én — a jelen levő szomszédok és határosok, Magyarai Török Miklós és Mihály, valamint az ottani plébános, István előtt — be akarta vezetni Tonkházi Bálintot és testvéreit néhai Olgyay Helmes Zsigmond olgyai és egyházasmagyari birtokrészein található királyi jogokba, ám ennek Olgyay Csege Mátyás fia, Kálmán, valamint Egyházasmagyari Gergely ellentmondtak, ezért megidézte őket Szent Mihály nyolcadára.

Tartalmi átirása: A parancslevél (ld. 123. sz.) hátlapjára írt káptalani feljegyzés.

Execucio huius facta est feria quarta, in festo Assumpcionis Beate Marie virginis¹; homo regius Benedictus de Chenke, capituli Michael de Kwrmennd canonicus; vicini et commetanei Nicolaus Terek et Michael Therek et dominus Stephanus plebanus de Magyar; contradictores Colomannus filius Mathie Chege de Ogya et Gregorius de Eghhazasmagyar, evocati sunt ad octavas festi Michaelis nunc venturas.

¹ [1481.] aug. 15.

125.

1482. szeptember 8., Hainburg alatt ostromtáborban

I. Mátyás király megparancsolja a pozsonyi káptalannak, hogy küldje ki hiteles emberét, akinek jelenlétében az egyik királyi ember iktassa be Tonkházi Bálint budai udvarbíróként az őt királyi adomány címén megillető Olgyay Mártonfi Miklós és Imre, valamint Mátyás fia, András, akik a kezüket testvéri vérről mocskolták be, birtokrészeibe, az esetleges ellentmondókat pedig idézze a király személyes jelenléte elé.

Átírása: Pozsonyi kápt., 1482. szept. 15. DL 37534. (Olgyay cs. lt.). Ld. **126.** sz. — **Kiadása:** MS II. 601–603. p., a pozsonyi kápt. Formulae Stylicorum I. 302. sz. alapján.

Mathias, Dei gracia rex Hungarie, Bohemie etc. fidelibus nostris, capitulo ecclesie Poseniensis salutem et gratiam. Cum nos attentis et consideratis fidelitate et fidelibus serviciis fidelis nostri, egregii Valentini de Thankhaza, provisoris curie castri nostri Budensis per eum primo sacre dicti regni nostri Hungarie corone deindeque maiestati nostre in cunctis rebus nostris tam publicis, quam privatis cure et fidei sue commissis, cum sincera fide et fidelitatis constanti perseverancia exhibitis et impensis universa bona, possessiones porcionesque et iura possessionaria nobilium Nicolai et Emerici Marthonfy de Ogya ac Andree filii Mathie de eadem ubivis et in quibuscumque co[m]tatibus regni nostri habitas et existencia, que ex eo, quod iidem his superioribus diebus non verentes manus suas fraterno sanguine maculare sese mutuo dir[is] verberibus et gravibus vulneribus affecisse dicuntur, ad nos consequenterque collacionem nostram iuxta antiquam et approbatam eiusdem regni nostri Hungarie consue[tudin]em rite et legitime devolute esse perhibentur et redacta, simulcum cunctis suis utili[tat]ibus et pertinenciis quibuslibet premissis sic, ut prefertur, stantibus et se h[abentibus] predicto] Valentino {Valentino} Thankhazy suisque heredibus et posteritatibus universis vigore aliarum litterarum nostrarum donacionalium superinde [con]fectarum imperpetuum contulerimus velimusque eundem in dominium earundem ipsorumque per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci. Mandamus igitur fide[litati] vestre firmiter, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Paulus Wyzkezy de Borsa, vel Martinus Zerhas de Zerhashaza, sive Petrus Penzes de Ianyk, aut Nicolaus Wad de Zaz, aliis absentibus homo noster ad facies prescriptarum possessionum porcionumque et iurium possessionariorum vicinis et commetaneis earundem inibi legitime convocatis et presentibus accedendo introducat prefatum Valentinum Thankhazy in dominium

earundem ipsorumque statuatque easdem et eadem eidem premisse nostre donacionis titulo perpetuo possidendas, si non fuerit contradictum; contradictores vero, si qu[i] fuerint, evocet eos contra annotatum Valentinum Thankhazy nostram personalem in presenciam ad terminum competentem racionem contradiccionis eorum reddituros; et post hec huiusmodi introduccionis et statucionis seriem cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui premisse statucioni inter[e]runt, nominibus terminoque assignato eidem nostre personali presencie fideliter rescribatis. Datum in castris nostris sub obsidione civitatis Hainburg, in festo Nativitatis Beate Marie virginis anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo secundo.

126.

1482. szeptember 15.

A pozsonyi káptalan jelenti I. Mátyás királynak, hogy parancslevele értelmében kiküldte Garsi János kanonokot, akinek jelenlétében Jányoki Péntzes Péter királyi ember elvégezte a parancslevélbe foglalt iktatást, de ennek Olgyay Márton a fiai, Miklós és Imre, valamint Mátyás fia, András nevében ellentmondott, ezért megidézte őket a király személyes jelenléte elé sz. Mihály nyolcadára.

Lyukas és szakadozott papíron (31,3×20,2 cm). Hátlapon külzet (*Personali presencie regie maiestatis pro Martino de Ogya filiisque eiusdem, Nicolao et Emerico, ac Andrea filio {filio} Mathie de eadem Ogya contra egregium Valentinum de Thankhaza, provisorum castris Budensis ad octavas festi Beati Michaelis archangeli nunc venturi relacionis introduccionis, statucionis, contradiccionis et evocacionis par.*), zárópecsét töredékei. DL 37534. (Olgyay cs. lt.).

Serenissimo principi, domino Mathie, Dei gracia regi Hungarie, Bohemie etc., domino nostro naturali capitulum ecclesie Poseniensis oraciones in Domino devotas perpetua cum fidelitate. Vestra noverit serenitas nos litteras vestras introductorias et statut[o]rias nobis preceptorie loquentes summa cum reverencia pariter et obediencia recepisse in hec verba: *Következik I. Mátyás 1482. szept. 8-i parancslevele (ld. 125. sz.).* Nos igitur preceptis et mandatis vestre serenitatis, uti ex debito tenemur, obedire et satisfacere cupientes unacum prenominato Petro Penzes de Ianyk, homine scilicet vestro regio nostrum hominem, videlicet honorabilem virum, magistrum Iohannem Go[r]s, socium et concanonicum nostrum ad premissa suo modo ac fideliter exsequenda nostro pro testimonio fidedignum duximus emittendum. Qui tandem ad nos exinde reversi nobis consona voce

retulerunt, quomodo ipsi feria tertia proxima post pretactum festum Nativitatis Beate Marie virginis¹ ad facies prescriptarum possessionum p[or]cionumque et iurium possessionariorum nobiles Benedicto filio Emerici de Chenke, Mi[cha]e-
le filio Galli de eadem, Martino Sandor et Benedicto Balog de Kysmagyar, Iacobo filio Nicolai et Michaele filio Mathie de Ogya aliisque vicini[s et com]metaneis earundem inibi legitime convocatis et presentibus accessissent ib[i]que prefatus homo vester regius presente eodem nostro testimonio introduxisset prefatum [Valentin]um Thankhazy in dominium earundem possessionum porcio[rum] et iurium possessionariorum predictorum Nicolai et Emerici Marthonfy de Ogya [ac An]dree filii Mathie de eadem in eadem Ogya ac ubivis habita[rum] et existencium statuissetque easdem et eadem simulcum cunctis suis utilitatibus et [per]tinenciis quibuslibet occupassetque duos acervos frugum dictorum Nicolai et Emerici in orreo^a eorundem repertos ac alias res eorundem eidem Valenti[no] Thankhazy et eius heredibus ac posteritatibus universis premisse vestre donacionis titulo perpetuo possidendas, ubi Martinus de dicta Ogya, pater predictorum Nicolai et Emerici tunc absencium nominibus et personis eorundem ac Andree filii Mathie premissis introduccioni et statucioni contradiccioni velamine obviasset dictusque homo vester regius presente dicto nostr[o] testimonio evocasset eosdem Martinum de Ogya filiosque eiusdem, Nicolaum et Emericum, ac Andream filium Mathie de Ogya de porcionibus eorum possessi[on]ariis in eadem habitis contra annotatum Valentinum de Thankhaza vestram personalem in presenciam ad octavas festi Beati Michaelis archangeli nunc venturi racionem contradiccioni eorum reddituros. Datum sexto die diei introduccionis, statucioni, contradiccioni et evocacionis premissarum anno Domini supra scripto.

^a *Olvasd* horreo.

¹ [1482.] szept. 10.

127.

1483. április 6., Buda

I. Mátyás király megparancsolja a pozsonyi káptalannak, hogy küldje ki hiteles emberét, akinek jelenlétében az egyik királyi ember iktassa be Tonkházi Bálint budai udvarbíró és testvérét, Ábrahámot az őket királyi adomány címén megillető néhai Olgyay Helmes Zsigmond olgyai és egyházasmagyari birtokrészein talál-

ható királyi jogokba, az esetleges ellentmondókat pedig idézze a király személyes jelenléte elé.

Csonka és lyukas papíron (33,8×22,5 cm). Hátlapon külzet (*Fidelibus nostris, capitulo ecclesie Posoniensis pro egreio Valentino de Thankhaza, provisoro curie castri nostri Budensis et alio intra scripto introductoria et statutoria.*), hiteleshelyi feljegyzés (ld. Á), papírfelzetes zárópecsét. SNA, Pozsonyi kpt. hh. lt. 4-10-9 (Monast. 557., DF 225967.). — **Átírása (Á):** Pozsonyi kápt., 1483. ápr. 16. Ld. **128.** sz.

Mathias, Dei gracia rex Hungarie, B[ohemie etc. fidelibus nostris, capitulo] ecclesie Posoniensis salutem et gratiam. Exponitur nobis in personis fidelium nostro[rum, Valentini de Thankhaza, pro]visoris curie^a castri nostri Budensis ac Abrahe fratris eiusdem carnalis, quomodo ipsi in dominium totalis et omnis iuris nostri regii, si quod in p[or]cionibus possessionariis condam Sigismundi Helmes, in possessionibus Ogya et Eghazasmagyar vocatis, in comitatu Posoniensi existentibus habitis qualitercumque haberemus aut nostram ex quibuscumque causis, viis, modis et rationibus concerneret^b maiestatem, ipsos exponentes ex certa nostra regia donacione¹ concernentis legitime vellent introire. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Iohannes de Zaz, aut Benedictus de Chenke, vel Michael de Peel, aliis absentibus homo noster ad facies prefatarum possessionum Ogya et Eghazasmagyar consequenterque porcionum possessionariarum dicti condam Sigismundi Helmes in eisdem habitarum, necnon tocus iuris nostri regii in eisdem porcionibus possessionariis ipsius condam Sigismundi Helmes habiti vicinis et commetaneis earundem inibi universis convocatis et presentibus accedendo introducat memoratos Valentinum de Thankhaza et Abraham in dominium eiusdem iuris nostri regii statuatque idem eisdem premissis nostre donacionis titulo ipsis incumbenti perpetuo possidendum, si non fuerit contradictum; contradictores vero, si qui fuerint, evocet eosdem contra annotatos exponentes ad terminum competentem nostram personalem in presenciam rationem contradiccionis eorum reddituros; et post hec huiusmodi introduccionis et statucionis seriem cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, v[ic]inorumque et commetaneorum, qui premissis statucioni intererunt, nominibus terminoque assignato eidem nostre personali presencie fideliter rescribatis. Datum Bude, in dominica Quasi modo anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo^c trecio.

^a *Utána nostre áthúzva.* ^b *Tévesen concernerent.* ^c *Szövegben octoagesimo.*

¹ *Vö. 125. sz.*

128.

1483. április 16.

A pozsonyi káptalan jelenti I. Mátyás királynak, hogy parancslevele értelmében kiküldte Körmenyi Mihály kanonokot, akinek jelenlétében Csenkei Benedek királyi ember elvégezte a parancslevélbe foglalt iktatást, ám ennek Olgyay Csege Jakab ellentmondott, ezért megidézte őt a király személyes jelenléte elé.

Lyukas és szakadozott papíron (29,5×20,6 cm). Hátlapon külzet (*Personali presencie regie maiestatis pro Iacobo Chege de Ogya contra egregium Valentinum de Thankhaza, provisorem curie castri Budensis et alium intra scriptum ad octavas festi Beati Georgii martiris relacionis introduccionis, stacionis, contradiccionis, evocacionis par.*), zárópecsét töredékei. DL 37535/1. (Olgyay cs. lt.). — Másolata: DL 37535/2. (Uo.). — **Tartalmi átirása:** A parancslevél (ld. 127. sz.) hátlapjára írt káptalani feljegyzés. [*Exe*]cucio huius facta est sabbato proximo ante festum Beatorum Tiburcii et Valeriani¹; homo regius [*Benedic*]tus de Chenke; capituli dominus Michael de Kwrmeny canonice; vicini et commetanei [*Nicol*]aus Thwrek \et/ Georgius Semlery de Eghhazasmagyar, Martinus et Ladislaus Sandor, Benedictus Balog de Marchamagyar, Michael filius Galli de Chenke, Nicolaus Borsay de eadem, Iohannes Urban de^a Wayswatha, Nicolaus Nagh {et} de^b Naghmagyar; contradictor Iacobus Chege de Ogya; datum quinto [*die*] et evocatus est ad octavas festi Beati Georgii martiris nunc venturi.

Serenissimo principi, dom[ino] Mathie, Dei gracia regi Hungarie, Bohemie etc., domino nostro naturali capitulum ecclesie Poseniensis oraciones in Domino devotas perpetua cum fidelitate. Vestra noverit [sere]nitas nos litteras vestras introductorias et statutorias nobis preceptorie loquentes summa cum reverencia pariter et obediencia recepisse in hec verba: *Következik I. Mátyás 1483. ápr. 6-i parancslevele (ld. 127. sz.).* Nos igitur preceptis et mandatis vestre regie maiestatis, prout ex debito tenemur, in omnibus obedientes unacum prenominate Benedicto de Chenke, homine scilicet vestro regio nostrum hominem, videlicet honorabilem virum, dominum Michaellem de Kwrmeny, socium et concanonicum nostrum ad premissa suo modo ac fideliter exsequenda nostro pro [tes]timonio fidedignum duximus emittendum. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis consona voce retulerunt, quomodo ipsi sabbato proximo ante f[estum] Beatorum Tiburcii et Valeriani martirum proxime preteritum¹ ad facies prefatarum possessionum Ogya et Eghhazasmagyar consequenterque porc[ionum] possessionariarum dicti condam Sigismundi Helmes in eisdem habitarum, necnon tocus iuris vestri regii in eisdem porc[ionibus] possessionariis ipsius condam Sigis[mundi Helme]s habiti access[i]ssent ibique prefatus homo vester regius presente [dicto] nostro testimonio, necnon

nobilibus Nicolao Thwrek et Georgio Semler[y de] Eghazasmagyar, Martino et Ladislao Sandor et Benedicto Balog de Marchamagyar, Michaele filio Galli de Chenke, Nicolao Borsay de [eadem], Iohannes Urban de Wayaswatha et Nicolao Magno de Naghmagyar aliisque vicinis et commetaneis earundem inibi universis convocatis et presentibus introduxisset memoratos Valentinum et Abraham de Thankhaza in dominium eiusdem iuris vestri regii statuissetque idem eisdem premissis vestre regie donacionis titulo ipsis incumbenti perpetuo possidendum, ubi Iacobus Chege de dicta Ogya contradixisset introduccioni et statucioni prenotatis et predictus homo vester regius presente dicto nostro testimonio evocasset eundem Iacobum Chege de Ogya de porcionibus eius possessionariis in eadem habitis contra annotatos Valentinum et Abraham de Thankhaza ad octavas festi Beati Georgii martiris nunc venturi vestram personalem in presenciam rationem contradiccionis sue redditurum. Datum quinto die diei introduccionis, statucionis, contradiccionis et evocacionis premissarum anno Domini superius scripto.

Hátlapi perbeli feljegyzés: *Pro a(ctore) Petrus de Hynd cum nostris. Solvit 5^c.*

^a Utána eadem áthúzza. ^b Utána Urbanus Zomyo de Urbanus Zomyo áthúzza. ^c Bizonytalan olvasat.

¹ [1483.] ápr. 12.

129.

1488. május 29., Buda

I. Mátyás király előtt Tonkházi Ábrahám — akit Tejedi Tamás képvisel — és Olgyay Miklós fia Jakab — aki a felsorolt olgyai nemeseket is képviseli — között megállapodás születik néhai Olgyay Helmes Zsigmond olgyai és egyházasmagyar, valamint Olgyay Márton fia Imre és Mátyás fia András olgyai birtokrészei miatt zajló perben.

Lyukas papíron (40,5×29,3). Szöveg alatt papírfelzetes pecsét. DL 37536/1. (Olgyay cs. lt.). — **Átírása:** 1. Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró, 1504. nov. 14. DL 105081. (Batthyány lt., Illésházy cs. 19-15-2). 2. Uó., ugyanazon a napon. Ld. 134. sz. < Perényi Imre nádor, 1507. nov. 14. DL 37537. (Olgyay cs. lt.). Ld. 136. sz. 3. Á1 < Bátori András országbíró, 1564. jan. 28. DL 37370. 12–13. p. (Szüllő cs. lt.). — **Másolata:** DL 37536/1–2. (Olgyay cs. lt.). — **Kiadása:** Eszterházy oklt. 104–107. p. (79. sz.), Á1 alapján.

Nos, Mathias, Dei gracia Hungarie, Bohemie etc.^a rex duxque Austrie memorie commendamus, quod Iacobus filius Nicolai de Ogya pro se personaliter ac pro Nicolao et Emerico, filiis Martini, n[ec]n[on] Andrea filio Mathie et Colomanno filio alterius Mathie de eadem Ogya cum procuratoriis litteris capituli ecclesie Poseniensis ab una, parte vero ex altera Thomas de They[ed] pro Abraham de Dankhaza similiter cum procuratoriis litteris dicti capituli ecclesie^b Poseniensis coram nostra personali presencia constituti sunt confessi in hunc modum, quod quamvis pref[atus] Abraham ac condam Valentinus et Ladislaus, fratres eiusdem carnales porciones possessionarias condam Sigismundi Helmes dicti de pretacta^c Ogya, in possessionibus Ogya predict[a et] Eghazasmagyar^d vocatis earundemque^e pertinencias in comitatu Poseniensi existe[n]tes habitas sub nomine defectus seminis eiusdem Sigismundi Helmes, necnon porciones possessionarias dictorum Emerici filii Martini et Andree filii Mathie de prescripta Ogya, in eadem p[osse]ssione Ogya situatas pro eo, ^fut iidem^f Emericus et Andreas fratres patruales sese mutuo — ut per ipso[s] impetratores dictum extitisset — usque ad nonmodicam sanguinis effusionem verb[er]assent, a nostra maiestate sibi ipsis impetraverint^l ac eosdem Iacobum filium Nicolai ac Nicolaum et Emericum, filios Martini, Andream filium Mathie et Colomannum filium al[teri]us Mathie ratione earundem porcionum possessionariarum contra se in curiam nostram regiam in causam attraxerint, tamen ipsi cupientes magis pacis amenitate gratulari, quam diuturnis licium^g fatigiis^h vexari compositione certorum proborum et nobilium virorum interveniente ad tal[em] pacis et concordie devenissent unionem, ut prefati Iacobus filius Nicolai, Nicolaus et Emericus, filii Martini, Andreas filius Mathie et Colomannus filius alterius Mathie de [pre]tacta Ogya quandam unam curiam ipsorum iobagionalem in prescripta possessio[n]e Eghazasmagyarⁱ inter curiam nobilitarem Gregorii Magyar dicti ac inter curiam iobag[i]onalem parochialis ecclesie Sancte Crucis de eadem Eghazasmagyarⁱ existentem habitam, in qua nunc idem Thomas de Theyed resideret, cum decem et octo iugeribus terre ad ea[n]dem curiam pertinentibus annotato Abraham de Dankhaza et eius heredibus masculini dumtaxat sexus ex predictis porcionibus possessionariis prelibati condam Sigismundi Helmes [in per]petuum et irrevocabiliter dedissent, annuissent et consensissent, e converso vero ante latus Thomas de Theyed in persona ipsius Abrahe de Dankhaza virtute procuratoria prenotataⁱ i[n hui]us recompensam et retributionem premissas universas lites et causas per eundem Abraham ac prelibatos condam Valentinum et Ladislaum, fratres eiusdem ratione et pretextu prescriptarum [por]cionum possessionariarum memorati condam Sigismundi Helmes ac dictorum Emerici filii Martini et Andree filii Mathie contra eosdem Iacobum filium Nicolai, Nicolaum et Emeri[cum], filios Mar-

tini ac alios predictos motas et suscitatas omnino deposuisset condescendique et sopiri fecisset et nichilominus prescriptas residuas porciones possessionarias annotatorum con[dam Sigism]undi Helmes ac Emerici et Andree in pretactis possessionibus Ogya et Eghazasmagyarⁱ earundemque pertinentiis existentes habitas cum omnibus ipsarum utilitatibus et pertinentiis apu[d manu]s eorundem Iacobi filii Nicolai, Nicolai et Emerici, filiorum Martini ac^k An[dree] filii Mathie et Colomanni filii alterius Mathie pacifice et quiete reliquisset^l ipsosque et eor[um here]des superinde quitos, expeditos^m et per omnia absolutos reddidisset et commisisset, preterea universas et quaslibet litteras causales et donacionales, presertim vero in facto premissarum porcion[um possession]ariarum annotatorum Emerici filii Martini et Andree filii Mathie pro parte ipsorum Abrahe de Dankhaza ac condam Valentini et Ladislai fratrum eiusdem emanatas et confectas, si [easdem idem] Abraham iam dictis Iacobo filio Nicolai, Nicolao et Emerico filiis Martini ac aliis prescriptis in specie non redderet vel reddere non posset, cassas, vanas, frivolas vir[ibusque c]arituras et exhibitoribus earundem nocituras consimiliter reliquisset^l, imo prefatus Iacobus filius Nicolai pro se — ut premittitur — personali sua astancia ac pro ante latis Nicolao et Emeri[co fil]iis Martini, Andrea filio Mathie et Colomanno filio alterius Mathie virtut[e] procuratoria prenotata^j dedit, annuit et consensit, prelibatus siquidem Thomas de Theyed in persona me[morati A]brah[e de] dicta Dankhaza similiter virtute premissae procuracionis reliquitⁿ ac reddidit et^b commisit coram nobis; hoc adiecto, quod si temporum in [eventu] iam fatas partes vel earum [alteram ratione prescr]ipte possessionis Eghazasmagyarⁱ quipiam contra se in causam conv[enirent], extu[nc eedem] partes huiusmodi litem et causam communibus ipso[r]um [laboribus] et expens[is] prosequi et supportare deberent et tenerent]; hoc eciam non pretermissio, quod si annotatum Abraham absq[ue] heredum solacio prescripti masculini sexus ab hac luce decedere contingeret, extunc premissa curia [cum dictis] de[ce]m et octo iugeribus terre in eosdem Iacobum filium Nicolai, Nicolaum et E[m]ericum filios Martini, Andream filium Mathie et Colomannum filium alterius Mathie ipsorumque heredes [pristino i]ure devolvi et condescendi valeret atque^o posset; illo insuper concluso, quod si que [par]cium predictarum in premissis non persisteret, sed ratione previa aliquas lites deinceps inchoare attemp[taret], e[x]tunc talis pars contra partem premissa observantem in ducentis florenis auri in [pri]mo litis congressu convinceretur ac convinci et aggravari deberet eo facto. Ad quod se idem Iacobus [filius] Nicolai modo, quo supra, personaliter ac idem et prenominatus Thomas de Theyed al[io]s predictos^p virtute ipsorum procuratoria prenarrata spontanea^q eorum obligarunt voluntate coram nobis [tes-

tim]onio presencium mediante. Datum Bude, feria quinta proxima post festum Penthecostes anno Domini millesimo quadringentesimo octuagesimo octavo.

Coram magistro Iohanne de Thwroc

^a Á2-ben nincs. ^b Á1-ben nincs. ^c Á1-ben predicta. ^d Á1-ben Eghhazasmagyar, Á2-ben Eghhazasmagyar. ^e Á1-ben earumque. ^{f-f} Á1-ben uti idem. ^g Á2-ben litigium. ^h Tévesen fatigis. ⁱ Á1-ben és Á2-ben Eghhazasmagyar. ^j Á2-ben prenarrata. ^k Á1-ben et. ^l Tévesen relinquisset, Á2-ben helyesen. ^m Á1-ben előtte et is. ⁿ Tévesen relinquit, Á2-ben helyesen. ^o Á2-ben ac. ^p Á1-ben predictorum. ^q Á2-ben sponte.

^l Vö. 125. sz.

130.

1496. május 17.

Pozsony megye hatósága jelenti, hogy Olgyay Mátyás fia, Kálmán és társai kérésére kiküldte Karcsai Benedek szolgabíró, aki elvégezte a kért kivizsgálást.

Szakadt papíron (29×13,5 cm). Szöveg alatt egy nagyobb és négy kisebb pecsét nyoma. DL 37538. (Olgyay cs. lt.).

Nos, Petrus Pogan comes et iudices nobilium comitatus Poseniensis damus pro memoria, quod ad instantes et legitimas petitiones nobilium Colomanni filii Mathie, Emerici filii Martini, Iacobi filii Nicolai, Michaelis filii dicti Mathie et Andree filii alterius Mathie de Ogya unum ex nobis, videlicet Benedictum Karchay, iudicem nobilium ad infra scriptam inquisitionem faciendam fidedignum d[u]ximus destinandum. Qui tandem exinde ad nos reversus nobis retulit eo modo, quod ipse feria quinta proxima post dominicam Re[mi]niscere proxime preterita^l infra scriptos nobiles ad fidem Deo debitam fidelitatemque domino nostro regi observandam requisitos habuisset, item Andreas Vizkezy de Borsa, Paulus Vizkezy, Gregorius Zwille de Magiar, Benedictus Chenkey, Michael Thot de Magyar, discretus Petrus plebanus de Magyar concorditer fassi fuissent, quod ipsi dispositores inter exponentes ab una ac dominam Elenam, relictam [S]ebastiani Polgar, Elizabeth, consortem Stephani Bethlen^a taliter disposuissent exponentes litteralia instrumenta impignoraticia in manus [com]-munes infra facere deponenda; et ipsa domina Elena septem florenos auri, quos ab eisdem exponentibus sursum levasset, infacere^b debuis[se]t. Iidem prefati

exponentes litteralia instrumenta infra fecissent ad manus communes, et quare minus iuste eosdem exponentes ad sedem cit[a]ssent. Ita disposuissent, quod pro expensis eorum quinque florenos iurametaliter recipere debuissent^c. Prefati exponentes litteras impignoraticias inf[ra] fecissent, iuramentis ipsorum parati fuissent, domina Elena e[t] Elizabeth pecunias infra non fecissent^d, sed se ipsas in vinculo^e vig[i]nti quatuor florenorum auri convinci permisissent. Ad quorum fassionem prescriptorum arbitrorum litteras nostras inquisitorias eisdem supra dictis nobilibus d[um]ximus concedendas. Datum feria tertia post Rogacionum Domini anno Domini millesimo quadingentesimo nonagesimo sexto.

^a Itt valószínűleg tollban maradt partibus ex altera. Az ezután következő szöveg nyelvtanilag nem szabatos. ^b Így, talán infra facere helyett. ^c Tévesen debuisset. ^d Tévesen fecisset. ^e Tévesen viculo.

¹ [1496.] márc. 3.

131.

1496.

II. Ulászló király megparancsolja a nyitrai káptalannak, hogy küldje ki hiteles emberét, akinek jelenlétében az egyik királyi ember iktassa be Antal nyitrai püspököt a felsorolt olgyai nemesek birtokrészeibe.

Átírása: Nyitrai kápt., 1496. Csonka és két részre szakadt papíron ([19,5]×[18,7] cm). Hátlapon külzet (csak néhány betűje maradt meg) és zárópecsét töredékei. DL 37539. (Olgyay cs. lt.).

Wl[adislaus, Dei gracia Hungarie et Bohemie etc. rex fide]libus nostris, capitulo ecclesie Nitriensis salutem et gratiam. Cum nos habentes respectum [... .. f]idelis noster, reverendus in Christo pater, dominus Anthonius, episcopus^a ecclesie Nitriensis, [... ..] et regni nostri, tam scilicet prosperis, quam adversis, prout temporum [e]t rerum necess[... ..]giminis absque ulla intromissione se gratum maiestati nostri reddere studuit et accep[tum] porcionesque et quel[ibe]t iura possessionaria nobilium Iacobi filii Nicolai, Colomanni et Mich[aelis] filiorum Mathie de O]gya, tam in eadem possessione Ogya^b in Psoniensi, quam eciam quibuscumque aliis comitatib[us]n superioribus diebus Dei et hominum timore posthabito quendam larvatum sive person[... ..] nomine et in persona cuiusdam nobilis domine Elene filie Iohannis Wad de Zaz, diu de[... ..] fassionem coram eodem capitulo sibi ipsis fateri et litteras eciam per capitulares

sigillari [... ..] excepissent, nisi ipsi capitularis dolum latentem et fidelitatem manditam inesse cognov[... .. iuxta] antiquam et approbatam eiusdem regni nostri consuetudinem atque legem redacta esse perhibe[ntur] pertinenciis quibuslibet sic, ut preferatur, stantibus et se habentibus memorato domino Anthonio [... ..]m imperpetuum contulerimus velimusque eundem in dominium eorundem per nostrum et vestrum homines [... pre]cipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente [... .. ve]l Andreas Wyzkezy de Alsoborsa, aliis absentibus homo noster ad faciem prefate p[osses]-sionis [... consequenterque porcionum possessi]onariarum annotatorum Iacobi filii Nicolai, Colomanni et Michalis filiorum Math[ie vicinis] et commetaneis earundem universis illac legitime convocatis et presentibus accedendo [introducatur statu]atque easdem eidem simulcum cunctis earundem utilitatibus et pertinenciis [q]uibuslibet [... , si non fuerit contrad]ictum; contradictores vero, si qui fuerint, evocet eosdem con[tra annotatum dominum Anthonium nostram perso]nam in presenciam rationem contradiccionis eorundem re[ddituros; et pos]t hec hu[iusmodi] vicinorum et commetaneorum, qui premisse [statucioni intererunt, nominibus terminoque] assignato dict[e] nostre perso[n]ali presencie fideliter [rescribatis. Datum anno Domini] millesimo quadringentesimo nonagesimo sexto.

^a *Utána Nit áthúzva.* ^b *Utána Nit áthúzva.*

Megj.: A káptalan válaszlevelének szövegéből szinte semmi nem maradt meg (csak töredékes formulás részek), keltezését sem ismerjük. Mivel az egyetlen használható adat az iktatásra kiküldött kanonok (Battonyai András) neve, ezért az oklevélnek nem adtam külön sorszámot.

132.

150[3]. december 2., Buda

II. Ulászló király megparancsolja a pozsonyi káptalannak, hogy küldje ki hiteles emberét, akinek jelenlétében az egyik királyi ember vizsgálja ki az óbudai apácák panaszát a felsorolt nemeseik ellen, és idézze őket a király személyes jelenléte elé.

Átírása: Pozsonyi kápt., 1504. febr. 4. DL 37541. (Olgyay cs. lt.). Ld. 133. sz.

Wladislaus, Dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. fideli[bus] nostris, capitulo ecclesie Posoniensis [salu]te[m] et graciam. Dicitur nobis in personis r[eli]-

giosarum dominarum sanctimonialium claustrum Beate Marie virginis Veteris Budensis, quod licet nobiles prediales ipsarum dominarum exponencium, utputa Stephanus Magyary, Augustinus similiter Magyary, necnon Georgius Elyes in Elyeshaza, item Colomannus Cheghe in Hogyá, Michael Chege, Urbanus Cheghe, Mathias et Emericus similiter Cheghe dicti in eadem Hogyá, Iohannes Urban in Watha, Cosma Penzes, Thomas Penzes, Sebastianus Penzes in {de} Felsewyanok et Lucas Byby in {de} Chepeny, possessionibus scilicet earundem dominarum exponencium omnino in comitatu Poseniensi existentibus habitis commorantes instar aliorum nobilium predialium ipsarum dominarum exponencium, temporibus scilicet debitis et ad id congruis eisdem dominabus exponentibus consequenterque hominibus et familiaribus ipsarum in \medium/ eorundem nominibus et in personis ipsarum deputatis certis solutionibus solutionumque ac taxarum sive etiam serviciorum generibus obligati fuerint obligarenturque etiam modo, tamen prefati nobiles prediales, nescitur, quibus respectibus, a certis iam temporibus retroactis se \ab/ huiusmodi solutione taxarum atque etiam serviciorum generibus ipsis dominabus exponentibus modo premissis fieri debentibus penitus retraxissent seque nobiles et huius regni nostri fore pretenderent et allegarent et per has allegaciones ipsorum prefatis dominabus exponentibus nulla servicia, nullas etiam solutiones seu taxas facerent et exolverent, sed in bonis et iuribus ipsarum dominarum^a exponencium possessionariis preter omnem voluntatem ipsarum tenerent et foverent etiam de presenti. Ceterum nobilis Matheus Bely de prefata Magyar, nescitur, quorum fretus consilio, superioribus annis quendam locum molendini ipsarum dominarum exponencium in fluvio Danubii, in facie videlicet possessionis dictarum dominarum exponencium Wywasar vocate, in iam dicto comitatu Poseniensi existentis habitum pro se ipso minus iuste et indebite viaque iuris sine omni occupasset occupatumque teneret et conservaret etiam de presenti potencia mediante in preiudicium et dampnum dictarum dominarum exponencium valde magnum. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Andreas Chorba de Magyar, aut Paulus similiter Chorba de eadem Magyar, sive Benedictus de Chenke, aliis absentibus homo noster scita prius premissorum mera veritate evocet prefatos nobiles prediales ac prefatum Matheum Bely contra annotatas dominas exponentes ad octavas festi Beati Georgii martiris nunc venturi in curiam nostram regiam, nostram scilicet personalem in presenciam rationem de premissis reddituros efficacem litis pendency, si qua foret inter ipsos, non obstante insinuando ibidem eisdem, ut sive ipsi in eisdem octavis coram dicta nostra personali presenciam compareant sive non, eadem ad partis comparentis instanciam id faciet in premissis, quod iuri videbitur expediri; et [po]st hec

huiusmodi inquisitionis, evocacionis et insinuacionis seriem cum evocatorum et insinuatorum nominibus octavas ad predictas eidem nostre personali presencie suo modo fideliter rescribatis. Datum Bude, sabbato proximo post festum Beate Katherine virginis et martiris a[n]no Domini millesimo quing[en]tesimo [tercio].

^a *Javítva possessionariisról.*

132.

1504. február 4.

A pozsonyi káptalan jelenti II. Ulászló királynak, hogy parancslevele értelmében kiküldte Szécsényi Miklós kanonokot, akinek jelenlétében Magyar Csorba [...] királyi ember kivizsgálta a parancslevélbe foglalt panaszt, és az abban feltüntetett személyeket Bibi Lukács kivételével megidézte Szent György nyolcadára a király személyes jelenléte elé.

Lyukas papíron (29,6×28,7 cm). Hátlapon külzet (*Personali presencie regie maiestatis pro nobilibus Stephano Magyary et Augustino similiter Magyary ac aliis intra nominatis contra religiosas dominas sanctimonialis claustris Beate Marie virginis Veteris Budensis ad octavas intra scriptas inquisitionis, evocacionis, insinuacionis relacionis par.*), kancelláriai jegyzet (*Lecta*), zárópecsét töredékei. DL 37541. (Olgay cs. lt.).

Serenissimo principi, domino Wladislao, regi Hungarie et Bohemie etc., domino ipsorum graciosissimo capitulum ecclesie Posoniensis oracionum suffragia devotarum perpetua cum f[id]elitate. Vestra noverit serenitas nos litteras eiusdem inquisitorias, evocatorias et insinuatorias pro parte [rel]igiosarum dominarum sanctimonialium [cla]ustri Beate Marie virginis Weteris Budensis contra nobiles prediales earundem domin[arum] nobis preceptorie loquentes summa c[um] obediencia] recepisse in hec verba: *Következik II. Ulászló 1503. dec. 2-i parancslevele (ld. 132. sz.).* Nos ita[que] mandatis v(estre) s(erenitatis) ad plenum obediens, ut tenemur, [un]acum prenomi[nato ...] Chorba de Magyar ho[m]jine v(estre) s(erenitatis) [nost]rum hominem, videlicet honorabilem magistrum Nicolaum de Zechen, socium et concanonicum nostrum ad premissa suo modo exsequenda nostro pro testimonio fidedignum duximus transmittendum. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis consona voce retulerunt ordine tali, quod ipsi in festo Conceptionis Marie virginis proxime transacto¹ in comitatu Posoniensi pariter procedendo ab omnibus, quibus decens et opportunum fuisset, palam et in

oculto de premissis diligenter inquirendo omnia premissa et quevis premissorum singula sic et eodem modo fore et esse actaque et patrata fuisse rescivissent et comperissent, prout v(estre) s(erenitati) expositum extitisset tenorque litterarum eiusdem prescriptarum per omnia contineret, verum facta huiusmodi inquisicione dictus homo v(estre) s(erenitatis) ipso nostro testimonio presente eo die memoratos Stephanum Magyary, Augustinum similiter Magyary ac alios prescriptos dempto solum prefato Luca Byby ad octavas festi Beati Georgii martiris nunc venturi de porcionibus ipsorum possessionariis pretitulatis v(estre) s(erenitatis) personalem evocasset in presenciam rationem de premissis reddituros efficacem litis pendencia, si qua foret inter ipsos, non obstante insinuando ibidem eisdem, ut sive ipsi octavis in predictis coram dicta personali presenciam eiusdem v(estre) s(erenitatis) compareant sive non, eadem ad partis comparentis instanciam id faciet in premissis, quod dictaverit equitas iuris; seriem itaque huiusmodi inquisicionis, evocacionis et insinuacionis cum evocatorum et insinuatorum nominibus octavas ad predictas^a eidem personali presencie v(estre) s(erenitatis) duximus fideliter rescribendam. Datum quinquagesimo nono die diei inquisicionis, evocacionis et insinuacionis prenotate anno Domini millesimo quingentesimo tercio.

^a *Tévesen preditas.*

¹ [1503.] *dec. 8.*

134.

1504. november 14., Buda

Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró [kéri] a pozsonyi káptalant, [hogy küldje ki hiteles emberét, akinek jelenlétében az egyik királyi ember] iktasson vissza örökjogon Olgyay Csege Mátyásnak egy egyházasmagyari kúriát a hozzá tartozó 18 holdnyi földdel.

Átírása: Perényi Imre nádor, 1507. nov. 14. DL 37537. (Olgyay cs. lt.). Ld. **136.** sz. — **Említése:** Pozsonyi kápt., 1507. dec. 17. DL 37543. (Olgyay cs. lt.). Ld. **137.** sz.

Amicis suis reverendis, capitulo ecclesie Posoniensis comes Petrus, comes de Sancto Georgio et de Bozyn, iudex curie serenissimi principis, domini Wladislai, Dei gracia regis Hungarie et Bohemie etc., necnon waywoda Transsilvanus et <Siculorum comes> amicciam paratam cum ho[n]ore. Noveritis, quod cum ob

contradictoriam inhibitionem statucionis totalium possessionum nobilis condam Abrahe de Thankhaza Thankhaza predicte^a ac Loocz vocatarum, necnon predii Salamon vocitati, item totalium porcionum possessionariarum eiusdem in possessionibus Belwatha, Gomba, Madaraz, Bwsthelek alio nomine Kysianok et Eghhazasmagyar vocatis, omnino in comitatu Poseniensi existentibus habitarum, reverendum dominum Georgium, nunc episcopum ecclesie Waradiensis et nobilem Andream Wyzkezy de Borsa per defectum seminis dicti condam Abrahe regie donacionis titulo concernencium iidem dominus Georgius episcopus et Andreas Wyzkezy legitime evocacionis modum observando nobiles dominas Magdalenam, filiam condam Nicolai Thankhazy, consortem Sebastiani Magni, Veronicam, relictam prefati condam Abrahe Thankhazy, Annam, filiam eiusdem ab ipso Abraham susceptam, consortem scilicet Michaelis Zom[o]r de Pokatheleke, item Margaretham, Potencianam et Agatham, filias condam Georgii Wathay et Mathiam Chege de Ogya contra se ad octavas festi Beati Georgii martiris proxime preteriti nostram in presenciam duabu[s] statucionibus legitimis superinde primum prehabitis traxissent^b in causam et ab eisdem octavis causa parcium predicta partes inter easdem seriebus litterarum nostrarum prorogatoriarum ventilando presentes octavas festi Beati Michaelis arch[ang]eli dilative attigisset. Ipsi itaque octavis instantibus Mathias de Cheged pro prefato domino Georgio, episcopo ecclesie Waradiensis cum eiusdem et Andrea Wyzkezy de Borsa cum nostris litteris procuratoriis nostram veniens in presenciam [e]t prescriptas possessiones ac porciones possessionarias prelibati condam Abrahe Thankhazy exhibicione quarundam litterarum prefati domini nostri regis donacionalium, Bachie, die dominico proximo post festum Beati Martini episcopi et confessoris in anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quinto transacto preteritum ad propriam commissionem suam regiam in papiro patenter confectarum sigilloque suo in inferiori margine impressive communitarum¹ anno[tati]s domino Georgio episcopo et Andree Chorba pertinere debere volens declarare easdem litteras ipsius domini nostri regis donacionales nostrum iudicarium producere curaverit in conspectum, quibus productis idem Mathias de Cheg[ed], legitimus procurator dictorum actorum in personis eorundem causam premissam quantum ad ius regium in possessionibus Gomba et Bwsthelek predictis per eosdem actores modo preallegato impetratum cum onere consueto condescendi faciendo rationem premisse contradictorie inhibitionis assignari postulavit per in causam attractos prenotatos.

Quo percepto Nicolaus de Wezele pro prefatis dominabus, Magdalena, filia dicti condam Nicolai Thankha[zy], Veronica, relicta prelibati condam Abrahe, filia utputa condam Thome de Gomba, Anna, filia eiusdem domine Veronice,

necnon Margaretha, Potenciana et Agatha, filiabus dicti condam Georgii Wathay a[c] Mathia Chege de Ogya in causam attractis cum procuratoriis litteris capituli ecclesie Poseniensis in eandem nostram exurgendo presenciam respondit tali modo, quomodo prescripte possessiones et porciones possessionarie per prefatos dominum episcopum et [A]ndream Wyzkezy actoribus a prefato domino nostro rege modo premissis impetratis ad maiestatem regiam minime forent devolute eo, quod eedem prefatas dominas in causam attractas optimo iure concernerent s[i]cque maie[sta]s regia easdem dictis domino episcopo et Andree Wyzkezy conferre de iure nequaquam valisset et in huius documentum, quod scilicet preallegate possessiones et [por]ciones possessionarie ipsas dominas optimo iuris titulo concernant, cum idem Nicolaus de Wezele nonnullas litteras et litteralia instrumenta factum ipsarum possessionum et porcionum possessionariarum tangentes et concernencia coram nobis exhibuisset, inter alia litteralia instru[ment]a pro parte et in persona prenominati Mathie Chege de Ogya quasdam litteras serenissimi principis, condam domini Mathie, regis Hungarie etc. laudande memorie fassionales in papiro patenter confectas sig[il]loque suo iuridico in inferiori margine impresse consignatas nostro iudiciario examini curavit exhibere hunc tenorem continentis: *Következik I. Mátyás 1488. máj. 29-i oklevele (ld. 129. sz.).*

Quarum quidem litterarum per procuratorem ipsarum parcium produccionibus in alterutrum factis continenciisque earundem seriose interlectis eisdemque procuratoriis partibus suis per nos in premissis iu[r]is equitatem iusticieque complementum elargiri postulantibus, quia in examine presentis prenarrateque cause ante latas possessiones Thankhaza et Loocz ac predium Salamon, necnon porcionem possession[ar]iam in ipsa possessione Belwatha existentem demptis quibusdam viginti sex iugeribus terrarum arabilium, item alias porciones possessionarias in dictis possessionibus Madaraz et Eghazasmagyar habitas dempta tantummodo pretacta curia iobagionali in eadem possessione Eghazasmagyar^e inter curiam nobilitarem Gregorii Magyar dicti ac curiam iobagionalem parochialis ecclesie Sancte Crucis de eadem Eghazasmagyar adiacente, iuri regio ex eoque ante fatis domino Georgio episcopo et Andree Chorba, prescriptas deinde possessiones Gomba et Bwsthelek alio nomine Kysianok simulcum prenotatis viginti sex iugeribus terrarum arabilium in territorio dicte possessionis Watha adiacentibus memoratis dominabus, Veronice, relicte ipsius condam Abrahe, filie videlicet ante lati condam Thome de Gomba et A[n]ne, filie eiusdem domine Veronice, ex ipso condam Abraham suscepte, prenarratam siquidem curiam iobagionalem in prenotata possessione Egghazasmagyar inter curiam nobilitarem Gregorii [Magyar] dicti ac curiam iobagionalem ipsius ecclesie Sancte Crucis

— ut prefertur — adiacentem, alias utputa <per> prenotatum condam Iacobum filium Nicolai de Ogya, patrem dicti Mathie in cau[s]am att[racti eidem A]brah[e] Thanhazy^c sub preinserta condicione datam et collatam unacum prescriptis decem et oc[to] iugeribus terrarum vigore preexhibitarum litterarum dicti condam domini Ma[t]hie [regis Hungarie ...]s verbotenus insertarum rursus et iterum in ipsum Mathiam de Ogya derivata[m et] condescensam eidem Mathie cum his semper, quibus congruit, [... ...] adjudicando ac eidem per [... ... Eghazasma]-gyar consequenterque dicte curie iobagionalis in ea[dem decem] et octo [iu]gerum terrarum vicinis et commetaneis eius[dem] uni[versis] restatuet eandem curiam iobagionalem ac decem et octo [iugera terrarum ... s]imulcum cunctis eiusdem et earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet [... .. her]e-
dibus et posteritatibus universis cum his, quibus congruit, iure sibi ex premiss[is] incum[benti] perpetuo possidendam contradiccione prefatorum domini Georgii episcopi et Andree Chorba et alio[rum q]uorumlibet previa ratione non obstante; et post hec huiusmodi possessionarie restatucionis seriem, ut fuerit expediens, ad octavas festi Beati Georgii martiris proxime venturi legitime perdurandas prefato domi[no n]ostro regi fideliter rescribatis. Datum Bude, quadragesimo die octavarum festi Beati Michaelis archangeli predictarum anno Domini millesimo quingentesimo quarto^d.

^a *Tévesen* predicta. ^b *Tévesen* traxisset. ^c *Így!* ^d *Az írnok által javítva septimoról.*

¹ *Ld. Eszterházy oklt. 111–112. p. (83. sz.).*

135.

1507. augusztus 24., Buda

Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró kéri Pozsony megye hatóságát, hogy egy vagy kettő közülük szólítsa fel Tejedi Tamást, hogy fogadja el a felsorolt olgyai nemesektől azt a pénzösszeget, amelyért ki akarják váltani a nála zálogban lévő nemesi telket. Ha ezt nem tenné meg, idézzék a király jelenléte elé.

Szakadozott és lyukas papíron (27,8×18,2 cm). Szöveg alatt papírfelzetes pecsét és kancelláriai jegyzet (*Lecta*). DL 37542. (Olgay cs. lt.).

Comes Petrus, comes [de Sancto] Georgio et de Bozyn, iudex curie serenissimi principis, domini Wladislai, Dei gracia regis Hungarie et Bohemie etc. necnon

w[ayuo]da Transsilvanus et Siculorum comes egregiis et nobilibus viris, comiti vel vicecomiti et iudicibus nobilium comitatus Poseniensis ami[cic]iam paratam cum honore. Dicitur nobis in personis nobilium Mathie de Ogya, Emerici et Michaelis Chege de eadem Ogya et Mathei consimiliter de eadem, quomodo ipsi de et super illa pecuniarum sumpma, pro qua alias quedam sessio seu curia nobilitaris eorundem exponencium in possessione Eghhazasmagyar vocata, in comitatu Poseniensi existenti habita apud manus nob[il]is Thome de Theyed titulo pignoris haberetur, satisfaccionem impendere eandemque sessionem seu curiam nobilitarem eorum ad se redimere prompti essent et parati vellentque iure admittente et lege regni requirente. Super quo vestras egregietates et nobilitates presentibus requirimus diligenter, quatenus vestrum vel duos ex vobis transmittatis, qui erga prefatum Thomam de Theyed accedendo ammoneat eundem dicatque et committat eidem verbo regio, ut ipse pretactam pecunie sumpmam, pro qua — ut prefertur — predicta sessio seu curia nobilitaris in dicta possessione Eghhazmagyar existens apud manus ipsius premissio pignoris titulo existeret, ab eisdem exponentibus tollere et levare eandemque sessionem seu curiam nobilitarem eisdem remittere et resignare debeat et teneatur. Qui si fecerit, bene quidem, alioquin partibus predictis ad unum certum et brevem terminum vestri in presenciam convocatis auditisque earundem proposicionibus et allegacionibus iuxta contenta generalis novissimi decreti pridem in campo Rakos editi partes inter easdem c[a]usam ipsorum huiusmodi iusto iuris tramite discutere et adiudicare, et [s]i qua parcium super eiuscemodi vestro iudicio forsitan^a con[ten]tari noluerit, extunc vos causam eandem simulcum tota serie et pro[c]essibus eiusdem in curiam regiam, prefati scilicet domini nostri regis in presenciam ad terminum per litteras vestras eisdem partibus prefigendas transmittere velitis et debeatis revidendam discuciendamque et finaliter terminandam, secus communis iusticie \causa/ non facturi presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude, [in] f[es]to [Be]ati Bartholomei apostoli anno Domini millesimo quingentesimo septimo.

^a *Utána egy szó áthúzva.*

136.

1507. november 14., Buda

Perényi Imre nádor kéri a pozsonyi káptalant, hogy küldje ki hiteles emberét, aki nek jelenlétében az egyik, a királyi udvarból kiküldött nádori ember hajtsa végre

a Szentgyörgyi Péter országbíró 1504. november 14-i parancslevelében foglaltakat, majd a káptalan teygen jelentést.

Lyukas és szakadozott papíron (42,1×44 cm). Hátlapon alig olvasható külzet (*Amicis suis reverendis, capitulo ecclesie Posoniensis pro nobili Mathia Chege [d]e Ogya contra nobilem Andream Wyzkewzy de [Bors]a.*), kancelláriai jegyzet (*[Presentata et extradata in [sede] per m[agistrum Iohannem] Ellgy. Coram me, magistro Fr[an]cisco de Mcha. Et coram me, magistro Matheo de Mzgy. Ad iudicem.*), papírfelzetes zárópecsét. DL 37537. (Olgyay cs. lt.). — **Említése:** 1. Pozsonyi kápt., 1507. dec. 17. Ld. **137.** sz. 2. Perényi Imre nádor, 1511. okt. 31. Ld. **139.** sz.

Amicis suis reverendis, [cap]itulo ecclesie Posoniensis Emericus de Peren, comes perpetuus comitatus Abawywariensis ac regni Hungarie pal[atinus] et iudex Comanorum amicicium paratam cum honore. Noveritis, quod nobis tricesimo septi[mo] die octavarum festi Beati Michaelis archangeli¹ unacum nonnullis dominis prelatiis, baronibus magistrisque prothonothariis et regni nobilibus, sedis scilicet nostre iudicarie iuratis coassessoribus in eadem sede nostra iudiciaria sedentibus nobilis Mathias Chege de Ogya nostram personaliter veniendo in presenciam quasdam litteras spectabilis et magnifici domini comitis Petri, comitis de Sancto Georgio et de Bozyn, iudicis curie regie, necnon waywuode Transsilvani et Siculorum comitis adiudicatorias in papiro clause confectas ex transmissione eiusdem iudicis curie regie nostri in presenciam facta nobis presentavit hunc tenorem continentes: *Következik Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró 1504. nov. 14-i parancslevele (ld. 136. sz.).* Quibus exhibitis et presentatis prefatus Mathias Chege allegavit eo modo, quomodo ipse certis et admodum arduis suis negociis prepeditus prescriptas litteras annotati domini comitis Petri adiudicatorias debito tempore executioni demandari facere nequivisset^a, ob hoc, si iuri consonaret et equitati videretur, extunc ipse premissam annotati domini Petri iudiciariam commissionem atque deliberacionem executioni demandari facere vellet, et quia allegacio prefati Mathie Chege iusta et iuri consona admittentibusque nobis ac prefatis dominis prelatiis, baronibus magistrisque prothonotariis et predicti regni nobilibus, sedis scilicet nostre iudicarie iuratis coassessoribus fore videbatur, pro eo vestram amicicium presentibus petimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Stephanus Lack de Chenke, vel Andreas Kakas de Kakashaza, aut Gervasius de Naghabon, sin Valentinus Sandor de Kysmagyar, seu Blasius litteratus de Gerchyka, aliis absentibus homo noster de curia regia per nos ad id specialiter t[r]ansmissus prescriptas litteras annotati comitis Petri adiudicatorias quoad omnes earundem continencias, clausulas et

articulos peragat, perficiat et exequatur effective variacione sine omni; et post hec tocius inibi peracti negocii seriem, ut fuerit expediens, ad octavas festi Beati Georgii martiris nunc venturi legitime perdurandas nobis suo modo rescribatis. Datum Bude, quadragesimo die octavarum festi Beati Michaelis archangelii predictarum anno Domini millesimo quingentesimo septimo.

^a *Tévesen nquivisset.*

¹ [1507.] nov. 11.

137.

1507. december 17.

A pozsonyi káptalan jelenti Perényi Imre nádornak, hogy parancslevele értelmében kiküldte Komjáti Benedek kanonokot, akinek jelenlétében Csenkei Lack István nádori ember bevezette Olgyay Csege Mátyást egy egyházasmagyi jobbágykúria és a hozzá tartozó 18 holdnyi föld birtokába, azonban Vízközi Borsa András és Illésházi Illyés György repulzióval éltek.

Lyukas papíron (43,6×29,5 cm). Hátlapon külzet (*Domino palatino pro nobili Mathia Chege de Ogya contra nobilem Andre[a]m Wyzkezwy de Borsa super quad[a]m possessionaria restatucione per palatin[a]lem et nostrum homines modo intra scripto facta ad octavas festi Beati Georgii martiris proxime venturi legitime perdurandas repulsionis relacio.*), zárópecsét nyoma. DL 37543. (Olgyay cs. lt.). — **Említése:** Perényi Imre nádor, 1511. okt. 31. Ld. **139.** sz.

Spectabili et magnifico domino, Emerico de Peren, comiti perpetuo comitatus Abawywariensis ac regni Hungarie palatino et iudici Comanorum, amico eorum honorando capitulum ecclesie Posoniensis amicitie et honoris continuum incrementum. Noverit eadem vestra magnificencia nos litteras vestras exequatorias, litteras viri magnifici domini comitis Petri, comitis de Sancto Georgio et de Bozyn, iudicis curie regie, necnon wayvode Transsilvani et Siculorum comitis adiudicatorias, modum et formam sue iudicarie deliberacionis super quadam possessionaria^b restatucione coram nostro testimonio fieri debente exprimentes¹ in se insertive continentes, pro parte nobilis Mathie Chege de Ogya contra nobilem Andream Wyzkewzy de Borsa Bude quadragesimo die octavarum festi Beati Michaelis archangelii de anno Domini subscripto emanatas nobisque amicabiliter loquentes et directas² sumpma cum honore recepisse,

iuxta q[u]arum continenciam unacum nobili Stephano Lacz de Chenke homine vestro palatinali, in eisdem litteris vestris exequutoriis inter alios homines vestros palatinales conscriptos nominatim expresso de curia regia per vos ad id specialiter transmissio nostrum hominem, videlicet honorabilem magistrum Benedictum de Komyathy, socium et concanonicum nostrum ad ea, que in dictis litteris annotati dicti comitis Petri adiudicatoriis continentur, fideliter exsequenda nostro pro testimonio fidedignum duximus destinandum. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt in hunc modum, quomodo ipsi die dominico proximo ante festum Sancte Lucie virginis nunc preteritum³ ad facies possessionis Eghhazasmagyar vocate in comitatu Poseniensi existentis consequenterque curie iobagionalis in eadem habite ac decem et octo iugerum terrarum in prescriptis litteris adiudicatoriis dicti domini comitis Petri expressate et denotatorum vicinis et commetaneis eiusdem, videlicet nobilibus Benedicto de dicta Chenke, vicecomite dicti comitatus Poseniensis et Clemente filio eiusdem Benedicti de eadem Chenke, necnon Mathia Fabyan de Kysmagyar, Ambrosio filio eiusdem et Iacobo Bende de eadem Kysmagyar, item Blasio Gyersokay de dicta Eghhazasmagyar/, Stephano Magyar, Urbano Sos, altero Stephano Nagh et Matheo Beely de predicta Eghhazasmagyar inibi legitime convocatis et presentibus accessissent ibique prefatus homo vester palatinalis ante dicto nostro testimonio presente restatuisset eandem curiam iobagionalem ac decem et octo iugera terrarum arabiliu simulcum cunctis eiusdem et eorundem utilitatibus et pertinenciis quibuslibet prefato Mathie actori suisque heredibus et posteritatibus universis cum his, quibus congruit, iure sibi ex premissa ipsius domini comitis Petri deliberacione incumbenti perpetuo possidendam contradiccione reverendi domini Georgii alias Waradiensis, nunc Quinqueecclesiensis ecclesiarum episcopi ac prefati Andree Chorba et aliorum quorumlibet previa racione non obstante factaque huiusmodi restatucione ibidem incontinenti prefatus Andreas Chorba demptis dictis curia iobagionali ac decem et octo iugeribus terrarum modo pretacto restatutis, quantum ad alia iura possessionaria condam nobilis Sigismundi Helmes de prefata Ogya ibi et ubique existencia repulsionem facere dixisset et [in] signum faciendi repulsionem ense nudum ostendisset, post hec prandio subsecuto et peracto post idem prandium nobilis Georgius Illyes de Illyeshaza in predicta curia iobagionali hospicium habens ipsos vestrum et nostrum homines bis post sese suo servicio mediante in dictam curiam iobagionalem ad se voc[a]re fecisset. Qui quidem vester et noster homines vocati ad primam vocacionem ire rennuentes, secunde voca[cio]ni acquievissent et illuc unacum nonnullis ex predict[is] vici[nis] et commetaneis in dictam curiam iobagionalem et ad ipsum Georgium Illyes accessissent, qui Geo[rgi]us Illyes tam super dictis curia iobagionali

ac dec[em et octo iuger]ibus terrarum, quam omnibus aliis quibuscumque iur[ibus e]t porcionibus poss[essionariis pre]dicti condam Sigismundi [Helmes] rest[atucion]is repulsion[em]que ostendisset [si]cque repulsionem fecisset [a]sserendo, quod super eis[dem] compositio interveniss[et], postremo hac repulsionem p[er] ipsum sic facta minime conte[ntus ...]ctis sibi quibusdam suis in hac parte complicibus preordinatis, utputa nobilibus Thoma Theedy de T[he]jed in predicta curia nobilitari residente, Martino Zer[has] de Zerhashaza ac providis Martino Bayoth eiusdem Martini Zerhas ac Alberto Chykos, Matheo Aranyaz, Michaele Pazthor, Luca, Simone Zelle [pre]fati Georgii Illyes, Andrea litterato et Petro predicti Thome Theedy familiaribus, item Andrea Fogas, Wolfgango filio Benedicti Nagh, Valentino Samoth, Iacobo Neboyzza, Georgio Chykos, Clemente Wyncze, Benedicto Fohnagh, Mathia Pethes, Clemente Henczel, Georgio Pazthor, Iohanne Barko, Michaele Sypos, Petro Wyd, Vitto Faythal dicto, Iohanne Vgordy et Benedicto filio Mathie Fohnagh iobagionibus annotati Georgii Illyes in predicta Illyeshaza commorantibus cum pixidibus repletis, balistis extensis et cuspidibus contra eosdem vestrum et nostrum homines necnon dictum Mathiam Chege insurexisset eosdemque vestrum hominem et dictum Mathiam Chege simulcum certis suis consanguineis ibidem secum existentibus in stuba dicte curie iobagionalis (nostro testimonio extunc iam ab eodem loco propter horas suas canonicas perficiendas absente et apud plebanum loci existente)^c reclusisset et nisi ipse noster homo sic — ut prefertur — absens fuisset ac idem Georgius Illyes cum suis complicibus prenomminatis per prefatos Benedictum de Chenke vicecomitem, Clementem filium eiusdem, Mathiam Beely et Iacobum Bende piis verbis et magnis precibus mitigatus fuisset, ibidem eosdem usque ad unum nece miserabili interemisset, nec his contentus tempore serotino eiusdem diei prefatis vestro et nostro hominibus ac Mathia Chege cum suis consanguineis in domo proprii iobagionis eiusdem Mathie Chege in eadem Eghhazasmagyar habita, in qua pro hospicio condescendissent, constitutis prenotatus Georgius Illyes et sui complices prefati eosdem ad rixam provocando de pixidibus et balistis contra domum et hospicium eorum predictum ad centum emissiones globorum et sagittarum fecissent et nichilominus tabulam fenestre dicte domus et hospicii incussissent. Seriem itaque premissae executionis ad octavas festi Beati Georgii martiris proxime venturi legitime perdurandas ad relacionem prefatorum vestri et nostri hominum vobis suo modo duximus rescribendam litteras vestras capite sigilli nostri consi[gn]atas in specie remittendas. Datum sexto die diei executionis et repulsionis prenotatarum anno Domini millesimo quingentesimo septimo.

Hátlapi perbeli feljegyzés: *Pro a(ctore)^a Iohannes Mora de Balasethe cum Poseniensis, i(n causam attracti) Andreas Wyzkezy et Georgius Illyes signum.*

^a Utána Nico áthúzza. ^b Utána reambulacione áthúzza. ^c Az írnok zárójelei.

¹ Ld. 134. sz. ² Ld. 136. sz. ³ [1507.] dec. 12.

138.

1511. október 14.

A pozsonyi káptalan előtt Gyoytótédi Illés Gergely és társai megnevezik ügyvédeküket.

Lyukas papíron (21,4×17,2 cm). Hátlapon pecsét nyoma. DL 37545. (Olgyay cs. lt.).

Nos, capitulum ecclesie Poseniensis memorie commendamus, quod nobiles Gregorius Ilyes de Gyoythoted, Benedictus Morocz de Naghaban, G[eo]rgius Penzes de Felianok et domina Elena, consors Gregorii Ilyes de pretacta Gyoytoted coram nobis personaliter constituti in omnibus causis ipsorum et earum articulis tam per ipsos contra alios, quam per alios quospiam contra ipsos in quibuslibet terminis coram quovis iudice et iusticiario regni, ecclesiastico videlicet et seculari a data presencium per anni circulum motis vel movendis sese mutuo, item nobiles et egregios Georgium Ilyes de Ilyeshaza, Michaellem Zomor de Pokatheleke, Iohannem de Felpecz, Nicolaum de Vezelew, Iohannem Bathori, Andream Kakas de Kakasfalwa, Thomam et Petrum de Thed, Mathiam de Oggya, Iohannem Mora de Balasethe, Udalricum Dere de eadem, Gervasium Michaelis de Naghabany, Melchiorem de Chywth, Michaellem Bathori, Benedictum de Chywth, Martinum de Darocz et Valentinum Palphy fecerunt, constituerunt et ordinaverunt ipsorum veros et legitimos procuratores ratum atque firmum se promittendo habituros quicquid per se ipsos mutuo aut predictos ipsorum procuratores simul vel divisim, exhibitores videlicet seu exhibitorem presencium actum, factum et procuratum fuerit in causis ipsorum universis. Datum in die Calixti pape et martiris anno Domini millesimo quingentesimo undecimo.

139.

1511. október 31., Buda

Perényi Imre nádor tudatja, hogy Borsai Vízközi András és Illésházi Illés György nem jelentek meg előtte Olgyay Csege Mátyás ellen a kitűzött időpontban, ezért megbírságolja őket, ha nem tudják magukat kimenteni.

Szakadt és rongált papíron (22×14,5 cm). Hátlapon külzet (*Pro nobili Mathia Chege de Ogya contra egregios Andream Wyzkewzy de Borsa et Georgium Illyes de Illyeshaza ex violenta repulsione iudicialis, Poseniensis.*), alatta (*[E]xtradata in decima per Bolyary és Milethynczy.*) és jobb alsó sarokban (*Lecta*) kancelláriai jegyzetek, zárópecsét töredékei. DL 37546. (Olgyay cs. lt.).

Nos, Emericu[s] de Peren, comes perpetuus comita[tus A]bawywariensis, regni Hungarie palatinus et iudex Comanorum damus pro memoria, [quod] Iohannes More de Balasethe pro nobili Mathia Chege de Ogya cum p[r]ocuratoris litteris capituli ecclesie Poseniensis contra egregios Andream Wyzkewzy de Borsa e[t] Georgium Illyes de Illyeshaza ab octavis festi Beati Michaelis archangeli proxim[e] preteriti viginti et quinque diebus continuis legitime stetit in termino coram nobis, qui iuxta continenciam litterarum nostrarum prorogatoriarum super factis in aliis litteris nostris adiudicatoriis¹ et capituli ecclesie Poseniensis exinde rescripcionalibus² contentis discussionem reportate seriei cuiusdam violente repulsionis recepturos nostram in presenciam non venerunt neque miserunt, unde ipsos in iudiciis commisimus fore convictos, si se racionabiliter non poterint excusare. Datum Bude, vigesimo sexto die octavarum festi Beati Michaelis archangeli predictarum anno Domini millesimo quingentesimo undecimo.

Hátlapi perbeli feljegyzések: *Pro in (causam attractis) Andreas Chorba³ cum nostris pet[it] par, i(n causam attractus) promisit portare ad hospicium.*

¹ Ld. 136. sz. ² Ld. 137. sz. ³ Ti. Vízközi.

140.

1511. (november 22. körül)

II. Ulászló király megparancsolja a pozsonyi káptalannak, hogy küldje ki hiteles emberét, akinek jelenlétében az egyik királyi ember tiltsa el a megfelelő

hiteleshelyet az Olgyay Csege Mátyás és atyafiai részére kiadott nádori parancslevélbe foglaltak elvégzésétől, valamint idézze meg őket Illésházi György ellen a nádor elé.

Átírása: Pozsonyi kápt., 1512. febr. 20. DL 37547. (Olgyay cs. lt.). Ld. 142. sz.

Wladislaus, Dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. fide[li]b[us] nostris, capitulo ecclesie Posoniensis salutem et gratiam. Noveritis, quod pro parte et in persona fidelis nostri, nobilis Georgii Y[lyes] de Ylyeshaza nostre expositum extitit maiestati in hunc modum, qualiter alias inter ipsum exponentem ab una ac no[bilem] Mathiam Chege de Ogya et quosdam ali[o]s fratres suos condivisionales de eadem Ogya ex altera partibus pretextu qu[arundam] duarum sessionum iobagionalium in poss[essione] Eghazasmagyar vocata in illo comitatu Posoniensi existenti habitatum [causa] mota et vertente partes ipse adverse i[n] presentibus octavis festi Beati Michaelis archangeli proxime preteriti coram spectabili et magnifico Emerico de Peren, regni nostri Hungarie palatino et iudice Comanorum nostrorum procedendo ex eoque causa preinserta inter eundem exponentem et partes ipsas adversas ex causa prenotata habita de parcium concordie voluntat[e et] communi consensu finali ordinacioni et com[po]sicioni certorum proborum hominum fuisset submissa, et ob id pre[fa]tus exponens nec per se, sed neque eciam per procuratorem suum legitimum cause sue huiusmodi incumbere et advigilare scivi[sset], ante latus Mathias Chege et fratres sui prefati pro eorum parte contra ipsum exponentem coram prefato palatino eius[dem] regni nostri quasdam litteras adiudicatorias sentencio[n]ales vobis sonantes reportassent, vigore quarum eundem exponentem in [bonis] et iuribus suis possessionariis impedire et dampnificare vellent et niterentur in dampnum eiusdem exponentis mani[festum]; cum tamen, si ipse exponens fiducia dicte [co]mposicionis et ordinacionis prefatorum proborum hominum ductus non [...] per hocque cause sue premisse per se aut p[er] procuratorem suum legitimum invigilare et attendere scivisset iuraq[ue ... litteras] suas superinde confectas et emanata exhibere et [produ]cere potuisset, sperasset se idem exponens et causam suam prefata[m ... contra] partes adversas de facili defendere potuisset p[o]sseque speraret de presenti, supplicatum itaque extitit maies[tati nostre in persona] eiusdem exponentis humiliter, ut de opportuno iu[r]is remedio providere eidem superinde dignemur. Nos igitur, qui [huiusmodi casus] nocivos cunctorum subditorum nostrorum [in] processu iuridico contingentes per opportuna remedia in melius reform[are soliti] sumus, admissa supplicacione pro parte eiu[s]d[em] exponentis nobis superinde oblata id eidem exponenti de regie nostre po[te]statis plenitudine et gracia nostra speciali,

in quantum [ad] hoc de iure et consuetudine regni nostri admittimur, graciose duximus an[nuendum et] concedendum, ut ipse non obstantibus prescriptis litteri[s] adiudicatoriis sentencionalibus dicti palatini regni nostri singulisque processibus suis [exinde] qualitercumque secutis in causa eadem cora[m] dicto palatino regni nostri in octavis festi Beati Georgii martiris prox[ime ...] novum iudicium recipere litterasque et iura s[ua], si quas pro se habet confectas et emanata, exhibere et producere valeat a[tque possit]. Quocirca fidelitati vestre harum serie fir[m]iter pre[cipi]endo committimus et mandamus, [qua]tenus acceptis presentibus [...] superinde [...] litte[r]as relatorias, siquidem [...] a[di]u[dic]a-torias sen[tencionales ...] palatin[i ...] recommissa [...] part[i]bus adversis contra ipsum expone[n]tem [...] ada[...] et em[...] alter capitulo seu [c]onventu execu[cio ...] recommissa est, extunc vestrum [... ...], quo presente Mathias Hegy de Ilka, an [...] icus de eadem Ilka, sive^a Ladis[laus], vel Blasius Zomor de Pokathelek, neve Gervasius de Naghabon, sive Stephanus [...] ... alii absentibus] homo noster ad loca dictorum capituli aut conventus, quorum scilicet alteri premissa execucio [...] sentencionalium modo ante lato recommissa esse dinoscitur, accedendo inhibeat prefatum capitulum seu [conventum ...] ab execucione seu extradacione execucionis litterarum earundem pro parte ante dicti Mathie Chege et fr[atrum suorum ...] emanandarum et nichilominus evocet eosdem contra annotatum exponentem causa in premissa no[vum iudicium recepturos], necnon prescriptas litteras adiudicatorias sentencionales dicti palatini simulcum cunctis suis processibus et alias [eciam, si quas] superinde pro se habet confectas, exhibituros ad predictas octavas festi Beati Georgii martiris nunc vent[uri in curiam] nostram regiam, eiusdem scilicet palatini nostri in presenciam litis pendencia, si qua foret inter ipsos, [non obstante insinuando] ibidem eisdem, ut sive ipsi octavis in predictis coram dicto palatino compareant prescriptasque l[itte]ras adiudicatorias sentencionales] simulcum dictis suis processibus et alia iura eorum exhibeant causaque in premissa novum [iudicium recipeant] sive non, idem ad partis comparentis instanciam id faciet in premissis, quod iuri videbit[ur expediri; et post hec huiusmodi inhibicionis, evocacionis et insinuacionis seriem cum evocatorum et insinuatorum no[minibus octavas ad premissas] eidem palatino fideliter rescribatis, secus non facturi presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum [...] Beate Cecilie virginis anno Domini millesimo quingentesimo u[nde]cimo.

^a *Utána Ma kihúzya.*

141.

1512. február 16., Csataj

Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró kéri a pozsonyi káptalant, hogy adja ki Olgyay Csege Mátyás részére a II. Ulászló 1511. novemberi 22. körüli parancslevelére szóló jelentést.

Átírása: Pozsonyi kápt., 1512. febr. 20. DL 37547. (Olgyay cs. lt.). Ld. **142.** sz.

Amicis suis [rever]endis, capitulo ecclesie Posoniensis comes Petrus, comes de Sancto [Georgio et] de Bozyn, iudex curie serenissimi principis, domini Wladislai, Dei gracia regis Hungarie et Bohemie etc. amicicium pa[ratam cum] honore. Dicitur nobis in persona nobilis [Ma]thie Chege de Ogya, quod licet ipse in octavis festi Beati Michaelis ar[changeli] proxime preteriti coram spectabili et [mag]-nifico domino Emerico de Peren, comite perpetuo comitatus [Ab]a[wywariensis], regni Hungarie palatino et iudice Comanorum in quadam causa racione et pretextu cuiusdam sessionis iobagiona[lis, in] possessione Eghazasmagyar penes sessionem [io]bagionalem ecclesie parochialis in eadem Eghazasmagyar fun[date in comitatu] Posoniensi existenti adiacentis mota et sus[c]itata quendam pro sui parte extraxerit terminorum viceiteratam comp[leccionem], vigore cuius dictam sessionem iobagionalem idem exponens per hominem palatinalem et testimonium capituli ecc[lesie Budensis] pro se restatui facere procuraverit, tandem prefatus Georgius Illyes de Illyeshaza obtenta pro se gracia nov[i iudicii] ipsum capitulum Budense ab emanacione et extradacione litterarum execucionalium per vestrum testimonium vigore e[iusdem] graciae novi iudicii inhibuisset. Quarum quidem litterarum novi iudicii relacionem quadam ductus negligencia et as[tucia] pro sui parte extrahere et emanari facere hactenus distulisset, differet eciam impresenciarum memoratum exponentem in[...] iuribus opprimere et communem iusticiam in ha[c] parte occultare satagens, que cum nemini debeat abnegari, pro [eo] amicicias vestras presentibus petimus diligenter, q[uate]nus non obstante negligencia et astucia dicti Georgii Illyes de Illye[shaza] paria dictarum litterarum execucionalium graciae et novi iudicii memorato exponenti extradare et emanari facere [debeat] et teneamini communi iusticia admittente; caventes tamen, ne fraus et^a dolus exinde eveniat aliqualis. Da[t]u[m in] possessione nostra Chathay, feria secunda proxima post festum Beati Valentini martiris anno Domini millesimo quingentesimo duodecimo.

^a *Javítva autról.*

142.

1512. február 20.

A pozsonyi káptalan jelenti Perényi Imre nádornak, hogy II. Ulászló király parancslevele értelmében kiküldte Szilasi Péter kanonokot, akinek jelenlétében Jókai Hegy Mátyás királyi ember bemutatta parancslevelét a budai káptalannak, amelyre azt válaszolta, hogy tiszteletben tartja, valamint megidézte Olgyay Csege Mátyást és társait Illésházi György ellen a nádor elé.

Csonka (jobb széle hiányzik) és lyukas papíron ([30]×72,3 cm). Hátlapon külzet (*Domino palatino pro nobili Mathia [Chege] de Ogya et aliis intra scrip[tis] contra [no]bitem Georgiu[m] Illyes] de Illyeshaza super [inhibi]cione, evocacione et insinuac[i]one a]d octavas festi Beati G[eorgii] martiris nunc venturi [...] petitionis [relacio].*), zárópecsét nyoma. DL 37547. (Olgyay cs. lt.).

Spectabili et magnifico domino, Emerico [de] Peren, comiti perpetuo comitatus Abawyvariensis, regni Hungarie pa[latino] et iudici Comanorum, amico eorum honorando c[ap]itulum ecclesie Poseniensis amicie et honoris continuum incrementum. V[est]ra noverit magnificencia nos litteras spectabilis e[st] magnifici domini, comitis Petri, comitis de Sancto Georgio et de Bozyn, [iudicis curie] regie petitorias nobis amicabiliter loquentes et [directa]s ac feria secunda proxima post festum Beati Valentini martiris [proxime] preteritum¹, die videlicet datarum earundem littera[um] per nobilem Mathiam Chege de Ogya nobis presentatas ho[no]re, quo [de]cruit, recepisse huiusmodi sub tenore: *Következik Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró 1512. febr. 16-i parancslevele (ld. 141. sz.).* Nos itaque amicabilibus petitioni[bus] prefati domini comitis Petri satisfacere volentes, ut tenemur, ad easdem [litteras] eiusdem domini comitis Petri taliter resp[ondendo] dicimus, quod nos alias litteras prefati serenissimi principis et domini, do[mini] Wladislai, Dei gracia regis Hungarie et Bohemie e[st] domini nostri] graciosissimi inhibitorias, evocatorias et insinuatorias nobis preceptorie [lo]qu[entes] et directas sump[er]a cum obediencia receperamus i[st]a verba: *Következik II. Ulászló 1511. (nov. 22-e körüli) parancslevele (ld. 140. sz.).* Iuxta quarum continenciam unac[um] prefato Mathia] Hegy de Ilka, homine ipsius domini nostri regis nostrum hominem, videlicet honorabilem magistrum Petrum de Zy[las, socium] et concanonicum nostrum ad premissa fidel[iter] peragenda nostro pro testimonio fidedignum duxeramus trans[mittendum]. Qui tandem exinde ad nos reversi nobis [c]oncorderet retulerunt eo modo, quod feria secunda proxima [... festum] Beati Andree apostoli proxime preteritum² prefatus homo

dicti domini nostri regis ante dicto nostro testimonio [presente] ad honorabile capitulum ecclesie Budensis, cui executio huiusmodi litterarum adiudicatoriarum sentencionalium regius [... ..] accessisset ibique ipsum capitulum et canonicos capitulariter congregatos inhibuisset ab extrad[ac]ione [... ..] litterarum earundem pro parte ante d[icti] Mathie Chege et fratrum suorum predictorum emanandarum, qui [... ..] et capitulum visis et perlectis pre[... ..] r[es]pondissent [ea]sdem litteras honorare et [... ..] homo regius prefato nostro testimonio [presente] Mathiam Chege de Ogya ac Michaellem, Emericum, Io[hannem ...], Damianum et Mattheum similiter Chege dic[t]os de eadem Ogya, fratres scilicet dicti Mathie Chege in porcionibus [possessionariis] in possessione Nagymagyar, in comitatu Poseniensi existenti habitis contra annotatum Georgium Illyes exponentem [causa in] premissa novum iudicium recepturos, necnon pre[s]criptas litteras adiudicatorias sentencionales vestras simulcum cunctis suis [processibus] et alias eciam, si quas superinde pro se haberet confectas, exhibituros ad predictas octavas festi Beati Georgii [martiris proxime] venturi in curiam regiam, vestram scilicet evocasset in presenciam litis pendencia, si qua foret inter ipsos, no[n obstante] insinuando ibidem eisdem, ut sive ipsi octavis in predictis coram vobis comparerent prescriptasque litteras [adiudicatorias] sentencionales simulcum dictis suis processibus et alia iura eorum exhiberent causaque in premissa novu[m iudicium] reciperent sive non, vos ad partis comparentis instanciam id faceretis in premissis, quod iuri videretur exp[ediri]. Datum feria] sexta proxima ante festum Cathedre Beati Petri apostoli anno Domini millesimo quingentesimo duodecimo.

¹ [1512.] febr. 16. ² [1511.] nov. 24. vagy dec. 1.

143.

1513. október 31., Nádasd

Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró kéri a pozsonyi káptalant, hogy keresse ki a Felsőkismagyarra és Felsőjányokra vonatkozó okleveleket, és írja át azokat Felsőkismagyari Jakabfi Kálmán és Mixó János fia, Mihály részére.

Átírása: Pozsonyi kápt., 1513. nov. 4. Ld. 144. sz. < Ua., 1517. máj. 15. DL 37468. (Olgyay cs. lt.). Ld. 146. sz.

Amicis suis reverendis, capitulo ecclesie Poseniensis comes Petrus, comes de Sancto Georgio et de Bozyn, iudex curie serenissimi principis domini Wladislai,

Dei gracia regis Hungarie et Bohemie etc. amicitiam paratam cum honore. Dicitur nobis in personis nobilium Colomanni Iacobfia et Michaelis filii condam Iohannis Mixo de Felsewkysmagyar, quomodo quedam littere donacionales, fassionales, divisionales statutorieque et reambulatorie, factum possessionum Felsewkysmagyar et Felsewianok vocatarum in comitatu Poseniensi existencium habitatum, ipsos exponentes equali iure veluti ceteros fratres eorundem condivisionales possessionibus in predictis commorantes tangentes et concernentes ab ipsis exponentibus casualiter alienate forent et deperdite, quarum paria in vestra sacristia seu conservatorio dicte ecclesie vestre more solito reposita haberentur et locate, quarum paribus nunc iidem exponentes pro iurium suorum sustentacione sumpme forent necessarii. Super quo amicitiam vestram presentibus petimus diligenter, quatenus acceptis presentibus paria dictarum litterarum donacionalium, fassionalium, divisionalium statutoriarumque et reambulatoriarum factum — ut premittitur — dictarum possessionum Felsewkysmagyar et Felsewianok [tangencium et] concernencium in dicta vestra [sacris]tia seu conser[vat]orio dicte ecclesie vestre diligenter requiri et reinveniri faciatis requisitarumque et reinventarum, si eosdem annotatos exponentes rite et legitime concernere agnoveritis [... ..] litterarum v[est]rarum eisdem exponentibus iuris eorundem ad cau[tela]m emanari facere dareque et concedere [... ..] caventes tamen, ne fraus et [dolus] exinde eveniat aliqualis, secus igitur facere ne velitis. Datum in possessione Nadasd, fe[ria] secunda proxima ante festum Omnium Sanctorum anno Domini millesimo quingentesimo tredecimo.

144.

1513. november 4.

A pozsonyi káptalan Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró kérésére átírja a saját 1360. május 6-i és 1313. április 22-i okleveleit.

Átírása: Pozsonyi kápt., 1517. máj. 15. DL 37468. (Olgyay cs. lt.). Ld. 146. sz.

Capitulum ecclesie Poseniensis omnibus Christi fidelibus presentibus pariter et futuris, presencium noticiam habituris salutem in salutis Largitore. Ad universorum et singulorum tam presencium, quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod nos litteras spectabilis et magnifici domini comitis Petri, comitis de Sancto Georgio et de Bozyn, iudicis curie regie requisitorias nobis amicabiliter loquentes et directas honore, quo decuit, recepimus in hec

verba: *Következik Szentgyörgyi és Bazini Péter országbíró 1513. okt. 31-i parancslevele (ld. 143. sz.).* Nos igitur amicabilibus [petici]oni[bu]s prefati [domi]ni [Petri comit]is in omnibus [satis]fac[e]re volente[s, ut] tenemur, prescripta paria dictarum litterarum factum — u[t] pre[mitti]tur — dictarum possessionum Feelsewksmagyar et Feelsewianok tangencium et concernencium in dicta nostra sacristia seu conservatorio dicte ecclesie nostre diligente[r r]equiri et reinven[iri] fecimus, ex quibus [...] reper[... ..] tenor sequitur [...]: *Következik a pozsonyi kápt. 1360. máj. 6-i privilegiális oklevele (ld. 46. sz.).* Secundarum vero est talis: *Következik a pozsonyi kápt. 1313. ápr. 22-i oklevele (ld. 17. sz.).* Post quarum quidem litterarum prefati domini comitis Petri requisitoriarum presentationem pariumque preinsertarum litterarum requisicionem et reinventionem earundem tenores presentibus litteris nostris privilegialibus de verbo ad verbum sine d[i]minucione et au[gmento aliq]uali transcribi fecimus prefatorum exponencium iuris ad cautelam. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas [ei]sdem exponentibus [duximus conce]dendas. Datum feria sexta inter octavas dicti festi Omnium Sanctorum anno Domini millesimo quingentesimo tredecimo supra dicto.

145.

1516. január 21., Somorja

Pozsony megye hatósága tudatja, hogy Olgyay Máté és Mátyás kérésére kiküldte Kislégyi Péter szolgabíró, aki kivizsgálást tartott egy kúria és bizonyos lovak ügyében.

Lyukas papíron (21,8×15,4 cm). Szöveg alatt az alispán töredezett pecsétje és a négy szolgabíró pecsétjének nyomai. Hátlapon külzet (*Pro nobilibus de Ogya contra intra scriptos relacio inquisicionis.*), kancelláriai jegyzet (*Parem cupit, habet.*). DL 37548. (Olgyay cs. lt.).

Nos, Iohannes Bornemyza, castellanus Budensis et comes ac iudices nobilium comitatus Posoniensis damus pro memoria, quod cum nos iuxta continenciam aliarum litterarum nostrarum preceptoriarum ad instantem et legitimam petitionem nobilis Mathei et Mathie de Ogya unum ex nobis, videlicet nobilem Petrum de Kysleeg, iudicem nobilium ad infra scriptam inquisicionem faciendam fidedignum duxissemus transmittendum. Qui tandem exinde ad nos reversus nobis retulit eo modo, quomodo ipse in festo Beati Pauli primi heremite proxime transacto¹ infra

scriptos nobiles ad fidem [e]orum Deo debitam fidelitatemque domino nostro regi observandam requisitos et examinatos habuisset, egregius Stephanus Amade de Warkon, viceiudex curie regie ac nobiles Stephanus Laczk de Chenke, Albertus de eadem, Valentinus Saandor de Kysmagyar et Blasius Gyorsokay de Naghmagyar unanimiter^b et concorditer fassi fuissent eo modo, quomodo ipsis peroptime constaret, quod dum et quando magister Stephanus Henczelly, prothonotarius iudicis curie regie adiudicacionem inter ipsos exponentes ac nobilem Georgium de Illyeshaza fecisset racione cuiusdam curie, in qua scilicet habitabat^a Thomas de Theyed, tunc annotato Thome commisisset^c, ut ipse censum huiusmodi curie eisdem exponentibus a tempore repulsionis persolvere integraliter teneretur ac post octo dies diei Beati Iohannis Baptiste tunc venturi² de dicta curia se amovere deberet; insuper idem Blasius Gyorsokay fassus fuisset, quando ipsum [i]dem Thomas racione certorum equorum per ipsos ablatorum ad eosdem exponentes transmisisset^d ac eidem fide mediante promisisset, ut {ut} prefati exponentes dictos equos dimitterent, quicquid eisdem teneretur, per omnia persolvere vellet. Ad quorum fassiones dictorum testium eisdem exponentibus presentes litteras nostras inquisitorias duximus concedendas. Datum in Samaria, feria secunda proxima post festum Beatorum Fabiani et Sebastiani martirum anno Domini millesimo quingentesimo decimo sexto.

^a *Javítva* habitatabatról. ^b *Tévesen* unanimiter. ^c *Szövegben* commisset. ^d *Szövegben* transmisset.

¹ [1516.] jan. 10. ² [1516.] júl. 1.

146.

1517. május 15.

A pozsonyi káptalan Kismagyari Benedek és Kálmán kérésére átírja a saját 1513. november 14-i privilegiális oklevelét.

Lyukas és gyűrött hártján (55,1×28,3+8,1 cm), elhalványult írás. Pecsétje zsinórostul elveszett. DL 37468. (Olgyay cs. lt.).

Capitulum^a ecclesie Poseniensis omnibus Christi fidelibus presentibus pariter et futuris, presencium noticiam habituris salutem in omnium Salvatore. Ad universorum et singulorum tam presencium, quam futurorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod honorabilis magister Petrus de Zylas, socius et

concanonicus noster nostri in medio personaliter constitutus nobis declarare curavit in hunc modum, quomodo feria secunda proxima post dominicam Quasi modo proxime preteritam¹ ipso magistro Petro nominibus et in personis nostris in sede iudiciaria comitatus Poseniensis Samarie constituto egregius ac nobilis Michael Konde vicecomes et iudices nobilium eiusdem comitatus Poseniensis pro faciendo moderativo iudicio causantibus^b consedentes quasdam litteras in causa, que ibidem — ut dicitur — vertebatur et vertitur inter nobiles dominam Veronicam, filiam condam Iohannis Mixo de Kysmagyar, consortem vicelicet Iacobi Bende de eadem Kysmagyar ut actorem ab una ac Benedictum filium Mathie Loranth et Colomannum filium Iacobi similiter Loranth, necnon Michaellem filium Iohannis Mixo de predicta Kysmagyar velut in causam attractos partibus ab alia, per ipsas partes ibidem hincinde iudicialiter exhibitas et productas sibi magistro Petro tamquam persone nostre assignassent tali condicione, quod [dict]e littere penes ipsum magistrum Petrum personam nostram veluti manum communem usque ad festum Penthecostes^c proxime affuturum² starent et interim, si que ex predictis partibus paria aliquarum premissarum litterarum habere et redimere vellent, extunc nos huiusmodi paria in transsumpto litterarum nostrarum talibus concederemus et ipso [fes]to Penthecostes^c occurrente aut in die celebracionis iudiciorum ipsum festum Penthecostes^c immediate sequente sive predictae partes huiusmodi paria pro se a nobis redimerent sive non, ipse magister Petrus easdem omnes litteras rursum ipsis [vi]cecomiti et iudicibus nobilium manibusque ipsorum reassignare et restituere deberet, adherentibus ibidem personaliter nostri in presencia prefatis Benedicto filio Mathie Loranth et Colomanno filio Iacobi similiter Loranth paria dumtaxat subinsertarum litterarum [a]b ipsis eligendarum^d, qui pecierunt, ut easdem iuxta deliberacionem dictorum vicecomitis et iudicis nobilium de verbo ad verbum sine diminucione et augmento aliquali transscribi et transsummi tenoremque earundem litteris nostris privilegialibus inseri facere ipsisque dare et concedere dignaremur, quarum quidem litterarum tenor sequitur et est talis: *Következik a pozsonyi kápt. 1513. nov. 4-i privilegialis oklevele (ld. 144. sz.)*. Nos enim petitionibus prefatorum Benedicti filii Mathie Loranth et Colomanni filii Iacobi simi[liter] Lo[ran]th nobis per eosdem modo premissis factis tamquam iustis et legitimis i[nc]linati prescriptas litteras de verbo ad verbum sine diminucione et augmento aliquali transcribi et transsummi ac tenorem earundem presentibus litteris nostris privilegialibus inseri fecimus ipsorum Benedicti filii Mathie Loranth et Colomanni filii Iacobi similiter Loranth iurium uberiorem ad cautelam. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas sepe dictis filio Mathie Loranth et Colomanno filio Iacobi similiter Loranth duximus

concedendas. Datum in festo Sanctarum Sophie vidue et filiarum eius anno Domini millesimo quingentesimo decimo sept[imo].

^a *Díszes C kezdőbetű.* ^b *Tévesen causancium.* ^c *A szövegben itt és máshol Pentecosten.* ^d *Talán electarum helyett.*

¹ [1517.] ápr. 20. ² [1517.] máj. 31.

147.

1519. március 12.

A pozsonyi káptalan előtt Olgyay Mihály fia, Máté és Imre fia, János a felsorolt testvéreik nevében is eltiltják Nagyabonyi Enyed Ferenc özvegyét, Ilonát és fiát, Mártont néhai Olgyay Csúnya Pál birtokrészének használatától.

Jegyzőkönyvi bejegyzés: SNA, Pozsonyi kápt. hh. lt., Protocollum V/1. 287. p. A bejegyzés után kancelláriai jegyzet (*Solvit.*). — **Másolata (M):** DL 37578. (Olgyay cs. lt.).

Quod nobiles Mattheus filius Michaelis et Iohannes filius Emerici de Ogya in ipsorum ac nobilium Mathie filii Iacobi ^aet prefati^a Emerici, patris dicti Iohannis, necnon^b Clementis filii dicti Michaelis, fratrum scilicet uterinorum eorundem Matthei et Iohannis de prefata Ogya ad nostram personaliter venientes presenciam nobilem dominam Helenam relictam condam nobilis Francisci Egyed^c de Naghaban et Martinum filium eiusdem domine Helene a prefato Francisco Egyed^c susceptum et alios quoslibet a detencione totalis porcionis possessionarie nobilis condam Pauli Chuna de pretacta Ogya in eadem possessione Ogya in^d comitatu Poseniensi existenti habite, necnon usu^e fructuum et^f quarumlibet utilitatum percepcione seu percipi faccione qualitercumque iam factis vel faciendis prohibuerunt^g contradicendo et contradixerunt inhiendo coram nobis publice et^d manifeste vigore presencium mediante. Datum in festo Beati Gregorii pape anno Domini 1519.

^{a-a} *M-ben filii ejusdem.* ^b *M-ben et.* ^c *M-ben Enyed.* ^d *M-ben nincs.* ^e *M-ben usus.* ^f *M-ben ac.* ^g *M-ben prohibuerint.*

Megj.: Az oklevelet a pozsonyi káptalan jegyzőkönyvének szövege (lényegében csak a *Nos, capitulum ecclesie Poseniensis memorie commendamus* formula hiányzik, valamint az évet arab számok-

kal írták) alapján publikálom, mert az egyértelműen korhűbb, ráadásul a másolatban sok hiba található.

148.

1526. január 3., Somorja

II. Lajos király megparancsolja Nyéki Zeke Ulrik Pozsony megyei szolgabírónak, hogy Olgyay Mihály fia, Mátyás kérésére szólítsa fel válaszadásra Nádasdi Albert mestert és Olgyay Márton Mátét egy aranygyűrű ügyében a személynök jelenlétében.

Szakadozott papíron (21,1×19 cm). Szöveg alatt papírfelzetes pecsét. Hátlapon kancelláriai feljegyzés (*Mathei de Ogya.*). DL 37549. (Olgyay cs. lt.).

Ludovicus, Dei gracia rex Hungarie et Bohemie etc. fideli nostro, nobili Udalrico Zeke de Nyek iudici nobilium comitatus Poseniensis salutem et gratiam. Mandamus fidelitati tue harum serie firmiter, quatenus acceptis presentibus egregium magistrum Albertum de Nadasd et nobilem Matheum Marthon de Ogya ad instanciam nobilis Mathei \filii Michaelis/ de Ogya ad tercium diem a die ammonicionis exhinc fiende computandum in presenciam personalis presencie nostre locumtenentis, iudicis utputa per nos ad comitatum Poseniensem predictum ad supplicacionem universitatis nobilium dicti comitatus pro revidendis universis causis factum brevium ac bre[vi]s brevium iudiciorum tangentibus cum plena auctoritate maiestatis nostre missi et deputati ad accionem et acquisitionem prefati Mathei Ogay^a racione cuiusdam anuli aurei de iure responsurum ammonere et post hec huiusmodi ammonicionis tue exhinc fiende in presenciam personalis presencie nostre locumtenentis suo modo fideliter referre debeas et tenearis. Datum in oppido Samaria, feria quarta proxima post festum Circumcisionis Domini anno eiusdem millesimo quingentesimo vigesimo sexto.

Hátlapi perbeli feljegyzések: 1526¹ *ammoniti per^b Udalricum Zeke iudicem nobilium feria quinta ante festum Epiphaniarum Domini.*² 1526 *feria quarta post Epiphaniarum*³ *pro a(ctor) \Simon/ Kysleeg cum nostris, pro i(n causam attractis) Sarkay similiter cum nostris, pro parte magistri Alberti revisio cause est prorogata causa fiende pacis, pro alio i(n causam attracto), scilicet Matheo Marthon Lucas Balog \de Kysmagyar/ cum nostris; a(ctor) dixit, quod apud ipsum i(n causam attractum) haberentur titulo [pi]gnoris*

XIII terre arabiles {titulo pignoris} pro quarta puellari et vult istas pecunias plene ad se redimere^e et in huius documentum a(ctor) exhibuit litteras capituli Posoniensis fassionales in papiro patenter transsumptive confectas. I(n causam attractus) petit par, habet, simul solvit precium. Feria sexta post Pauli Heremite⁴ i(n causam attractus) dicit terras per a(ctorem) aquirendas non fore in suis manibus, ideo a(ctor) mittatur ad restatucionem. Idem a(ctor) contra magistrum Albertum dixit, superioribus annis eidem i(n causam attracto) dedisset in Owar vivente adhuc Petro Groff unum anulum aureum valentem florenos auri sex in pignore in florenis, d(enariis) XV, cupit pignus rehabere ammonendo cum summa. I(n causam attractus) petit probari anulum sibi datum fore, i(n causam attractus) noluit respondere, ideo fiat satisfaccio, tandem i(n causam attractus) submisit iuramento solius a(ctoris). In quantum^d pre manibus I poterunt reperi^e.

^a Így! ^b Utána Udall áthúzva. ^c Valamiről javítva. ^d Utána prefatus áthúzva. ^e Talán reperiri helyett.

¹ Tévesen 1525. ² [1526.] jan. 4. ³ [1526.] jan. 10. ⁴ [1526.] jan. 12.

Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemről.
Szerk.: Thoroczkay Gábor. Szeged, 2018. 599 o.
(Szegei Középkortörténeti Könyvtár 28.)

A közelmúlt és napjaink magyarországi középkorkutatásának egyik legnagyobb vállalkozása ért véget 2018 nyarán. Immár 25 éve annak, hogy Kristó Gyula szerkesztésében megjelent *A honfoglalás korának írott forrásai* című magyar őstörténeti szöveggyűjtemény, amely a modern kritikai igényeket maradéktalanul kielégítően közölte magyar fordításban a magyarságra vonatkozó legfontosabb IX–X. századi írott forrásokat. A jó fogadtatás magától értetődően követelte a folytatást, így a Szegei Középkortörténeti Könyvtár sorozatában jelent meg, szintén Kristó szerkesztésében *Az államalapítás korának írott forrásai* 1999-ben, majd a neves professzor halála után Makk Ferenc és Thoroczkay Gábor irányítása alatt *Az írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemről* 2006-ban.

Jelen kötet, mely az 1116–1205 közötti időszak történetére vonatkozó kútfőket gyűjti össze, Makk professzor elhunytá után, immár Thoroczkay szerkesztésében készült el. Figyelemre méltó az a tudománytörténeti ív, amely a kötetek közreműködőinek névsoraiból rajzolódik ki, ugyanis jól reprezentálja azt, hogy az egyes medievista-generációk hogyan követik egymást, milyen értékeket és hagyományokat tartanak fenn, s hogyan, miként lépnek előre a források kutatása és értelmezése terén. Mindezt nemcsak a szerkesztők névsora mutatja példaértékűen, hanem a jelen kötet forrásszemelvényeit fordító-kommentáló gárda lajstroma is, mert bár többen vannak, köztük Blazovich László, Font Márta, Veszprémy László vagy Zimonyi István, akik a sorozat szinte valamennyi kötetében közreműködtek, ám vannak, köztük Körmendi Tamás, Piti Ferenc, Szabados György vagy Weisz Boglárka, akik a sorozat történetét felölelő két és fél évtized folyamán váltak a magyar középkor elismert kutatóivá. Rajtuk kívül pedig még vannak olyan fiatal kutatók is, köztük Csákó Judit vagy Somogyi Szilvia, akik az elmúlt években hívták fel magukra a figyelmet értékes eredményeikkel.

Közismert, hogy a XII. század az Árpád-kori magyar történelem úgynevezett sötét korszaka, minthogy krónikáink a megelőző idők részletesen és érzelemdúsán előadott históriájához képest, főként II. (Vak) Béla uralkodásától kezdődően rövidre fogják elbeszélésüket, okleveles forrásaink pedig csak az évszázad legvégén kezdenek sokasodni, hogy aztán a későbbi századok alapvető forráscsoportjává váljanak. Éppen ez a jelenség, a kútfőbázis megváltozása indokolja a sorozat lezárását, amint azt a szerkesztő is írja az előszóban (5. p.), ugyanakkor már érezteti hatását jelen kötet anyagán is, minthogy a közölt forrásszemelvények közül a

hazai keletkezésűek döntő többsége immár nem narratív szöveg, hanem oklevél. Ezek között található olyanok is, melyeket már többször lefordítottak magyarra, de különös jelentőségük indokolta, hogy a korszakot teljes egészében reprezentálni kívánó gyűjteményben naprakész kommentárokkal ellátva újra szerepeljenek. Ilyen forrás többek között *Márton ispán cartula sigillatája* (27–28. p.), *Froa asszony oklevele* (272–276. p.), *III. Béla jövedelemjegyzéke* (282–284. p.) vagy a *Pataki hospesek kiváltságlevele* (389–392. p.) Akad azonban olyan is, melynek eddig csak részleteiben volt publikált magyar fordítása, mint *Mauritius esztergomi érsek oklevele* (155–159. p.)

A külföldi kútfők jelentős részét pápai ügylevelek és széleskörű diplomáciai levelezések teszik ki, de a kötet több elbeszélő forrás magyar vonatkozású anyagát, köztük nyugati krónikák és évkönyvek részleteit is hozza. Elődeihez képest azonban sokkal nagyobb arányban tartalmaz olyan formában csoportosított szövegeket, melyek vagy a szerző azonossága (pl. *Ottó freisingi püspök történeti munkáinak magyar vonatkozásai*, 72–97. p.), vagy azonos keletkezési helyük (pl. *Velencei források Magyarország és Dalmácia 12. századi kapcsolatáról*, 365–369. p.), netán éppenséggel tartalmi tematikájuk (pl. *Magyarország és Szerbia kapcsolatának forrásai Imre király alatt*, 396–401. p.) szerint lettek egy tömbbe vonva. A külföldi források összeválogatása nagy érdeme a kötet készítőinek, mert sikerült korabeli adatok széles körben elérhető bemutatásával illusztrálni azt, hogy a Magyar Királyság a XII. századra már kiépítette diplomáciai kapcsolatait Európa valamennyi államával, s a nyugati kereszténység teljes jogú tagjává vált. Ugyanakkor az összeválogatott szövegek ilyenén csoportosítása megbontja azt a kronologikus rendet, mely alapján, a szerkesztő előszava szerint (5. p.), a forrásokat sorba kívánták rendezni. Noha mindez semmit sem von le a kötet érdemeiből, ennek kivédése okán talán érdemes lett volna elgondolkodni egy ahhoz hasonló tematikai elrendezésen, ahogy a sorozat első, honfoglaláskorral foglalkozó kötetét is felépítették.

A válogatott források és forrásrészletek értelmezését, a sorozat korábbi kötetekben már jól bevált gyakorlatnak megfelelően, átfogó bevezetők teszik egy-szerűvé. A szerző rövid bemutatásán kívül kitérnek az adott forrás keletkezési körülményeire, fennmaradására, esetleges egyéb variánsaira, s végül adatszerűen közlik jelenlegi őrzési helyét, s megadják a fordítás alapjául szolgáló kritikai szövegkiadás és az esetlegesen már korábban publikált magyar fordítás bibliográfiai adatait. A megelőző három chrestomathia ereje éppen abban rejlett, hogy a fordítók mindig az adott szöveg lehető legjobb kiadását vették alapul a munka során. Kijelenthető, hogy e tekintetben jelen kötet sem marad el elődeitől.

A szöveggyűjtemény, mely kishíján hatszáz oldalas terjedelmével a forrás-kiadvány-sorozat legvastagabb kötete, tartalomjegyzéke szerint ötvenhárom szemelvényt tartalmaz, ugyanakkor a fentebb említett gyakori szövegsoportosítások révén ez a szám még csak megközelítőleg sem reprezentálja azt a forrásmennyiséget, amely a kötet révén immár a kutatókon kívül a szélesebb közönséggel is közvetlenül ismerteti meg a XII. századi magyar történelmet, s bizonynál hatékonyabbá teszi a korszak egyetemi oktatását.

Egy ekkora volumenű munka során azt is természetesnek kell elfogadni, hogy a közreműködők elvéve egy-egy hibát is elkövetnek, mely fölött olykor a lektor is átsiklik, legyen szó akár arról, hogy a fordító rosszul ültet át valamit magyar nyelvre, akár arról, hogy a kommentátor a jegyzetelés során nem ismertet valamilyen, egy adott szöveghely nem tisztázott értelmezése kapcsán a mérvadó kutatásban is népszerű álláspontot. Jelen ismertetésben elegendőnek tartok egy-egy példát kiemelni szemléltetés végett.

A legjelentősebb középkori arab geográfus, Idrīsī munkájának magyar vonatkozású részei az arab források tekintélyes szakértője, Elter István gondozásában kerültek be jelen kötetbe. (*Idrīsī: A horizontok bebarangolása után vágyó multságának könyve (Roger könyve)*, 129–138. p.) Elter hosszú évtizedek óta foglalkozik a forrásszöveggel, s széles körben ismert korábbi magyar fordítása is. (*Elter István: Magyarország Idrīsī földrajzi művében. (1154)* In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica*, 82. (1985) 56–62. p.) Éppen emiatt meglepő, hogy korábbi fordításához képest jelentős eltérések találhatók, főleg az egyes helynevek azonosításában. A „VI. klíma, 3. rész” bevezetőjében az eredeti szövegben *Š.n.t* alakban olvasható helynevet tévesen Zentával azonosítja, a későbbiekben azonban helyesen Marosvárral. A szövegben először ugyanitt felbukkanó *B.k.š.y.n* helynevet az 1980-as években publikált fordításában Elter következetesen Bácsal azonosította, s bár első alkalommal jelen kötetben is így tett, a későbbiekben e helynevet rendre a Bácstól délkeletre fekvő Pancsovával felelteti meg. A két település számottevő, mintegy 125 km-es távolságban van egymástól, így a forrás helyes alkalmazásához szükséges lenne a helynév megbízható azonosítására. Bácsot jelen kötetben abban a *B.t.š* helynévben véli felfedezni, melyet korábbi fordításában nem tudott azonosítani. Noha a lábjegyzetekben nyomon követhető, hogy korábbi elemzését rendre összevetette a forrás 1990-es évek végén megjelent francia kritikai kiadásával (*La première géographie de l'Occident. Présentation, notes, index, chronologie et bibliographie par Henri Bresc-Annliese Nef, traduction du Chevalier Jaubert, revue par Annliese Nef. Paris, 1999.*), mely alapján számos korábban nyitva ha-

gyott kérdést tisztázott, nem jelzi, hogy amennyiben nem téves azonosításról van szó, jelen fordítás mennyiben javítja a korábbi.

Az esztergomi érsekség 1198. évi adománylevele a szöveggyűjteményben Piti Ferenc fordításában és kommentálásában olvasható. (*Imre király adománylevele az esztergomi érsekségnek*, 349–350. p., 1948. sz. jegyz.) Imre király ekkor az esztergomi érseknek adományozta többek között az „*in terra Scipiensi et in Posonio*” szedett vámok tizedét. (A forrás eredeti, latin szövegének korszerű kiadását lásd: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Ed. Richard Marsina. I–II. Bratislavae, 1971–1987. I. 99. p., 110. sz.) Noha utóbbi kétségtelenül Pozsonyra vonatkozik, előbbi értelmezése vitatott. A régebbi magyar történetírás, s főleg a szepesi helytörténeti irodalom azon az állásponton volt, hogy e forráshely a Szepességre vonatkozó első írott emlék, míg nem Karácsonyi János az esztergomi érsekség birtoktörténeti tényadataira alapozva megkérdőjelezte mindezt, s a kérdéses terminust az Esztergom vármegyei Széppel azonosította. (*Karácsonyi János: Halavány vonások hazánk Szent István korabeli határaitól*. In: *Századok*, 35. (1901) 1050. p.) Minthogy Karácsonyi álláspontját a Szepesség monográfusa, Fekete Nagy Antal is elfogadta, (*Fekete Nagy Antal: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása*. Bp., 1934. 26. p.) sokáig ez a felfogás vált mérvadóvá, míg nem az elmúlt évtizedekben a magyar medievisztika jeles képviselői visszatértek a régi értelmezéshez. (pl. *Weisz Boglárka: A király ketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében*. Bp., 2013. 370. p.; *Zsoldos Attila: Szepes megye kialakulása*. In: *Történelmi Szemle*, 43. (2001) 29–30. p.) Kutatástörténeti szempontból az adja a kérdés jelentőségét, hogy az eltérő állásfoglalások nem mutattak fel perdöntő bizonyítékot sem maguk igazolására, sem az ellenvélemény helytelen mivoltára. Megjegyzendő továbbá az is, hogy a szöveghely értelmezése kapcsán a szlovák kutatásban sincs egyetértés, napjainkban is vitatják, hogy a „*terra Scipiensi*” mennyiben vonatkoztatható a Szepességre. (Ezek áttekintésére lásd: *Buják Gábor: A szepesi és pozsonyi prépostságok korai története a szlovák historiográfiában*. In: *Fons*, 24. (2015) 11. p.) Úgy gondolom, az ehhez hasonló esetekben érdemes lett volna az eltérő álláspontok ismertetése, amint az a sorozat korábbi köteteiben bevett gyakorlatnak számított.

Hangsúlyozandó, hogy az ilyesfajta hiányosságok könnyen áthidalhatók a kutatók számára, s további kiadások során könnyen orvosolhatók. Inkább kérhető számon egy-egy olyan forrás hiánya, mely joggal igényelhetne magának helyet egy olyan szöveggyűjteményben, mely a 12. század magyar történetének reprezentatív bemutatását kell, hogy céljának tekintse. Az admonti zárdába vonult Zsófia hercegnő levelei mellett, hogy bepillantást engednek a királyi udvarok

pompáját apácasorsra cserélő királyleány gondolat- és lelkivilágába, értékes pillanatképeket mutatnak be bátyjához, II. Géza királyhoz fűződő kapcsolatáról és a korabeli magyar-osztrák relációról (Magyar fordításuk: Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI–XIV. század. Sajtó alá rendezte Makkai László és Mezey László. Bp., 1960. 111–114. p.). A III. Béla korában Párizsban tanuló magyar diákokról szóló levelek ugyancsak értékes művelődéstörténeti momentumokat villantanak fel, amint a magyar klerikusok külföldi tartózkodásáról és a halott Bethlen lelki üdvéért felajánlott ajándékokról írnak (Magyar fordításuk: III. Béla emlékezete. Szerk. Kristó Gyula – Makk Ferenc. Bp., 1981. 105–106. p.). Noha e forrásokot néhány évtizede már lefordították magyar nyelvre, azok a kiadások már több szempontból elavultnak számítanak, ezért megérte volna naprakész kommentárokkal ellátva újra közzé tenni őket, hogy segítségükkel a történész-hallgatók jobban megértsék a korszak viszonyait. Ugyanez áll III. István nevezetes 1162. évi oklevelére, melyben az uralkodó nemesíti Farkas soproni várnépet (Magyar fordítása: Levéltárak–kincstárak. Források Magyarország levéltáraiból. (1000–1686) Közreadja Blazovich László, Érszegi Géza, Turbuly Éva. Bp.–Szeged, 1998. 56–58. p.). A szakirodalom úgy tartja számon e diplomát, mint az első nemesítő (tulajdonképpen közszabaddá tevő) oklevelet, így az Árpád-kori társadalomtörténet szempontjából bír akkora jelentőséggel, mint saját kategóriájában III. Bélának a vármegye-eladományozások kezdeti szakaszát megvilágító oklevele, melynek ugyanakkor átültetése helyet kapott a szöveggyűjteményben, (*Modruš megye földjeinek eladományozása*, 309–312. p.), függetlenül attól, hogy már készültek magyar fordításai.

Ahogy fentebb említésre került, a 13. századi magyar történelem forrásadottságainak drasztikus megváltozása miatt a szerkesztő lezártnak tekinti a sorozat negyedszázados történetét. Figyelembe véve azonban a kötetek sikerét, s a 13. századi magyar történelem kutatása során születő újabb és újabb eredményeket és meg-megélénkülő vitákat, talán mégis érdemes volna elgondolkodni a folytatáson. A 9–12. század históriájához rendelkezésre álló források mennyiségéhez képest megszaporodó oklevelek mennyiségét csak tetézik a szintén nagy számban fennmaradt külföldi források, ezek az adottságok azonban a koncepció bizonyos fokú módosításával könnyen áthidalhatóvá válhatnak. A kitűzött időintervallum leszűkítésével, egy-egy uralkodó korának centrumba helyezésével újabb értékes kötetek válnának hasznára mind a kutatóknak, mind az egyetemi hallgatóknak. Az esetleges folytatásnak talán jó mintaként szolgálhatna a sorozat atyjának, Kristó Gyulának *Kun László emlékezete* c. kötete. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 5., Szeged, 1994.)

Összességében elmondható, hogy a 12. század történetét áttekintő chrestomathia tematikájában, felépítésében és minőségében egyaránt méltó elődeihez, s bizonyos, hogy a sorozat többi kötetéhez hasonlóan nagy haszonnal fogják forgatni mind a kutatók, mind az egyetemi hallgatók.

Galambosi Péter

Tartalom

Tanulmányok

Csákó Judit

A rómaiak pannóniai legelője. Megjegyzések egy hagyomány
keletkezéséhez (II. rész) 119

Thoroczkay Gábor

Prépostság a nyugati határszélen a vasvári társaskáptalan
története a kezdetektől a 14. század közepéig 157

Forrásközlés

Csiba Balázs

Az Olgyay család oklevéltárának oklevelei 1469–1526 173

Könyvismertetések

Írott források az 1116–1205 közötti magyar történelemről.

Szerk.: Thoroczkay Gábor. Szeged, 2018. 599 o.

(Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 28.)

— Ism.: *Galambosi Péter* 229

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, e-mailen keresztül kérjük benyújtani, külön is mellékelve a képeket (jpg) és az ábrákat (pl. xls.).
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek tördelve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurzíváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 íves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) *A folyóiratcikk szerzője*: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.